

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE**

**ÚSTAV SVĚTOVÝCH DĚJIN
SEMINÁŘ NOVOVĚKÝCH DĚJIN**

2007

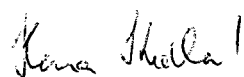
**Prusko-rakouské soupeření v Německém spolku
v předvečer války roku 1866 a jeho ohlas na
stránkách rakouského tisku**

Hana Králová

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jan Županič, Ph. D.

Prohlášení:

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně za použití uvedených pramenů a odborné literatury pod vedením Doc. PhDr. Jana Županiče, Ph. D.

Handwritten signature of Jana Škella in black ink.

V Praze dne 27. června 2007

Poděkování:

Mé největší poděkování patří panu Doc. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce a mnoho cenných rad a připomínek.

Obsah

Úvod	1
1. Německá otázka v letech 1815 – 1850	
1.1. Německý spolek	10
1.2. Národní hnutí	16
1.3. Frankfurtský parlament	18
1.4. Erfurtská unie	21
2. Hospodářské sjednocení - jednotná celní unie	
2.1. Pruský celní řád a první kroky k celní jednotě	29
2.2. Dílčí celní spolky	34
2.3. Německý celní spolek	37
2.4. Německý celní spolek a Rakousko	39
3. Snahy o spolkovou reformu v letech 1859 – 1863	
3.1. Rakousko-italská válka roku 1859 a Německý spolek	42
3.2. Pozice Rakouska	44
3.3. Pozice Pruska	52
3.4. Tzv. třetí Německo	55
3.5. Konference ve Frankfurtu nad Mohanem	57
4. Otázka Šlesvicka-Holštýnska	
4.1. Historický vývoj vévodství	59
4.2. Války s Dánskem	64
5. Vyvrcholení soupeření 1865-1866	
5.1. Gasteinská konvence	73
5.2. Cesta k Hradci Králové	78
5.3. Německý spolek	86
5.4. Postoje velmocí	91
5.5. Ohlasy tisku na situaci v podunajské monarchii	98
Závěr	112
Seznam literatury	116

Úvod

1. leden roku 1866 nejpevněji drží v rukou onu olivovou ratolest míru, která se všem jeho předchůdcům tak nebezpečně v prstech třásla.“

Národní listy, 5. ledna 1866

S touto nadějí vstupovali obyvatelé habsburská monarchie do nového roku 1866 a nikdo netušil, že tento rok přinese události, které ovlivní císařství na zbývající dobu jeho existence.

Zahraniční politika monarchie byla dlouhodobě směřována do německého prostoru, kde si Rakousko udržovalo trvale jistou převahu. Za trvání Svaté říše římské byla vyjádřena hodností císaře pro rakouského panovníka a od roku 1815, od vzniku Německého spolku, předsednictvím na Spolkovém sněmu. I když šlo o funkci spíše prestižní než výkonnou, znamenala pokračování mocenské převahy, kterou si Rakousko udržovalo i nadále po celou první polovinu 19. století. Na scéně se však stále výrazněji prosazoval staronový soupeř.

Pruské království představující za Fridricha II. Velikého¹ pro Rakousko největšího nepřítele, který jej připravil o bohaté Slezsko, se však teprve postupně vzpamatovával z pohrom, které mu způsobily napoleonské války. V prvních desetiletích trvání Německého spolku tak spíše hledalo dorozumění s Rakouskem než konflikty. Výrazným prvkem, který mu za okázalého nezájmu Rakouska, dopomohl k posílení vlastní pozice, byl jednotný celní prostor, tzv. Německý celní spolek. K první výraznější konfrontaci v politické rovině došlo až na přelomu čtyřicátých a padesátých letech 19. století v důsledku pokusu Pruska změnit uspořádání poměrů v Německu dle vlastních představ. Tzv. Erfurtská unie však

¹ Fridrich II. Veliký (1712-1786), pruským králem v letech 1740-1786.

neměla dlouhého trvání a Rakousko, s vydatnou pomocí Ruska, tuto hrozbu zažehnilo. Nicméně bylo zřejmé, že se Prusko již dlouho nehodlá smiřovat s postavením „toho druhého“. Poté, co byla rakouská pozice oslabena prohranou válkou se Sardinií a Francií roku 1859, bylo zřejmé, že proti sobě stojí rovnocenní soupeři. Kolbištěm se jim stalo zasedání Spolkových sněmů a zbraní spolková reforma.

V šedesátých letech 19. století vstoupilo soupeření do závěrečné fáze, které se přiosťřilo nástupem hraběte Bismarcka do úřadu pruského ministerského předsedy. Ten zahájil agresivní politiku s jasným cílem odstranit rakouský vliv z Německa a prosadit pruskou dominaci. I když se zpočátku omezoval na diplomacii, již brzy měl naplnit svá slova, že sjednocení lze dosáhnout jen „*železem a krví*“². Vítanou záminkou k otevřenému roztržce s odvěkým rivalem mu poskytl osud polabských vévodství Šlesvicka a Holštýnska, které získalo Prusko spolu s Rakouskem po vítězné válce proti Dánsku v roce 1864. Spor o budoucnost těchto vévodství tak zapříčinil vypuknutí rozhodujícího vojenského konfliktu.

Jako téma své diplomové práce jsem si vybrala ohlasy dobového tisku a současníků na vyvrcholení soupeření mezi Pruskem a Rakouskem v předvečer války roku 1866. Je mi známo, že k tématu vývoje Německa v 19. století a prusko-rakouským vztahům existuje řada odborných prací, které však ve větší míře postihují politické či vojenské události. Mým cílem je podívat se na problematiku očima těch, kteří měli moc ovlivňovat názory jiných. Tisk sice v té době nebyl onou „sedmou velmocí“ jakou známe dnes, ale i tak z větší míry utvářel názory svých čtenářů na politické události. Je třeba si uvědomit, že tehdejší dostupnost informací nebyla velká a noviny tak často tvořily jejich jediný

² Bismarckova řeč z 30. října 1862, in: FESSER, Gerd, 1866. *Königrätz-Sadowa*, s. 72.

zdroj. Cílem diplomní práce je tedy sledovat vývoj veřejného mínění na stránkách tisku v habsburské monarchii, zejména v rakouských a českých zemích v první polovině roku 1866. Konkrétně, hodlám zodpovědět otázky, zda a do jaké míry hrozící konflikt mezi Rakouskem a Pruskem na mezinárodní scéně ovlivňoval dobový tisk v monarchii, nebo pro něj znamenal jen okrajovou záležitost ve vztahu k závažným vnitřním problémům, kterým bylo císařství nuceno čelit.

V úvodních třech kapitolách hodlám ve stručnosti nastínit situaci v německém prostoru v době po konání Vídeňského kongresu v roce 1815 až do roku 1863. I když se může zdát, že to přesahuje rámec vymezený pro tuto práci, zastávám názor, že je to zcela nezbytné pro pochopení příčin, které vedly až k válce v roce 1866.

První kapitola zmapuje vývoj Německého spolku. Toto uskupení vzniklo rozhodnutím Vídeňského kongresu v roce 1815 s odkazem na tradici Svaté říše římské, která existovala do roku 1806 a představovala konglomerát nepřeborného množství států a státek hájících svou státní suverenitu za každou cenu. Jejich počet se měnil, tak jak byly postupně některé připojovány k jiným státům v důsledku válek, či vymření domácí dynastie. Významnější změnu tohoto stavu způsobil až zásah z venčí v důsledku napoleonských válek, kdy bylo vytvořeno na severozápadě Německa Vestfálské království, které přesto že tvořilo jen jeden ze satelitních francouzských států, znamenalo první krok na dlouhé cestě k jednotě. Osvobozenecký boj proti Napoleonovi pak přinesl vzestup německého lidového nacionalismu, který v následujících letech prosazoval myšlenku sjednocení stále hlasitěji.

Druhá kapitola bude věnována hospodářské situaci v německém prostoru, kdy je na dějinách Německého celního spolku demonstrována postupná integrace dosud roztržštěných teritorií do společné celní jednoty a tím předznamenáno i budoucí politické sjednocení.

Třetí kapitola ve stručnosti popíše situaci v letech 1859-1863, kdy se již zcela projeví rozpory v představách Rakouska a Pruska na další existenci Německého spolku. Toto období tedy předznamenává budoucí události roku 1866.

Ve čtvrté kapitole hodlám velmi stručně nastítnit historii vývoje polabských vévodství Šlesvicka a Holštýnska. Tento exkurs podle mého názoru nezbytný pro vysvětlení toho, proč se, pro nás s dnešního pohledu vnitropolitická záležitost jednoho státu, stala příčinou, která uvedla do pohybu řetězec událostí vedoucích k značným změnám na mapě střední Evropy. Kapitola poté bude pokračovat popisem válek s dánským královstvím a bude ukončena Schönbrunnskou mírovou konferencí, která vynesla Rakousku a Prusku územní zisky, které se staly jednou z hlavních příčin pozdější vojenské konfrontace.

Pátá kapitola zahrnující období 1865-1866 pak bude představovat hlavní náplň této diplomové práce. Nejprve bude pozornost věnována vzájemným jednáním vrcholícím podpisem Gasteinské konvence, která znamenala na krátký čas uklidnění situace. Největší pozornost však hodlám zaměřit na první polovinu roku 1866, tedy na období od 1. ledna do vyhlášení válečného stavu mezi oběma rivaly, tj. do 17. června. Tato doba znamenala vyvrcholení dlouhodobého zápasu o hegemonii v Německu a o další existenci a podobě Německého spolku. Součástí tak budou i reakce dobového tisku na probíhající události.

Má práce bude vycházet z analýzy dobového tisku a je zaměřena především na oblast Českého království a Rakouských zemí. Stěžejními podklady pak zejména oficiální vládní deník *Wiener Zeitung*³ a *Die Debatte*. V českých zemích to budou *Národní listy*⁴, deník *Bohemia*⁵ a *Vorwärts*⁶. *Wiener Zeitung* rovněž

³ Deník byl založen v roce 1703 pod názvem *Wienerisches Diarium*. V roce 1780 pak byl přejmenován na *Wiener Zeitung* a v roce 1812 se stal oficiálním deníkem vídeňské vlády. Od roku 1857 jej tiskla rakouská státní.

⁴ Vycházely v Praze v letech 1861 – 1941.

otiskoval komentáře ostatních vycházejících deníků k probíhajícím událostem, což mi umožní sledovat i ohlasy redakcí deníků: *Die Presse*, *Neue Freie Presse*, *Vaterland*, *Ostdeutsche Post*, *Fremdenblatt*..

Co se týče pramenného materiálu usnadňuje zpracování tohoto tématu řada vydaných edic obsahujících dokumenty, které by jinak vyžadovaly studium v řadě archivů v Rakousku a v Německu. Pro oblast mezinárodní politiky vyšly edice a to jak pro Rakousko, tak i pro Prusko. Jako první vyšla v letech 1861-1928 edice nazvaná *Das Staatsarchiv*, obsahující dokumenty pro dané období.⁷ Tato edice je velmi rozsáhlá a obsahuje desítky menších svazků, z nichž jsou pro mé téma rozhodující svazky VI.-XII. V letech 1934-1938 vyšla pětisvazková edice Heinricha Srbika *Quellen zur deutschen Politik Österreich 1859-1866*⁸ a současně v letech 1933-1939 i edice *Die Auswärtige Politik Preussen 1858-1871*⁹. Pro dokumentování vnitropolitického vývoje Rakouska přispívají i dvě edice, a to jedna z roku 1911, kdy Edmund Bernatzik vydal tiskem druhé vydání své edice s doplňky *Die österreichische Verfassungsgesetze*, která obsahuje základní státní výnosy a patenty, pokrývající období od

⁵ Deník vycházel v Praze letech 1828-1938 a během své existence změnil celkem čtyřikrát svůj název. V době kdy vyšla první čísla nesl název *Unterhaltungsblätter*, v roce 1830 se název změnil na *Bohemia*, oder *Unterhaltungsblätter für gebilde Stände*, v roce 1832 na *Bohemia, ein Unterhaltungsblatt* a konečně roku 1918 na *Deutsche Zeitung Bohemia*.

⁶ První číslo deníku vyšlo 31. března 1866 v severočeském Broumově.

⁷ *Das Staatsarchiv. Sammlung der officiellen Actenstücke zur Geschichte der Gegenwart*, Hrsg. Ludwig Karl Aegidi, Alfred Klauhold, Bd. VI.-XII., Hamburg 1864-1867, (dále jen *DAS STAATSARCHIV*).

⁸ *Quellen zur deutschen Politik Österreichs 1859 – 1866*, Hrsg. Heinrich von Srbik, Bd. IV-V., Berlin 1934 – 38, (dále jen *QUELLEN*).

⁹ *Die Auswärtige Politik Preussens 1858-1871*, Hrsg. von der Historischen Reichskommission und der Reichsinstitut für Geschichte des neueren Deutschland, Bd. III.-Vi., Berlin 1933-1939, (dále jen *APP*).

počátku 18. století do počátku století dvacátého.¹⁰ Druhou je pak šestisvazková edice *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867*, z níž je pro mě nejpřínosnější šestý svazek, zahrnující období červen 1865 až únor 1867.¹¹ Pro sledování ústavního vývoje Německa je pak možno čerpat z trojsvazkové edice *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*¹², která vyšla v šedesátých letech 20. století, a to zejména prvního dílu pro období 1803-1850, a části druhého dílu pokrývající období 1851-1918. Pro pochopení aspektů zahraniční politiky Francie vůči německým státům pak stojí za pozornost třísvazková edice *Die Rheinpolitik Kaisers Napoleon III.*¹³ z roku 1926, v tomto případě první díl věnovaný období od roku 1863 do června roku 1864.

K pochopení některých souvislostí mohou pomoci i různé paměti či deníky současníků popisovaných událostí, které byly vydány tiskem. V roce 1887 byly ve dvou svazcích vydány vzpomínky saského ministerského předsedy a pozdějšího rakouského ministra zahraničí a rovněž ministerského předsedy hraběte Beusta¹⁴. Z dalších pak můžeme jmenovat například vzpomínky rytíře Przibrama¹⁵ či Serváce Hellera¹⁶. Je třeba si však

¹⁰ *Die österreichische Verfassungsgesetze*, Hrsg. von Dr. Bernatzik, Edmund, Wien 1911 (dále jen *DÖV*).

¹¹ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, VI. Abt., Die Ministerium Belcredi, Hrsg. von Brettner-Messner, H., Wien 1973, (dále jen *DIE PROTOKOLLE*).

¹² *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Hrsg. von Huber, Ernst Rudolf, Bd.I.-III., , Stuttgart 1961-1964, (dále jen *DOKUMENTE*).

¹³ *Die Rheinpolitik Kaiser Napoleons III. von 1863 bis 1870 und der Ursprung des Krieges von 1870/71*, Hrsg. von Oncken, Hermann, Bd. I. Berlin-Leipzig 1926. (dále jen *DIE RHEINPOLITIK*).

¹⁴ BEUST, F.F.G. von, *Aus drei Vierteljahrhunderten. Erinnerungen und Aufzeichnungen*, I.-II., Stuttgart 1887.

¹⁵ PRZIBRAM, Ludwig R. von, *Erinnerungen eines alten Österreicherers*, 2 Bde., Stuttgart-Leipzig, 1910-1912.

¹⁶ HELLER, Servác, Dr., *Válka z roku 1866 v Čechách. Její vznik, děje a následky*, Praha 1895.

uvědomit, že to často bývá reflexe po mnoha letech, a tak mohl autor záměrně či zcela neúmyslně uvést nepřesné údaje či pozměnit některé skutečnosti. Proto je třeba s tímto materiálem pracovat velmi obezřetně.

Zahraniční odborná literatura k danému tématu je velmi rozsáhlá. Analýzu starší literatury provedl ve svém příspěvku nazvaném „*Rakousko, Prusko a Německo 1850-1866*“ v Československém časopise historickém koncem šedesátých let 20. století již Josef Polišíenský.¹⁷ Ze starší literatury příkládám největší význam čtyřsvazkové edici o německých dějinách v letech 1806-1866 rakouského historika Heinricha Srbika¹⁸, kdy otázce politického vývoje v šedesátých letech 19. století jsou věnovány dva závěrečné svazky. U Srbika se jednoznačně projevuje postoj zahrnout rakouské dějiny do německých dějin jako jejich nedílnou součást. Z novějších edic zasluhují pozornost několika svazkové práce Ernsta Hubera¹⁹ a rakouských historiků Adama Wandruszky a Petera Urbanitsche, kteří ve spolupráci s dalšími historiky vydali osmisvazkovou edici „*Die Habsburgermonarchie 1848-1918*“²⁰, kde jednotlivé díly zahrnují určitou specifickou oblast historického vývoje. Pro svoji práci hodlám využít první díl, zabývající se hospodářstvím a pak zejména šestý díl pojednávající o mezinárodních vztazích. Za zmínku stojí i práce Helmuta Andicse²¹,

¹⁷ POLIŠENSKÝ, Josef, *Rakousko, Prusko a Německo 1850-1866*, in: ČČH XV., 1967, s.249-262.

¹⁸ SRBIK, Heinrich Ritter von, *Deutsche Einheit. Idee und Wirklichkeit vom Heiligen Reich bis Königgrätz*, Bd.I.-IV.,

¹⁹ HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. I.-V. Stuttgart 1975-1978.

²⁰ WANDRUSZKA, Adam, URBANITCH, P., *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Bd. I.-VIII., Wien 1973 –2006.

²¹ ANDICS, Helmut, *Das österreichische Jahrhundert. Die Donaumonarchie 1804-1900*, Wien-München-Zürich 1981.

Jürgena Angelowa²², či Heinricha Lutze²³. Politickými vztahy mezi Velkou Británií a Francií se státy Německého spolku zahrnující i vývoj veřejného mínění v obou státech vzhledem k německé otázce se zabývá ve své monografii Helmut Bürckhard.²⁴

Velmi podnětnou je i práce Gerda Fessera²⁵, která z větší části obsahuje otištěné dokumenty, z nichž některé zabývající se veřejným míněním a náladami v Prusku mohou být pro moji práci velmi podmětné. Rovněž nelze zapomenout na práci Adama Wandruszky²⁶. Oblast vojenskou pak zastupují díla Gordona Craiga²⁷ a Hanse Helmerta²⁸, který zdůrazňuje vliv pruské generality na vedení zahraniční politiky. Pro porozumění aspektů hospodářského sjednocování Německa jsou významné práce Hanse-Wenera Hahna²⁹ a Ladislava Vojáčka³⁰ a bankovní politiku podunajské monarchie přibližují práce Adolfa Beera³¹ a Eduarda Märze³².

²² ANGELOW, Jürgen, *Von Wien nach Königrätz. Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815-1866)*, München 1996.

²³ LUTZ, Heinrich, *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815-1866*, Berlin 1985.

²⁴ BÜRCKHARDT, Helmut, *Deutschland, England, Frankreich, 1864-1866. Die politischen Beziehungen Deutschlands zu den beiden westeuropäischen Großmacht*, München 1970.

²⁵ FESSER, Gerd, *1866. Königrätz-Sadowa. Bismarks Sieg über Österreich*, Berlin 1994.

²⁶ WANDRUSZKA, Adam, *Schicksalsjahr 1866*, Graz-Wien-Köln 1966.

²⁷ CRAIG, G.A., *Königrätz 1866 – eine Schlacht macht Geschichte*, Wien 1997.

²⁸ HELMERT, Heinz, *Preussisch-deutsche Kriege von 1864 bis 1871: Militärische Verlauf*, Berlin 1984.

²⁹ HAHN, Hans-Werner, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, Göttingen 1984.

³⁰ VOJÁČEK, Ladislav, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, Brno 1995.

³¹ BEER, Adolf, *Die österreichische Handelspolitik im neunzehnten Jahrhundert*, Wien 1891.

³² MÄRZ, Eduard, *Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Joseph I.*, Wien-Frankfurt-Zürich 1968.

Z českých autorů je pak třeba vyzdvihnout díla Otty Urbana, kdy zejména „*Vzpomínka na Hradec Králové*“³³ velmi dobře propojuje zahraniční politiku habsburské monarchie s událostmi na předpokládaném bojišti v Českých zemích, včetně postojů obyvatelstva. Za zmínku rovněž stojí další z jeho prací „*Česká společnost 1848-1918*“.³⁴

Toto je jen stručný výčet některých prací, zahrnujících všechny aspekty, kterými se ve své práci hodlám zabývat. Na závěr bych ještě chtěla zdůraznit, že přestože prací českých autorů na toto téma je velmi málo, rozšiřuje v posledních letech toto pole řada velmi kvalitních diplomových, či rigorózních prací začínajících historiků. K nim náleží David Eisner³⁵, Jan Hálek³⁶, Pavlína Chocová³⁷, či Radek Soběhart³⁸.

³³ URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové: Drama roku 1866*, Praha 1986.

³⁴ URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.

³⁵ EISNER, David, *Prusko, Rakousko a rozpuštění Německého spolku 1866*, Praha 2003, diplomová práce.

³⁶ HÁLEK, Jan, *Diplomatická předehra prusko-rakouské války- léta 1862-1866*, Praha 2001, rigorózní práce.

³⁷ CHOCO VÁ, Pavlína, *Závěrečná fáze rakousko-pruského dualismu: K zahraničněpolitickým a vnitropolitickým aspektům vztahů Rakouska a Pruska v šedesátých letech 19. století*, Praha 2002, rigorózní práce.

³⁸ SOBĚHART, Radek, *K německé otázce 1848-1850. Cesta k Olomouckému ponížení Pruska*, Praha 2003, rigorózní práce.

Německá otázka v letech 1815-1850

1.1. Německý spolek

Německý spolek byl vytvořen rozhodnutím Vídeňského kongresu³⁹. Dne 8. června 1815 byla přijata Německá spolková akta⁴⁰, kterými byla přislíbena federativní ústava, zajišťující rovnoprávnost a suverenitu všem členům nově vzniklého uskupení. Konečnou podobu získal až přijetím tzv. Závěrečných vídeňských akt 15. května 1820⁴¹. Spolek zahrnoval 41 suverénních států, z čehož bylo 37 dědičných monarchií⁴² a 4 svobodná města⁴³.

³⁹ K historii Německého spolku blíže např.: ANGELOW, Jürgen, *Der Deutsche Bund*, Darmstadt, 2003; ANGELOW, Jürgen, *Von Wien nach Königgrätz. Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815 - 1866)*, München 1996; *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815 - 1866. Europäische Ordnung, deutsche Politik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter der bürgerlich-nationalen Emanzipation*. Hrsg. von Rumpler, Helmut, Wien 1990; KEUL, Wolfgang, *Die Bundesmilitärkommission (1819 - 1866) als politisches Gremium*, Frankfurt am Main 1977.

K Vídeňskému kongresu blíže např.: BURG, Peter, *Der Wiener Kongreß. Der Deutsche Bund im europäischen Staatensystem*, München 1984; GRIEWANK, Karl, *Der Wiener Kongreß und die Neuordnung Europas. 1814-1815*, Leipzig 1942; *Quellen zur Geschichte des Wiener Kongresses. 1814/1815*, Hrsg. Von Müller, Klaus, Darmstadt 1986; SKŘIVAN, Aleš, *Vídeňský kongres 1814-1815*, in: SVVŠ 1979/80, s. 102-106; TARABA, Luboš, *Vídeňský kongres*, Praha 2002.

⁴⁰ Německá spolková akta z 8. června 1815 in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 29, s. 75-81.

⁴¹ Závěrečná vídeňská akta z 15. května 1820 in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 30, s. 81-90.

⁴² Jedno císařství (Rakousko), pět království (Prusko, Bavorsko, Sasko, Hannoversko a Württembersko), jedno kurfiřtství (Hesensko-Kassel), sedm velkovévodství (Bádensko, Hesensko-Darmstadt, Lucembursko, Meklenbursko-Zvěřínsko, Meklenbursko-Střelicko, Sasko-Výmarsko-Eisenach a Oldenbursko), deset vévodství (Holštýnsko-Lauenbursko, Brunšvicko, Nasavsko, Sasko-Gotha-Altenbursko, Sasko-Koburg-Saalfeldsko, Sasko-Meiningensko, Sasko-Hildburghausensko, Anhaltsko-Dessau, Anhaltsko-Bernburg, Anhaltsko-Köthen), dvanáct knížectví (Schwarzburg-Sondershausen,

Postupně, jak docházelo zejména v menších státech k vymírání jednotlivých linií tamních vládnoucích rodů a slučování jejich území, se počet členů spolku snižoval a roku 1866 již měl jen 34 členů⁴⁴. Výkonným orgánem Německého spolku byl Spolkový sněm, se stálým sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem. Ten se dále dělil na dvě komory - Plénum a Spolkovou radu (tzv. užší radu). V obou komorách byly zastoupeny všechny státy, ovšem počet hlasů byl rozdělen podle velikosti a významu jednotlivých členů. Ve Spolkové radě se dělilo sedmnáct hlasů na základě principu virilních (samostatných) a kuriálních (více států mělo jeden hlas)

Schwarzburg-Rudolstadt, Hohenzollern-Sigmaringen, Hohenzollern-Hechingen, Lichtenštejnsko, Waldeck, Reuss-Greiz, Reuss-Schleiz, Reuss-Ebersdorf, Reuss-Lobenstein, Lippe-Detmold, Schaumburg-Lippe) a hrabství (Hesensko-Homburg).

⁴³ Brémy, Frankfurt nad Mohanem, Hamburk, Lübeck.

⁴⁴ Roku 1825 vévodou Fridrichem IV. (1774-1825) vymřela linie Sasko-Gotha-Altenburg a území přešlo na větev Sasko-Koburg-Saalfeld. Podobně byla roku 1848 formálně spojena tři knížectví Reuss mladší linie (jednalo se o území knížat Reuss-Lobenstein a Reuss-Ebersdorf, které přecházejí na linii knížat Reuss-Schleiz) a vytvořen jednotný celek a konečně roku 1863 došlo k sloučení tří anhaltských vévodství (roku 1847 vymřela vévodou Jindřichem linie Anhalt-Köthen a roku 1863 pak vévodou Alexandrem Karlem i linie Anhalt-Bernburg. Území tak získal vévoda z Anhalt-Dessau, který užíval nadále titul vévody z Anhaltu). Další z možností bylo přenechání svého území. K tomu došlo roku 1848, kdy se knížata Fridrich Vilém IV. Hohenzollern-Hechingen a Karel Antonín Hohenzollern-Sigmaringen zřekli svého dědictví ve prospěch Pruska. Tyto linie držely původní území rodu Hohenzollern ve Švábsku na úpatí Alp, poté co došlo roku 1227 k rozdělení rodu na švábskou a franskou linii. Roku 1575 se švábská linie rozdělila na linie Hechingen, Sigmaringen, Haigerloch (ta vymřela roku 1630, území přešlo na linii Sigmaringen) a Hohenzollern (vymřela roku 1602, území přechází na linii Hechingen). Roku 1623 získaly linie Hohenzollern-Hechingen a Hohenzollern-Sigmaringen knížecí tituly, v letech 1695/1707 byly uzavřeny dědičné smlouvy s braniborsko-pruskými Hohenzollerny. Linie Hohenzollern-Hechingen vymřela roku 1869. Syn Karla Antonína Leopold Hohenzollern-Sigmaringen (1835-1905) byl jako manžel Antonie Portugalské (1845-1913) roku 1870 kandidátem na španělský trůn. Leopoldův bratr Karel Hohenzollern-Sigmaringen (1839-1914) se roku 1866 stal jako Carol I. rumunským knížetem a roku 1881 králem.

hlasů.⁴⁵ V Plénu bylo rozděleno celkem šedesát devět hlasů.⁴⁶ Aby bylo přijato rozhodnutí, muselo mít v obou komorách podporu nejméně dvou třetin poslanců.⁴⁷ Pro důležitější rozhodnutí (změna spolkových zákonů, náboženské otázky, přijímání nových členů) bylo zapotřebí jednomyslné přijetí návrhu jak ve Spolkové radě tak v Plénu. Toto ustanovení se později ukázalo jako závažná překážka pokusů o reformu Spolku. Předsedou Spolkového sněmu se stal rakouský zástupce, což byla spíše funkce prestižní, než výkonná. Protože pouze při rovnosti hlasů mohl předseda jednání ukončit tím, že se přiklonil k jedné ze stran. Kromě vládců německých států zasedali na Spolkovém sněmu i panovníci cizích suverénních států. Do roku 1837 to byl anglický král z titulu krále hannoverského⁴⁸, do roku 1864 dánský král z titulu vévody holštýnského a lauenburského

⁴⁵ Virilních hlasů bylo jedenáct a připadly Rakousku, Prusku, Bavorsku, Sasku, Hannoversku, Württembersku, Bádensku, Hesensku-Kassel, Hesensku-Darmstadt, Holštýnsku a Lucembursku, ostatní státy se sdružily do šesti kurií: 12. saské velkovévodství a vévodství, 13. Brunšvicko a Nasavsko, 14. obě Meklenburska, 15. Oldenbursko, tři anhaltská vévodství a obě knížectví linie Schwarzburg, 16. knížectví Hohenzollern-Sigmaringen, Hohenzollern-Hechingen, Lichtenštejnsko, území obou linií Reuss, Schaumburg-Lippe, Lippe a Waldeck (a od roku 1838 rovněž hrabství Hesensko-Homburg), poslední 17. kurii tvořila svobodná města.

⁴⁶ Čtyřmi hlasy disponovalo Rakousko, Prusko, Sasko, Bavorsko, Hannoversko a Württembersko, tři hlasy mělo Bádensko, Hesensko-Kasselsko, Hesensko-Darmstadt, Holštýnsko, Lucembursko, dva hlasy poté Brunšvicko, Meklenbursko-Zvěřínsko a Nasavsko. Ostatní státy disponovaly jedním hlasem. Byly zde však i výjimky, kdy např. tři knížectví mladší linie Reuss obdržely jeden společný hlas. Hrabství Hesensko-Homburg zůstalo až do roku 1838 bez hlasu. Stejně jako se snížil počet členů spolku na 34 členů, snížil se i počet hlasů na 65.

⁴⁷ Toto ustanovení mělo zabránit tomu, aby Rakousko a Prusko spolu se čtyřmi královstvími – Bavorsko, Sasko, Hannoversko a Württembersko- přehlasovaly ostatní členy Spolku.

⁴⁸ Roku 1837 po smrti britského krále Viléma IV. (vládl 1830-1837) a nástupu královny Viktorie došlo k rozdělení personální unie s Hannoverskem. Novým hannoverským králem se stal její strýc Ernst August (1771-1851), syn britského krále Jiřího III (1738-1820) a bratr Viléma IV.

a konečně do roku 1866 i nizozemský král jako vévoda lucemburský a limburgský. Je však možno říci, že i panovníci dvou nejvýznamnějších členů spolku byli v určitém ohledu cizími suverény. Z Pruska tvořeného devíti provinciemi stály mimo spolek dvě: vlastní Prusko (Západní i Východní) a Poznaňsko. Toto území nebylo zanedbatelné, neboť představovalo zhruba třetinu celého království a žila zde čtvrtina všeho obyvatelstva. V případě Rakouska byl rozdíl ještě markantnější. Z císařství byly členy spolku jen alpské a české země, východní Slezsko a část Přímoří, tedy zhruba necelá třetina celého území monarchie, kde žila třetina všech jejích obyvatel. Většina území Rakouska tedy stála mimo nově utvořený útvar.

Z předchozího popisu je zřejmé, že Německý spolek byl pouze spojením suverénních států udržující si vlastní zákony. Tuto skutečnost podtrhuje také fakt, že nebylo vytvořeno jednotné stálé spolkové vojsko. Spolková armáda se skládala z deseti sborů⁴⁹ o celkové síle 300 000 mužů a spadala pod Vojenskou spolkovou komisi se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem. Vrchního velitele jmenovala Spolková rada a byl jí a Plénu plně podřízen. Musel oběma komorám Spolkového sněmu předkládat plány tažení a bez jejich souhlasu nesměl uzavřít mír ani příměří. Spolková armáda směla překročit hranice suverénního státu pouze tehdy, pokud byla nařízena spolková intervence či spolková exekuce.

Spolková intervence podle článku 25 Závěrečných vídeňských akt měla zabezpečit obranu suverenity jednotlivých států proti jakýmkoli snahám ohrožovat pravomoci panovníka. V tomto případě měl spolek právo intervence, ovšem za předpokladu, že jí předcházela žádost ohrožené vlády daného státu o pomoc. Toto ustanovení bylo poprvé použito v praxi roku 1831 v Lucemburském

⁴⁹ Jednotlivé sbory byly tvořeny vojsky členských států podle jejich velikosti. 1.-3. sbor stavělo Rakousko, 4.-6. Prusko, 7. Bavorsko, 8.-10. ostatní spolkové státy. Toto uspořádání se rovněž odrazilo nejen ve výzbroji a výstroji, ale také ve výcviku jednotek.

velkovévodství.⁵⁰ Výjimečný je z tohoto pohledu případ použití spolkové intervence vůči svobodnému městu Frankfurtu nad Mohanem v roce 1833.⁵¹ Naproti tomu použití spolkové exekuce, dle článku 31 Závěrečných vídeňských akt, mělo vést k dodržování spolkové ústavy a prosazení spolkových usnesení.⁵² První hrozba spolkové exekuce postihla brunšvického vévodu Karla II. v roce 1829.⁵³

⁵⁰ Roku 1830 vypukly nepokoje v belgických provinciích Nizozemského království, které se brzy rozšířily i do sousedního Lucemburska. Povstalci záhy ovládli celou zemi s výjimkou pevnosti Lucemburk. Nizozemský panovník Vilém I. z titulu velkovévody lucemburského požádal 15. října 1830 spolek o pomoc. Ten v březnu roku 1831 rozhodl o ozbrojené intervenci a vyslal do vévodství armádu o síle 24 000 mužů pod hannoverským velením. Na londýnské konferenci bylo 15. října 1830 rozhodnuto o rozdělení Lucemburska. Západní část velkovévodství byla připojena k nově vzniklému Belgickému království. Zbytek byl postaven pod správu generálního guvernéra vévody Bernharda Sasko-Výmarského (1792-1862; byl druhým synem velkovévody Karla Augusta. Od roku 1815 působil v holandské armádě, roku 1829 odmítl nabízený řecký trůn, roku 1837 odešel z aktivní služby, v roce 1847 velel armádě na Jávě. Byl rovněž známým matematikem). Poté co byla 19. května 1839 ratifikována londýnská smlouva o rozdělení, bylo území předáno zpět velkovévodovi lucemburskému.

⁵¹ Zde počátkem dubna roku 1833 vypukly nepokoje a k jejich potlačení rozhodl Spolkový sněm 12. dubna 1833 vyslat intervenční vojsko, v tomto případě rakouské a pruské jednotky. Spolkový sněm tak rozhodl i přes neexistenci předchozí žádosti se zdůvodněním, že se frankfurtská vláda, tj. senát, nachází v moci povstalců, a tudíž o ní nemůže svobodně rozhodnout. Následné protesty frankfurtského senátu byly neúspěšné a prusko-rakouské jednotky město obsadily a zůstaly zde. Spolkový sněm se odvolával na své právo přijmout na zasedání takové opatření, a to i bez předchozí žádosti o pomoc, které povede k obnovení bezpečnosti a pořádku.

⁵² K exekuci nemuselo v některých případech dojít, stačila pouhá hrozba jejího provedení. Frankfurtský senát odmítl roku 1834 podřídit své jednotky veliteli prusko-rakouských sborů, umístěných ve městě od intervence roku 1833. Podrobil se teprve poté, co bylo spolkovým sněmem vydáno rozhodnutí o exekuci.

⁵³ Příčinou byl vzájemný spor mezi dvěma příslušníky welfského rodu, a to mezi Karlem II. vévodou brunšvicko-wolfenbütelským (1804-1873), a Jiřím IV.

Rovněž i otázka mobilizace jednotlivých sborů byla značně problematická, neboť ji musel schválit zemský sněm příslušného spolkového státu, což velmi často oddalovalo nasazení těchto jednotek. Další komplikace přinášel i prusko-rakouský dualismus. Vzhledem k tomu, že oba státy měly ve spolkovém vojsku po třech sborech, bylo celkem nereálné předpokládat, že se podřídí spolkovému velení a oslabí tak své síly. Podobně na tom byly i oddíly britského, nizozemského a dánského krále. V případě, kdy bylo třeba rychlého zásahu mohlo Spolkové shromáždění pověřit některého člena vykonáním spolkové exekuce pouze vlastním vojskem.

(1762-1830), v letech 1820-1830 britským a hannoverským králem. Když v roce 1815 zemřel brunšvický vévoda Fridrich Vilém (1771-1815), stal se regentem a opatrovníkem jeho nezletilého syna Karla vévoda lünebursko-calenberský Jiří August Fridrich (pozdější britský král Jiří IV.). Za jeho regentství byla 25. dubna 1820 vydána nová ústava. V roce 1822 se stal Karel plnoletým, ale Jiří IV. prodloužil svoji regentskou vládu až do roku 1823. Toto z pohledu vévody Karla nezákonné prodloužení vlády, způsob jeho výchovy a správy země regentem se stalo příčinou vzájemného konfliktu. Spor se přiosťřil v roce 1827, když Karel II. vydal 10. května patent, ve kterém stanovil, že bude respektovat jen takové výnosy, které nepřesáhly pravomoci regentské vlády a její činy od října 1822 do října 1823 vyžadovaly jeho schválení. To však bylo v rozporu se stávajícím německým právem, které přiznávalo regentovi stejné práva, jako hlavě státu. Po neúspěchu prusko-rakouského zprostředkování Spolkový sněm nařídil roku 1829 vévodovi odvolat zmíněný patent. Když k tomu nedošlo, požádalo Hannoversko v témže roce o spolkovou exekuci. K té nakonec nedošlo, neboť se vévoda podrobil.

1.2. Národní hnutí

Vznik německého národní hnutí spadá do období protinapoleonských válek z let 1813-1815.⁵⁴ Jeho aktivisté zpočátku pocházeli zejména ze studentských kruhů. Hlavním prvkem, kterým se toto hnutí prezentovalo, byly studentské spolky (tzv. buršenshafty) a národní poutě. První z nich se roku 1817 na hradě Wartburg při oslavě třístého vystoupení Martina Luthera zúčastnilo velké množství studentů. Nicméně až do roku 1848 nemělo toto hnutí oporu v žádné instituci a Spolkové shromáždění tvrdě bránilo šíření jeho myšlenek. Důvodem bylo jeho postupné posilování a radikalizace vrcholící v březnu roku 1819 zavražděním spisovatele Augusta von Kotzebue⁵⁵, které vyvolávalo v řadách německých politiků obavy. Prvním zásahem proti národnímu hnutí byla již tzv. Karlovarská ustanovení z 20. září 1819.⁵⁶ Ustanovení zrušila tzv. buršenshafty, zavedla cenzuru a dohled nad univerzitami. Otázka národního hnutí byla rovněž projednávána i na vídeňské ministerské konferenci,⁵⁷ neboť pro Metternicha znamenaly snahy o sjednocení

⁵⁴ K národnímu hnutí v Německu blíže např: MÜLLER, Harald, *Deutscher Bund und deutsche Nationalbewegung*, in: HZ 1989, Bd. 248, s. 51-78; SCHULZE, Hagen, *Der Weg zum Nationalstaat. Die deutsche Nationalbewegung vom 18. Jahrhundert bis zur Reichsgründung*, München 1985.

⁵⁵ August von Kotzebue (1761-1819) autor mnoha divadelních her. Od roku 1807 v ruských službách. V letech 1818-19 ve svém listu *Literarische Wochenblatt* ostře útočil proti liberálnímu studentskému hnutí. Dne 23. března 1819 byl v Mannheimu zavražděn studentem teologie Karlem Ludwigem Sandem (1795-1820). K osobě Augusta von Kotzebue blíže: KAEDING, Peter, *August von Kotzebue: Auch ein deutsches Dichterleben*, Berlin 1985; WILDE, Harry, *Der politische Mord*, Bayreuth, 1962; WILLIAMSON, George S., *What Killed August von Kotzebue? The Temptations of Virtue and the Political Theology of German Nationalism, 1789-1819*. In: *Journal of Modern History* 72/2000, S. 890-943.

⁵⁶ Karlovarská usnesení z 20. září 1819 in: *DOKUMENTE*, Bd. I. Nr. 31-33, s. 90-95.

⁵⁷ Konference se konala od 25. listopadu 1819 do 24. května 1820 a zúčastnili se jí zástupci států Německého spolku zasedajících v užší spolkové radě. U

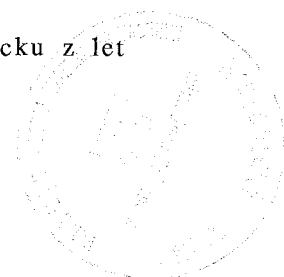
vážné ohrožení jeho koncepce federalistického uspořádání Německa v čele s Rakouskem. Většina ostatních zástupců se k tomuto mínění připojila.⁵⁸ Další opatření byla schválena v reakci na francouzskou červencovou revoluci a propuknutí nepokojů na řadě míst v Německu. Dne 21. října 1830 bylo vydáno spolkové usnesení o „opatření k obnově a udržení klidu v Německu“⁵⁹, které doplňovalo ustanovení článku 26 Závěrečných vídeňských akt, týkajících se spolkové intervence, o možnost přímé „sousedské“ intervence. Ani tato ustanovení však nedokázala národní hnutí potlačit. Důkazem bylo konání tzv. Hambašské slavnosti roku 1832. Proto v letech 1832-1833 následovala další opatření k udržení pořádku.⁶⁰ Tato usnesení přinesla ještě větší omezení svobody tisku, petičního práva a nezávislosti soudů.

kurií sdružujících více států se jednalo o jednoho zástupce. HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. I., s. 753.

⁵⁸ Pouze Bádensko a Nassavsko požadovaly posílení centrální moci, nikoli však z náchylnosti k národnímu hnutí, nýbrž s úmyslem použít vměšování ze strany spolku k potlačení liberálních tendencí. HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. I., s. 754.

⁵⁹ Spolkové usnesení o opatření k obnově a udržení klidu v Německu in: *DOKUMENTE*, Bd. I, Nr. 41, s. 117-119.

⁶⁰ Spolková usnesení k udržení zákonného pořádku a klidu v Německu z let 1832-1833, in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 42-44, s. 119-123.

1.3. Frankfurtský parlament

Impulsem k revolučním událostem roku 1848, které zasáhly podstatnou část Evropy, byly tak jako již dříve události ve Francii. Dne 24. února roku 1848 byla svržena červencová monarchie Ludvíka Filipa Orleánského a Francie se opět stala republikou. Myšlenka revoluce se postupně šířila a zasáhla Itálii, Rakousko, Uhry. Ani Německo nezůstalo ušetřeno. K prvním nepokojům došlo v únoru roku 1848 v Bádensku, poté následovala revoluční vystoupení i v jiných státech Německého spolku. Rozhodující význam pro další vývoj však měly události v Prusku, kde demonstrace přerostly v krvavé srážky s armádou. Král Fridrich Vilém IV. (1840-1861) byl nakonec donucen ke stažení armády a jmenování liberální vlády. Rovněž musel slíbit vypsání voleb do ústavodárného shromáždění.

Po celém Německu se konala lidová shromáždění a demonstrace s požadavkem svobody tisku a shromažďování a zejména svolání spolkového parlamentu. Jednotlivé státy Německého spolku byly nyní ochotny přistoupit na základě všeobecného a rovného volebního práva na volby do celoněmeckého parlamentu, jehož základním úkolem bylo vypracování ústavy a sjednocení Německa. Na konci března roku 1848 rozhodli zástupci Spolkového sněmu o vyhlášení všeobecných voleb do nového Národního shromáždění. Tím Spolkový sněm ukončil svou činnost a své pravomoci přenesl na budoucí celoněmecké shromáždění. Nový parlament, v němž zasedlo 585 poslanců, se sešel 18. května roku 1848 ve Frankfurtu nad Mohanem v kostele svatého Pavla. Představitelem provizorní ústřední výkonné moci s titulem říšského správce byl zvolen rakouský arcivévoda Jan⁶¹, kterému rovněž

⁶¹ Arcivévoda Jan Křtitel (1782-1859) syn císaře Leopolda II a Marie Ludviky, dcery Karla Neapolsko-Sicilského (ten se roku 1759 stal španělským králem jako Karel III.), roku 1829 se oženil a Annou Plöchlou (1804-1885), dcerou poštmistra v Ausee, která byla roku 1834 povýšena do šlechtického stavu s titulem sv. paní z Brandhofenu. Roku 1839 se jim narodil syn František

příslušelo vrchní velení armády. Mohl rozhodovat o vyhlášení války, či uzavření míru. Nové shromáždění si vytklo dva základní cíle: sjednocení Německa a vypracování nové ústavy.

V případě sjednocovacího procesu však vyvstala nejen otázka rozsahu nové říše, ale také její formy. Radikálové požadovali odstranění všech monarchií a vytvoření federativní spolkové ústavy po vzoru Spojených států amerických v čele s voleným prezidentem. Na druhé straně stáli umírnění a konzervativci, kteří chtěli zachovat monarchistickou státní formu. Rovněž otázka sjednocení představovala značný problém. Navržená velkoněmecká koncepce, která zahrnovala všechna Němci obývaná území požadovala sjednocení na základě jazyka. Již brzy se však ukázalo, že Národní shromáždění není schopno vybavit provizorní říšskou vládu reálnou politickou a vojenskou mocí, která by skutečně dokázala prosadit sjednocení státu, protože naráželo na zájmy Pruska a zejména Rakouska.

Vídeň po potlačení revoluce v Uhrách obrátila svou pozornost znovu k Německu a hodlala zde obnovit své mocenské pozice. Rakouská koncepce ministerského předsedy knížete Felixe ze Schwarzenberga počítala s prosazením svého „velkoněmeckého“ modelu uspořádání, kdy byly do spolku zahrnuty rovněž neněmecké oblasti habsburské monarchie. V reakci na Schwarzenbergův návrh byla nakonec prosazena maloněmecká koncepce sjednocení a konzervativní představa o uspořádání nového státu. Ten se měl skládat ze stávajících součástí Německého spolku, prakticky však vylučoval habsburské země. Důvodem bylo ustanovení, podle nějž země, která měla společnou hlavu státu s neněmeckou zemí, musela přijmout samostatnou, od této země oddělenou ústavu a ustavit vlastní správu a vládu. To však bylo pro Rakousko, které počátkem

Ludvík Jan Baptista (1839-1891), který roku 1844 získal titul hraběte z Merana. František se oženil s hraběnkou Terezií z Lambergu (1836-1913), se kterou měl sedm dětí.

téhož měsíce, tj. 4. března 1849, vydalo pro všechny své země novou centralistickou ústavu⁶², zcela nepřijatelné.

Dne 28. března roku 1849 byla vydána říšská ústava, která poprvé formulovala svobody a práva jednotlivých občanů a jejich rovnost před zákonem, svobodu víry a myšlení, stejně tak svobodné stěhování v rámci říšského území.⁶³ Dále kromě jiného rušila trest smrti a všechna stavovská privilegia. Tak byl naplněn druhý základní cíl nového shromáždění. Výkonnou moc měl zastupovat císař a jím jmenovaní ministři, zákonodárnou moc pak Říšský sněm tvořený dvěma komorami. Komora lidu měla být volena podle všeobecného a rovného volebního práva pro všechny muže. Komoru senátu měly z poloviny obesílat vlády a z poloviny zemské sněmy jednotlivých států.

Novým císařem byl zvolen pruský král Fridrich Vilém IV. Ten však korunu z rukou revolucionářů odmítl a tím také ústavodárné dílo frankfurtského parlamentu skončilo. Většina poslanců opustila jednání a parlament byl po roce jednání 30. května 1849 rozpuštěn.⁶⁴

⁶² Rakouská ústava ze 4. března 1849 in: *Die österreichische Verfassungsgesetze*, s. 147-168.

⁶³ Ústava Německé říše z 28. března 1849 in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 102, s. 304-324.

⁶⁴ Část radikálních poslanců se nenechala zastrašit a přesídlila do Stuttgartu a krátce zde zasedala jako tzv. zbytkový parlament. Ten byl však již 18. června 1849 rozeznán württemberskými vojsky.

1.4. Erfurtská unie

Prusko mělo zcela odlišné představy o podobě nového spolku. Berlínští politici uvažovali o „maloněmeckém“ řešení, tedy o vzniku uskupení německých států pod vedením Pruska, které by bylo jen volně spojené s Rakouskem. Vznikl by tak menší spolek, kde by Prusko pod svým vedením spojilo jemu nejbližší státy. Tento spolek by pak byl jen velmi volně smluvně svázán s habsburskou monarchií a dalšími německými státy. Dne 26. května 1849 došlo v tomto duchu na severu Německa k vytvoření tzv. Unie panovníků, neboli Erfurtské unie. Panovníci tří království, Pruska, Saska a Hannoverska, se dohodli na vytvoření společného parlamentu v Erfurtu, který byl tvořen sněmovnou států a sněmovnou lidu⁶⁵. Zatímco v první zasedli zástupci států a zemských sněmů, proběhly do sněmovny lidu volby podle třístupňového volebního systému.⁶⁶ Brzy bylo zřejmé, že protichůdné názory jednotlivých frakcí, které se ve sněmovně vytvořily, není možno překonat. Z tohoto důvodu parlament nepřijal žádné konkrétní usnesení. Spojení Pruska se Saskem a Hannoverskem tak netrvalo příliš dlouho, neboť obě posledně jmenovaná království již v říjnu 1849 fakticky od Unie odstoupila. Naproti tomu k Unii postupně přistoupily další, a tak nakonec koncem roku 1849 sdružovala 26 států,⁶⁷ což představovalo větší část členů původního Německého spolku.

⁶⁵ K Erfurtské unii a jednání parlamentu blíže sborníky: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament*. Hrsg. von Gunter Mai, Köln, Weimar, Wien 2000; *150 Jahre Erfurter Unionsparlament (1850-2000)*. Hrsg. von Harald Mittelsdorf, Weimar 2000.

⁶⁶ Tento systém byl převzat z pruské ústavy z roku 1849. SOBĚHART, Radek, *K německé otázce 1848-1850. Cesta Pruska k Olomouckému ponížení*, s. 128.

⁶⁷ Kromě Pruska to bylo Hesenské kurfiřtství, velkovévodství Bádenské, Hesenské, Oldenburské, Sasko-Výmarské, Meklenbursko-Střelické a Meklenbursko-Zvěřinské, vévodství Nasavské, Brunšvické, Sasko-Altenburské, Sasko-Kobursko-Gothské, Sasko-Meiningenské, Anhalt-Dessau, Anhalt-Köthen (vévodství Anhalt-Köthen je zde počítáno ještě odděleně, přestože roku 1847 vymřela tamější vévodská linie Anhalt-Köthen a území přešlo na vévodu

Proti pruské iniciativě vystupovala Vídeň s požadavkem na obnovu předrevolučního stavu, neboť zastávala názor, že Německý spolek bez ohledu na revoluční události i nadále trvá, a stejně tak jsou v platnosti i spolková akta. Z její iniciativy se 10. května 1850 ustanovila frankfurtská konference pod rakouským předsednictvím. Konference se zúčastnili zástupci deseti států.⁶⁸ Později se připojilo i knížectví Schaumburg-Lippe, velkovévodství hesenské a maklenbursko-střelické. Rakouská vláda zaslala v srpnu 1850 vládám německých států výzvu k účasti na zasedání spolkového sněmu. Ten se sešel 2. září 1850, jako řádné spolkové shromáždění pod rakouským předsednictvím. Prvního zasedání tohoto Německého spolku se zúčastnili zástupci jen dvanácti států, přesto si nové shromáždění nárokovalo všechna spolková práva. Důkazem toho bylo, že 3. října 1850 ratifikovalo berlínskou mírovou smlouvu a tím potvrdilo dánskému králi obnovení všech práv vyplývajících mu z titulu vévody holštýnského. Ten již 2. září 1850 zažádal o provedení spolkové intervence vůči prozatímní vládě v Holštýnsku. Spolkový sněm nakonec vydal 25. října 1850 rozhodnutí, kterým měly být zahájeny kroky vedoucí k obnovení práv dánského krále ve vévodství. Proti možnosti ozbrojeného zásahu se postavilo Prusko a bylo zřejmé, že se neshody mezi Pruskem a Německým spolkem pod rakouským vedením ještě více prohloubily.

anhaltsko-berburského), Anhalt-Bernburg, knížectví Schwarzburg-Rudolstadt, Schwarzburg-Sondershausen, Lippe-Detmold, Schaumburg-Lippe, Reuss-Greiz, Reuss-Schleiz, Waldeck a svobodná města Hamburk, Brémy a Lübeck. HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 890.

⁶⁸ Rakouského císařství, království Bavorského, Saského, Hanoverského a Württemberského, Hesenského kurfiřtství (to se již prakticky oddělilo od Unie), velkovévodství Lucemburského, vévodství Holštýnského (zastoupené vyslancem dánského krále, nikoli prozatímní vlády), knížectví Lichtenštejnského, hrabství Hesensko-homburského. Svobodné město Frankfurt nad Mohanem udržovalo neutralitu jak k Unii, tak i ke konferenci konající se v jeho zdech. HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 900.

Více než holštýnská otázka přispěl k vyhocení sporu mezi oběma rivaly kurhesenský⁶⁹ ústavní konflikt, který svou povahou přerostl hranice samotného kurfiřství. Ani Hesensku-Kasselsku, se nevyhnuly revoluční události roku 1848. Revoluce zde proběhla rychle a již v březnu roku 1848 byla vytvořena nová liberální vláda v čele s Bernhardem Eberhardem⁷⁰, která provedla řadu reforem k posílení konstitučního režimu. Nová vláda rovněž projevila podporu shromáždění ve Frankfurtu. Po jeho rozpuštění se přiklonila k pruskému maloněmeckému řešení a již 7. července 1849 přistoupilo Kurhesensko k Erfurtské unii. Kurfiřt Fridrich Vilém I.⁷¹ však po překonání revolučních zmatků odvolal v únoru roku 1850 liberální vládu a ministrem opět jmenoval konzervativního Hassenpfluga⁷². Ten, vědom si podpory Rakouska, které jednalo s jednotlivými panovníky o obnově Spolkového sněmu, nejenže

⁶⁹ Neformální název Hesenska-Kassel zněl Kurhesensko, pro zdůraznění kurfiřtského titulu a jeho odlišení od ostatních hesenských držav bez tohoto titulu. Hesensko-Kassel získalo kurfiřtský hlas roku 1803. Roku 1807 však kurfiřt Vilém I. (1785-1803 lantkrabě hesensko-kasselský jako Vilém IX., v letech 1803-1806 kurfiřtem, znovu pak v letech 1813-1821) o své državy přišel. Byly od roku 1806 obsazeny Francií a roku 1807 připojeny k Vestfálskému království. Po Vídeňském kongresu mu byly vráceny a byl obnoven i titul kurfiřství.

⁷⁰ Bernhard Eberhard (1796 -1860), hesensko-kasselský politik, studoval práva. Od roku 1821 soudní zástupce v Hanau, od roku 1829 starostou. V letech 1848-1850 byl kurhesenským ministerským předsedou.

⁷¹ Fridrich Vilém I. (1802-1875), kurfiřtem v letech 1847-1866. V konfliktu mezi Rakouskem a Pruskem roku 1866 se postavil na stranu habsburské monarchie a jeho země byla okupována pruskými vojsky. On sám odešel do exilu. Zemřel roku 1875 v Praze.

⁷² Hans Daniel Ludwig Friedrich Hassenpflug (1794-1862), vystudoval práva, od roku 1821 zastával úřad vrchního rady civilního senátu Nejvyššího apelačního soudu. V letech 1832-1837 kurhesenským ministrem vnitra a spravedlnosti, v letech 1838-1839 konferenční rada v knížectví Hohenzollern-Sigmaringen, v letech 1839-1840 civilním guvernérem v Lucembursku. V letech 1850-1855 znovu ministrem.

oznámil v květnu roku 1850 vystoupení z Erfurtské unie⁷³, ale rovněž 30. června 1850 uznal obnovený Spolkový sněm pod předsednictvím Rakouska.⁷⁴ To však nebylo jediným důvodem pozdějšího konfliktu mezi vládou a stavy. Hlavní příčina spočívala ve sporu o státní rozpočet, který již několik let vykazoval deficit. Hassenpflug žádal od sněmu povolení úvěru a zavedení přímých daní. Poté, co stavy odmítly schválit vládní návrh, rozpustil kurfiřt 2. září 1850 parlament a o dva dny později, tj. 4. září 1850 vydal vlastní nařízení o zvýšení daní.⁷⁵ To vyvolalo všeobecný odpor u státních úřadů a kurfiřt reagoval 7. září 1850 vyhlášením výjimečného stavu a přenesením sídla vlády z Kasselu do Wilhelmsbadu.⁷⁶ Vážnou se situace stala ve chvíli, kdy se k odporu připojila i armáda a nejvyšší apelační soud v Kasselu rozhodl o neústavnosti a neplatnosti nového nařízení.⁷⁷ Kurfiřt byl nakonec

⁷³ HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 908

⁷⁴ SRBIK, Heinrich Ritter von, *Deutsche Einheit, Idee und Wirklichkeit vom Heiligen Reich bis Königgrätz*, Bd. II., München 1935, s. 58.

⁷⁵ Toto nařízení bylo zcela v rozporu s ústavou z 5. ledna 1831, kde bylo stanoveno, že ke zvýšení daní je nutný souhlas stavů. Panovník měl právo veta, mohl rozpouštět parlament a mohl vyhlásit stav nouze, kdy na něj a vládu přecházela výkonná moc. Všechna kurfiřtova nařízení však vyžadovala spolupodpis zodpovědného ministra. Panovník se v tuto chvíli odvolal na své ústavní právo činit nouzová opatření, ale k tomu mohlo dojít jen tehdy, pokud se nesešel zemský sněm, což v tomto případě rozhodně neplatilo. Text kurhesenské ústavy in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 56, s. 201-223.

⁷⁶ K ústavnímu konfliktu v Hesensku-Kassel blíže: HOPF, Wilhelm, *Kurhessens Deutsche Politik im Jahre 1850. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Verfassungskämpfe*, Marburg 1912; HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., Stuttgart 1975, s. 908-915; SRBIK, Heinrich Ritter von, *Deutsche Einheit. Idee und Wirklichkeit vom Heiligen Reich bis Königgrätz*, Bd. II., München 1935, s. 56-59.

⁷⁷ V Kurhesensku byla armáda podřízena ministerstvu války a povinností vojáků bylo přísahat na ústavu. Vrchní velitel generál Bauer se vzepřel kurfiřtovým nařízením, které považoval za protiústavní.

nucen hledat pomoc u spolkového sněmu.⁷⁸ Ten se řídil rakouským návrhem a postavil se na stranu Fridricha Viléma, když 21. září 1850 vydal rozhodnutí, podle něhož zemským stavům nenáleží právo odporu proti zvýšení daní. Toto rozhodnutí, poplatné politické situaci, však zcela odporovalo článku 26 Závěrečných vídeňských akt.⁷⁹

Proti tomuto kroku se postavilo Prusko, neboť zásah v Kurhesensku, které tvořilo spojnici mezi jeho východními a západními provinciemi, by znamenal vážné ohrožení. Svůj protest proti spolkovému rozhodnutí postavilo na třech právních argumentech. Za prvé popíralo, že frankfurtské shromáždění je oprávněno převzít kompetence dřívějšího spolkového sněmu, zejména pokud si tyto uzurpuje nelegálně pouze menšina států. Za druhé trvalo na tom, že Kurhesensko je stále členem Erfurtské unie, neboť jeho vystoupení bylo v rozporu se smlouvou, a tudíž je neplatné. V tomto případě podle unijní ústavy náleželo rozhodnutí o vyřešení ústavního problému do kompetence erfurtského spolkového rozhodčího soudu. A konečně třetím a o nic méně významným argumentem byla ochrana dvou komunikací sloužících pruským vojskům k průchodu z jedné části své říše do druhé.⁸⁰ Obsazením kurfiřtství spolkovými vojsky, zejména jihoněmeckých států

⁷⁸ Tento svůj krok opřel o argumentaci, že Hesensko-Kassel jakožto člen Německého spolku spadá pod jurisdikci spolkového práva, a tak podle tzv. šestého článku Spolkových akt z 28. června 1832, který v II. odstavci stanovil, že panovník státu, který byl členem Spolkového sněmu nemusí brát ohled na domácí právní předpisy, jestliže mu brání ve výkonu panovnických pravomocí. Text: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 42, s. 119. Problém byl v tom, že šestý článek byl již spolu s dalšími opářeními v té době zrušen usnesením Německého spolku z 2. dubna 1848, in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 75, s. 268.

⁷⁹ Podle tohoto článku bylo možné poskytnout pomoc formou intervence tomu vládci, jehož ústavní práva byla potlačena. V tomto případě však šlo o zcela opačný příklad, kdy panovník sám postupoval protiústavně a odpor proti němu nebyl tudíž vzpourou, ale zákonnou obranou zemské ústavy.

⁸⁰ Kurhesensko poskytlo Prusku na základě konvence z 12. května 1834 dvě cesty k umožnění průchodu jeho vojsk.

orientovaných na Rakousko, by byla tato možnost výrazně ztížena, či zcela znemožněna, což by v případně vojenského konfliktu s Rakouskem vážně zhoršilo pruskou vojenskou situaci. Na podzim roku 1850 tak bylo stále více zřejmé, že konflikt mezi oběma rivaly může přerůst ve válku, a německá otázka se na čas stala hlavním problémem mezinárodní politiky. Na pruské straně si však mnozí uvědomovali nebezpečí případné války a rovněž král se snažil o diplomatické řešení. Za prostředkování cara Mikuláše I. došlo ve Varšavě ke schůzce obou stran a 28. října 1850 byla podepsána dohoda. Prusko souhlasilo se znovuustavením Německého spolku zahrnujícího celou habsburskou monarchii se spolkovou radou jako nejvyšší mocí.

Již 26. října 1850 rozhodlo spolkové shromáždění o provedení spolkové intervence v Kurhesensku a 1. listopadu 1850 překročily bavorské jednotky (včetně jednoho rakouského praporu) hranice kurfiřtství. Prusko, i nadále se snažící o dorozumění s Rakouskem, zaslalo do Vídně nabídku a za rozpuštění Erfurtské unie a souhlas s intervencí v Kurhesensku a Holštýnsku, požadovalo záruku, že intervence se omezí jen na předem uvedené důvody a i nadále bude zaručeno pruské právo využívat cesty k průchodu vojsk kurfiřtstvím. Rakousko však tyto požadavky odmítlo a při dalších jednáních požadovalo stáhnutí všech pruských jednotek z Kurhesenska. Prusko odpovědělo 5. listopadu 1850 všeobecnou mobilizací a již 8. listopadu 1850 došlo na kurhesenských hranicích k přestřelce mezi bavorskými a pruskými jednotkami. Dne 24. listopadu 1850 předalo Rakousko Prusku oficiální ultimátum požadující okamžité stažení pruských vojsk z Kasselu. Pokud by Berlín tomuto ultimátu nevyhověl, rakouská vláda si vyhrazovala právo vyhlásit válku. K jejímu vypuknutí nakonec nedošlo, neboť Berlín nechtěl riskovat, že by v případném konfliktu stál nejen proti Rakousku, ale i proti jeho spojenci Rusku.

Dne 28. listopadu 1850 se sešli pruští a rakouští zástupci na jednání v Olomouci. Zde byla následujícího dne, 29. listopadu 1850 uzavřena dohoda, tzv. Olomoucké punktace, která znamenala

naprosté vítězství Rakouska.⁸¹ Erfurtská unie byla rozpuštěna, došlo k dohodě ohledně holštýnské⁸² a kurhesenské intervence⁸³ a bylo dohodnuto svolání ministerské konference do Drážďan, kde se mělo rozhodnout o spolkové reformě. Prusko se tak na základě dohody připojilo k intervenci v Kurhesensku a ke spolkovému komisaři jmenovaným spolkovým sněmem⁸⁴ přibyl ještě druhý, který zastupoval Prusko a na něj orientované státy⁸⁵. Kurhesensko bylo obsazeno bavorskými intervenčními vojsky, s výjimkou hlavního města Kasselu, kde se nalézaly prusko-rakouské oddíly. Intervence zlomila odpor proti kurfiřtovi a umožnila mu převzít opět vládu do

⁸¹ Text dohody z 29. listopadu 1850 viz: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 182, s. 449-450.

⁸² V otázce Holštýnska došlo k dohodě na jmenování dvou komisařů, kteří měli jménem spolku přinutit tamní vzbouřence akceptovat dánskou a rovněž přinutit dánského krále stáhnout svá vojska ze Šlesvicka.

⁸³ Prusko se zavázalo, že se již nadále nebude stavět proti intervencím v obou státech, a Rakousko uznalo pruská práva v Kurhesensku ohledně průchozích cest. Součástí dohody dále bylo obsazení hlavního města Kasselu pruským sborem a intervenčními vojsky, nikoli však bavorskými, ale rakouskými.

⁸⁴ Do poloviny prosince 1850 jím byl hrabě Rechberg. Johann Bernhard hrabě Rechberg und Rothenlöwen (1806-1899) roku 1828 vstoupil do rakouských diplomatických služeb, v letech 1859-1864 ministr zahraničí. Ten byl poté nahrazen hrabětem Leiningenem. Hrabě Christian Leiningen-Westerburg (1812-1856), rakouský důstojník, v letech 1848/49 se účastnil uherského tažení, od roku 1850 rakouský komisař u spolkového sněmu ve Frankfurtu, od 1855 velitel v Krakově.

⁸⁵ Tím byl jmenován generál von Peucker, který byl v březnu 1851 nahrazen von Uhdenem. Eduard von Peucker (1791-1876), v roce 1809 vstoupil do pruské armády, roku 1842 povýšen na generálmajora, v letech 1848-1849 ministr války v provizorní německé ústřední vládě. Roku 1849 se podílel na potlačení nepokojů v Bádensku. V letech 1850-1851 komisařem v Kurhesensku. V roce 1854 jmenován generálním komisařem vojenského školství. Roku 1858 se stal generálem pěchoty. Roku 1872 odešel do výslužby. Karl Albrecht Alexander von Uhden (1798-1878) v roce 1821 po studiu práv vstoupil do pruských státních služeb. Od roku 1833 radou komorního soudu, od roku 1841 kabinetní rada a člen státní rady. V letech 1844-1848 ministrem spravedlnosti. Od roku 1849 prezident apelačního soudu ve Vratislavi, od roku 1854 prezident vrchního soudu v Berlíně, člen pruské panské sněmovny.

svých rukou.⁸⁶ Rovněž v druhém sporném případě se Prusko podrobilo a připojilo se k spolkové intervenci v Holštýnsku za obnovení práv dánského krále.

Tzv. Olomoucké ponížení představovalo pro Prusko ponaučení a rozhodně neznamenal jeho ustoupení ze snah vyřešit německou otázku podle svých vlastních představ. Koncem roku 1850 se sešli zástupci německých států na jednání v Drážďanech.⁸⁷ Cílem knížete Schwarzenberga bylo vytvoření spolku, který by zahrnoval i neněmecké oblasti habsburské monarchie. V čele tohoto spolku by stálo Direktorium a Rakousko by si udrželo svou převahu. Oproti tomu Manteuffelův plán⁸⁸ předpokládal zrovnoprávnění obou mocností ve vedení, a za to byl ochoten připustit začlenění celého Rakouska ke spolku. Dlouhá jednání nakonec zůstala bez výsledku a jediným možným řešením se ukázal návrat ke *status quo ante*, tedy obnovení původního uspořádání Německého spolku.

⁸⁶ Rozhodnutím z 27. března 1852 odvolal spolkový sněm kurhesenskou ústavu z roku 1831 a volební zákon z roku 1849. Kurfiřt vydal poté 13. dubna 1852 novou oktrojovanou ústavu. Ta i nadále zachovávala konstituční monarchii, ale vytvářela předpoklady pro autokratickou vládu. Nová ústava nahradila jednokomorový parlamentní systém dvoukomorovým, vyjímala ústavní spory ze soudní pravomoci a převáděla je na spolkový sněm a rovněž rušila přísahu vojsk na ústavu.

⁸⁷ Jednání drážďanské konference probíhalo od 3. prosince 1850 do 15. května 1851. K Drážďanské konferenci blíže: *Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes, Abt. III., Band I., Die Dresdener Konferenz und die Wiederherstellung des Deutschen Bundes 1850/51*, Hrsg. vom Müller, Jürgen, München 1996.

⁸⁸ Otto Theodor von Manteuffel (1805-1882), vystudoval práva, v roce 1841 vrchním vládním radou v Královci, od roku 1845 pracoval na ministerstvu vnitra, zastávce byrokratického absolutismu, v roce 1848 se stal ministrem vnitra, v listopadu roku 1850 převzal po smrti hraběte Brandenburga dočasně vedení kabinetu a zahraničních záležitostí, definitivně v těchto funkcích potvrzen v prosinci roku 1850. V roce 1858 podal demisi. V roce 1864 se stal členem panské sněmovny.

2. Hospodářské sjednocení - jednotná celní unie

2.1. Pruský celní řád a první kroky k celní jednotě

Dříve než došlo k politickému sjednocení Německa, bylo postupně realizováno hospodářské a ekonomické spojení zemí v jednotné celní unii, nazvané Německý celní spolek, v němž mnozí viděli zárodek budoucího jednotného Německa.⁸⁹ Byl ustanoven roku 1833 a v platnost vstoupil 1. ledna 1834. Myšlenkou jednotného německého celního území, které by odstranilo zatěžující vnitroněmecká cla, se zabýval již Vídeňský kongres v letech 1814-1815.⁹⁰ Zejména Prusko v důsledku své územní roztříštěnosti navrhovalo, aby do kompetence společných orgánů připravovaného Německého spolku patřila i problematika cel. Proti se postavily některé státy v čele s Bavorskem, které tyto pokusy vnímaly jako narušení své státní suverenity. Vše skončilo zdánlivým kompromisem, když bylo do článku devatenáct⁹¹ spolkové smlouvy zaneseno ustanovení, aby spolkové shromáždění na svém nejbližším zasedání jednalo o clech, obchodu a lodní dopravě. V podstatě to

⁸⁹ K hospodářskému sjednocování Německa a k celnímu spolku blíže: BURG, Peter, *Die deutsche Trias in Idee und Wirklichkeit. Vom alten Reich zum deutschen Zollverein*, Stuttgart, 1989; HAHN, Hans-Werner, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, Göttingen 1984; HAHN, Hans-Werner, *Wirtschaftliche Integration im 19. Jahrhundert. Die hessischen Staaten und der Deutsche Zollverein*, Göttingen 1982; VOJÁČEK, Ladislav, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, Brno 1995; VOJÁČEK, Ladislav, *Německý celní spolek a první sjednocení Německa (1834-1870)*, in: HO 9, 1998, s. 111-119; HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. I., s. 791-820; HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd II, s. 282-305.

⁹⁰ Jednalo se o návrh sv. pána von und zu Stein z března 1814 na všeobecný německý celní systém. Heinrich Friedrich Karl sv. pán von und zu Stein (1757-1831), v letech 1804-1808, s krátkou přestávkou v roce 1807, pruský ministr, od roku 1812 poradce cara Alexandra I. Zastánce volného obchodu. V roce 1827 byl znovu povolán do pruské státní služby.

⁹¹ Tento byl ještě posílen článkem 64 Závěrečných vídeňských akt.

však znamenalo zachování dosavadního stavu, neboť jednotlivým státům byly dány rozsáhlé pravomoci v oblasti obchodu a dopravy.

Za situace, kdy vyhlídky na jednotný celní prostor byly zcela nereálné, se Prusko rozhodlo jednat samostatně a odstranit na svém území celní bariéry.⁹² Hlavním problémem Pruska byla nejednotnost jeho území. Bylo tvořeno dvěma velkými oddělenými částmi a řadou enkláv, které byly odděleny od obou hlavních částí územím jiných států. Naopak na pruském území se nacházely državy jiných států i některé malé státečky. Dne 26. května roku 1818 byl vydán celní zákon⁹³, celní řád a dva celní sazebníky pro obě hlavní části říše, které postupně odstranily vnitřní cla.⁹⁴ Tento pruský krok se v řadě států Německého spolku nesetkal s pochopením. Ostatní německé státy argumentovaly tím, že se jedná o porušení již zmiňovaného článku devatenáct spolkové ústavy. Pochopení a souhlas přinesl pouze postoj Rakouska, kdy Metternich v roce 1820 obhajoval právo

⁹² Prusko nebylo jediným a ani prvním státem, kde došlo k sjednocení celního systému pro všechny provincie. Se stejnými problémy ohledně územní roztržitosti jako Prusko se potýkalo i Bavorsko. Mezi Rýnskou Falcí a vlastním Bavorským královstvím ležely velkovévodství Hesensko-Darmstadt a Bádensko. V dřívější době se navíc uvnitř země nalézalo mnoho menších včleněných teritorií (např. Řezeňské a Freisingké biskupství, říšská města Řezno, Augšpurk, Norimberk). Ve snaze celně sjednotit celé území byl roku 1807 vydán celní a mýtný řád pro všechny státy bavorského království.

⁹³ Zákon o clu a spotřební dani ze zahraničního zboží a o obchodním styku mezi provinciemi. Původně dle Bülowovy (Ludwig Friedrich Viktor Hans hrabě Bülow 1774-1825, od roku 1813 pruský ministr financí) koncepce byl zamýšlen jako dílčí součást celkové reorganizace celního a daňového systému, kdy měl být sjednocen daňový systém a vytvořena jednotná soustava hraničních cel, čímž by byl uvolněn vnitřní obchod. Daňová komise státní rady schválila nakonec pouze opatření týkající se cel.

⁹⁴ Nový celní zákon vstoupil 20. září 1818 v platnost jen v západních provinciích. Ve východní části říše nabyl účinnosti až 1. ledna 1819. Důvodem byl zde platící složitý systém Akcízu a konzumních daní, který nerozeznával domácí a zahraniční zboží a znemožňoval volný obchod. Z finančních důvodů, kdy ztráta výnosu z těchto dávek by vážně ohrozila příjmy států, byl tento systém odstraněn postupně.

velkých států určovat svou celní politiku bez zásahu zvenčí a myšlenku jednotného celního zákonodárství označil za nereálnou.⁹⁵ Tím také potvrdil neochotu Rakouska měnit svou izolacionistickou politiku a nezájem o celní problémy ostatních členů spolku. Pouze pokud by je bylo možno využít pro své politické cíle, bylo ochotno se císařství angažovat. Změnu tohoto postoje přinesl až rostoucí ekonomický a politický vliv Pruska.

Po zavedení nového zákona bylo snahou Pruska napojit na svůj celní systém i enklávy uvnitř svého území, tj. durynské a anhaltské státy. K tomuto účelu posloužil silný ekonomický nátlak, kdy na jedné straně bylo zboží zatěžováno vysokým průvozním clem a spotřebními dávkami spolu s důsledným střežením hranic proti pašeráctví. Na druhé straně pruští vyjednavací zdůrazňovali výhody přinášející připojení k pruskému celnímu území a slibovali různá zvýhodnění. I přes zjevný ekonomický prospěch se místní vládcí nechtěli vzdát své suverenity a pruské návrhy odmítali. Průlom přinesla až smlouva s knížectvím Schwarzburg-Sonderhausen z roku 1819.⁹⁶ Tato smlouva byla současníky chápána jako „zrada“ či „ustoupení obchodně politickému teroru“.⁹⁷ Brzy poté následovalo připojení i další enkláv.⁹⁸

⁹⁵ Plenární zasedání vídeňské konference z 11. května 1820; in: HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. I., s. 804.

⁹⁶ Tato smlouva, uzavřená 25. října 1819 se netýkala celého knížectví, ale jen jeho větší části (území kolem Sonderhausenu) včleněného do pruského území. Celé knížectví přistoupilo do spolku až roku 1833. I tak byla tato smlouva jednoznačně pro knížectví ekonomicky výhodná. Nejenže odpadly náklady na celní správu, ale Prusko se smlouvou zavázalo dělit příjmy z cel podle počtu obyvatel a to i přesto, že pruský zahraniční obchod v přepočtu na jednoho obyvatele vysoce převyšoval obchod knížectví.

⁹⁷ Cit. dle: VOJÁČEK, Ladislav, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, s. 83.

⁹⁸ Roku 1822 Schwarzburg-rudolstadtská enkláva Frankenhäusen, roku 1823 Sasko-výmarské enklávy Allstedt a Oldisleben a Anhaltsko-bernburská enkláva Mühlingen, roku 1826 enklávy knížectví Lippe-Detmold a to Lipperode, Cappel a Grevenhagen, roku 1826 maklenbursko-zvěřínské enklávy Rossov, Netzeband

Příkladem vynucení požadavků silou byl postup proti anhaltským knížectvím. Hlavním odpůrcem pruské politiky a zastáncem suverenity malých států zde byl anhaltsko-köthenský vévoda Fridrich Ferdinand⁹⁹. K prvním celním sporům mezi Berlínem a Köthenem došlo již na vídeňské konferenci ohledně projednávání otázky svobodné plavby po Labi.¹⁰⁰ K vypuknutí konfliktu došlo v souvislosti se zadržením lodi köthenského obchodníka Friedheima pruskými úřady.¹⁰¹ V následném sporu vystupovalo Prusko z pozice síly a nekompromisně požadovalo napojení všech tří vévodství na pruský celní systém. Politika pruského ministra financí Motzeho¹⁰² kombinující tvrdá opatření (zákaz propouštět zboží do Anhaltska bez zaplacení dovozních

a Schönberg, in: HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. I., s. 812.

⁹⁹ Vévoda Fridrich Ferdinand Anhaltsko-Köthenský (1769-1830) měl za manželku Žofii (Julii) rozenou hraběnku z Brandenburgu (1793-1850). Byla to dcera Fridricha Viléma II. z jeho morganatického sňatku s hraběnkou Žofií Julianou Frederikou z Dönhoffu (1768-1838). Jejím bratrem byl Fridrich Vilém hrabě z Brandenburgu (1792-1850), pruský ministerský předseda. Současně byla nevlastní sestrou krále Fridricha Viléma III (1770-1840).

¹⁰⁰ Nebyl to však jediný spor mezi těmito státy. Napětí vyvolával i fakt, že vévodkyně Žofie (Julie) již delší čas inklinovala ke katolictví a bylo zřejmé, že se schyluje ke konverzi. K té nakonec došlo až roku 1825, kdy spolu se svým manželem přestoupila v Paříži na katolickou víru. HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. I., s. 801 an.

¹⁰¹ Jacob (Barucha) Friedheim byl zadržen pruskými celními úřady v Mühlbergu na saských hranicích při plavbě do Anhaltu. Nejdříve byla vybrána spotřební dávka a později byl celý náklad zabaven. Vévoda se v letech 1821 a 1822 obrátil na spolkový sněm s opakovanou stížností. Tento spor vyvolal značnou pozornost a vévoda byl podpořen řadou menších států. Ovšem na stranu Pruska se postavila většina států, včetně Rakouska a bylo zřejmé, že vévoda ve sporu neuspěje.

¹⁰² Fridrich Kristián Motze (1775-1830), v letech 1802-7 v pruských službách, poté v letech 1808-13 ve službách vestfálského království. V roce 1825 se stal pruským ministrem financí. Jeho hlavní snahou bylo propojit obě části říše. Smlouva o celní unii s Hesenskem-Darmstadt z roku 1828 byla jeho velkým úspěchem, stejně tak smlouva s jihoněmeckým spolkem o rok později.

dávek, neuznávání průvodek s místem učení v Anhaltsku) s ochotou vzdát se některých až diskriminačních opatření (např. zatarasení cesty z Lipska do Bernburgu), vedla nakonec k úspěchu. Roku 1826 podepsalo s Pruskem smlouvu o připojení vévodství Anhaltsko-Bernburg a zbylá dvě vévodství jej následovala roku 1828.¹⁰³

¹⁰³ Osud Anhaltska předznamenal i budoucnost zbývajících enkláv, V roce 1829 Prusko mediatizovalo hesensko-homburskou enklávu Meisenheim a v roce 1831 oldenburské knížectví Birkenfeld a knížectví Waldeck. V roce 1841 s účinností od 1. ledna 1842 se připojilo i knížectví Lippe-Detmold.

2.2. Dílčí celní spolky

Na obranu proti postupu Pruska uzavřely v květnu roku 1820 Bádensko, Bavorsko, durynské státy, Hesensko-Darmstadt, Nasavsko, reusské státy a Württembersko předběžnou celní unií. Ještě před jejím uzavřením od jednání odstoupilo Hesensko-Kassel. Brzy však bylo zřejmé, že názory jejích členů jsou natolik rozdílné, že nebude možné překlenout vzájemné rozpory. Od září roku 1820 probíhala společná jednání v Darmstadtu, která skončila až v červnu roku 1823, aniž by dospěla ke shodě. Zatímco Bádensko usilovalo o liberalizaci zahraničního obchodu, Bavorsko a Württembersko se uzavíraly za celní bariéry. A právě společné postoje vedly dva posledně zmíněné státy 18. ledna roku 1828 k vytvoření celní unie označované jako Jihoněmecký nebo též bavorsko-württemberský celní spolek.¹⁰⁴ Sblížení těchto států nebylo náhodné, nýbrž souvisle navazovalo na předchozí vývoj. Roku 1824 vydalo Württembersko nový celní zákon, který měl jeho celní právo přiblížit bavorskému, a v roce 1827 uzavřelo s Bavorskem předběžnou smlouvu v Mnichově, na níž navázalo vytvoření již zmíněného spolku.

Ve stejném roce, tj. roku 1828 uzavřelo Prusko s velkovévodstvím Hesensko-Darmstadt celní unií, tzv. prusko-hesenský celní spolek, který pro Berlín znamenal první krok k překročení pomyslné hranice jeho vlivu na sever od řeky Mohan. V tomto případě vzešla iniciativa nikoli z pruské, ale z hesenské strany. Poté, co selhala jednání v Darmstadtu s jihoněmeckými státy, zavedlo velkovévodství v roce 1824 vlastní hraniční celní systém. Brzy se však dostalo do značných finančních potíží, a proto podnítilo jednání s Pruskem o napojení na jeho celní systém. Jednání na čas ztroskotala na pruském požadavku dohody všech hesenských států (tj. kurfiřtství Hesensko-Kasselského,

¹⁰⁴ Po uplynutí tří let jej mohli smluvní partneři vypovědět v jednoleté výpovědní lhůtě. Pokud by ovšem dříve došlo k dohodě všech německých států, dle ustanovení devatenácti spolkových akt, měl zaniknout dnem, kdy tato dohoda vstoupila v platnost.

velkovévodství Hesensko-darmstadského a hrabství Hesensko-homburského).¹⁰⁵ Teprve v roce 1827, pod vlivem rodícího se celního spolku na jihu Německa, Prusko slevilo ze svých požadavků a přistoupilo k vytvoření celní unie. Tak vznikly dva silné celní bloky, jeden na severu a druhý na jihu Německa.

Většina ostatních států, zejména ve středním Německu, v této nově vzniklé situaci viděla ohrožení své suverenity, případně i sevření mezi oba soupeřící útvary. Po řadě jednání na konferenci v Kasselu v letech 1828-1829 tak 24. září 1829 vznikl Středoněmecký obchodní spolek, který sdružoval osmnáct členů, např. Sasko, Nasavsko¹⁰⁶, Hesensko-Kassel, Hannoversko, jako protiváha obou již existujících spolků. Ty na novou situaci reagovaly vzájemným jednáním¹⁰⁷ a v květnu roku 1829 došlo k uzavření obchodní smlouvy mezi všemi členskými státy Jihoněmeckého a Prusko-hesenského spolku s účinností od 1. ledna 1830 a s platností na dvanáct let. Účinné spolupráci však stál v cestě Středoněmecký obchodní spolek. Tato pomyslná závora však nebyla tak neprostupná, jak její iniciátoři doufali. Prusko dokázalo využít územní roztříštěnosti durynských států a v červnu roku 1829 uzavřelo dohodu s vévodstvími Sasko-Meiningen a Sasko-Koburg-

¹⁰⁵ Hlavním pruským zájmem bylo zejména napojení Hesenska-Kasselska na jeho celní systém, které by Prusku umožnilo spojení obou částí říše. Z tohoto důvodu také později uzavřená smlouva o celním spolku s Hesenskem-Darmstadt z roku 1828 obsahovala tajný dodatek vytvářející předpoklady k přistoupení kurfiřtství a rovněž nasavského vévodství.

¹⁰⁶ Území na západě Německa, na pravém břehu Rýna a severně od řeky Mohan, dnes součást spolkové země Hesensko. Hrabství zde založeno na počátku 12. století. Roku 1255 došlo k rozdělení na dvě linie; Nassau-Walram a Nassau-Otto. Z těchto linií se postupně vydělovaly další větve. Do roku 1816 získala walramská linie (respektive Nassau-Weilburg) postupně celé nasavské panství s titulem vévodství.

¹⁰⁷ První kontakty navázaly obě uskupení na podzim roku 1828 prostřednictvím augšpurského a stuttgartského nakladatele Johanna Friedricha sv. pána Cotty z Cottendorfu (1764-1832). Ten byl roku 1817 povýšen do šlechtického stavu s přídomkem z Cottendorfu a v roce 1822 na sv. pána.

Gotha, od nichž za finanční pomoc získalo souhlas s vybudováním obchodních komunikací. Nová situace výrazně zhoršila ekonomickou pozici hesenského kurfiřství, jehož podíl na tranzitním obchodě výrazně poklesl. Kurhesensko tak roku 1831 přistoupilo k Prusko-Hesenskému spolku čímž zasadilo Středoněmeckému spolku vážný úder.¹⁰⁸ Když poté projevilo i velkovévodství Sasko-výmarské ochotu připojit se k jednomu ze spolků, tedy Jihoněmeckému nebo Prusko-Hesenskému, byl rozpad Středoněmeckého spolku jen otázkou času.

¹⁰⁸ Smlouva o připojení podepsána 25. srpna 1831, in: VOJÁČEK, Ladislav, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, s. 91.

2.3. Německý celní spolek

Poslední překážka bránící obchodnímu a celnímu sjednocení většiny německých států padla, když zástupci Pruska, Bavorska, Württemberska a Saska i přes výhrady a rozdílné postoje nakonec dospěli k dohodě. V prosinci roku 1832 se všechny zainteresované strany sešly na celní konferenci a na jaře roku 1833 byla dohoda podepsána, čímž vznikl tzv. Německý celní spolek. Základní smlouvu podepsaly státy sdružené v obou dřívějších celních spolcích v březnu roku 1833. Brzy byla doplněna smlouvou se Saskem¹⁰⁹ a s durynskými státy¹¹⁰. Smlouvy nabyly účinnosti k 1. lednu 1834 a byly uzavřeny na dobu osmi let, tedy do 1. ledna 1842, s možností dalšího prodlužování vždy na dobu dvanácti let. K obnovení smluv o celním spolku došlo v letech 1841, 1853, 1865 a 1867. Již roku 1835 se k Německému celnímu spolku připojilo Bádensko a Nasavsko, a roku 1836 i svobodné město Frankfurt nad Mohanem¹¹¹. Ve čtyřicátých letech 19. století došlo k dalšímu rozšiřování jednotného celního území postupným přistoupením dalších členů. Mimo Německý celní spolek tak zůstalo zejména Rakousko a pobřežní státy severozápadního Německa v čele s Hannoverem, které vytvořily tzv. daňový spolek¹¹², orientující se na obchod s Velkou Británií. Brzy však došlo k navázání vztahů se státy celního spolku.

¹⁰⁹ Smlouva o připojení podepsána 30. března 1833, in: VOJÁČEK, Ladislav, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, s. 92.

¹¹⁰ Durynské státy přistoupily k celnímu spolku smlouvou z 10. května 1833, když bezprostředně předtím vytvořily s enklávami Pruska a Kurhesenska v Durynsku dílčí celní a obchodní spolek, in: Tamtéž, s. 92.

¹¹¹ Frankfurtu do té doby v přístupu bránila existence smlouvy o obchodu a lodní dopravě uzavřené v květnu roku 1832 s Velkou Británií. Tato smlouva obsahovala zákaz vstupu do jiných spolků.

¹¹² V květnu roku 1834 uzavřel Hannover s Brunšvicem daňový spolek, k němuž záhy přistoupilo i oldenburské velkovévodství a knížectví Schaumburg-Lippe.

Roku 1837 došlo k podpisu dohody mezi Německým celním spolkem a daňovým spolkem o úpravě hranic, usnadnění vzájemného obchodu a byla přijata opatření proti pašeráctví. V roce 1841 došlo k roztržce mezi Hannoverskem a Brunšvicem, které požádalo o přijetí do Německého celního spolku, k čemuž v témže roce došlo. Ostatní členové daňového spolku přistoupili k Německému celnímu spolkem na počátku padesátých let 19. století. Hannoversko spolu s knížectvím Schaumburg-Lippe roku 1851 a Oldenburské velkovévodství roku 1852. Tím bylo téměř završeno úsilí o vytvoření jednotného celního území.¹¹³ Tak bylo postupně realizováno to, na čem se státy nedokázaly dohodnout v roce 1815 ani v dalších letech: jednotná celní politika a odstranění bariér bránících volnému obchodu.

¹¹³ Mimo spolek dosud stála obě meklenburská vévodství; Meklenbursko-Zvěřínsko a Meklenbursko-Střelicko, které spolu s Lübeckem přistoupily roku 1868. Dále dvě svobodná města Hamburk a Brémy. Zástupci Hamburku podepsali smlouvu o přičlenění roku 1881, ale ujednání vstoupilo v platnost až roku 1884. Brémy přistoupily v roce 1884.

2.4. Německý celní spolek a Rakousko

Rakousko, přestože od padesátých letech 19. století projevovalo značné úsilí o napojení na celní jednotu, do Německého celního spolku nevstoupilo. V první polovině 19. století nejevilo císařství zájem o vytvoření jednotné celní unie v německém prostoru. Změnu tohoto postoje přinesl až nárůst politické a ekonomické moci Pruska v důsledku ustavení celního spolku.¹¹⁴ Rakousko se pokusilo odvrátit možnost hospodářského vytlačení z německého prostoru v době posílení svých pozic po rozpuštění frankfurtského parlamentu v roce 1849. V duchu Schwarzenbergovy politické koncepce vytvoření sedmdesátimiliónové říše byl koncipován i hospodářský plán vytvoření velké středoevropské celní unie, tzv. Bruckův plán¹¹⁵, zahrnující kromě německých států i celé

¹¹⁴ K rakouským pokusům o přijetí do celního spolku blíže: VOJÁČEK, Ladislav, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*, in: František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek, Sborník z jubilejní konference, Praha 1999, s. 437- 448.

¹¹⁵ Karl Ludwig von Bruck (1789-1860), působil u pojišťovací loďařské společnosti *Österreichische Lloyd*, od roku 1835 vydával hospodářský časopis „*Journal des Österreichischen Lloyd*“, roku 1844 byl povýšen na rytíře a roku 1849 na sv. pána. V letech 1848-1851 rakouský ministr obchodu. Jako rakouský vyjednavatel se podílel na uzavření prusko-rakouské obchodní smlouvy v roce 1853. Poté působil v letech 1853-1855 jako vyslanec u Vysoké porty. V roce 1855 byl odvolán zpět a jmenován ministrem financí. V roce 1860 byl císařem Františkem Josefem I. odvolán z funkce a následně spáchal sebevraždu. K osobě svobodného pána von Bruck viz: CHARMATZ, Richard, *Minister Freiherr von Bruck. Der Vorkämpfer Mitteleuropas*, Leipzig 1916; dále k Bruckově koncepci rovněž: BEER, Adolf, *Die österreichische Handelspolitik im neunzehnten Jahrhundert*, Wien 1891; KOCH, Klaus, *Österreich und der Deutsche Zollverein (1848-1871)*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Hrsg. von Wandruszka Adam und Urbanitsch Peter, Bd. VI/1., *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*, Wien 1989, s. 537-560, MATLEKOVITS, Alexander, *Die Zollpolitik der oesterreichisch-ungarischen Monarchie von 1850 bis zur Gegenwart*, Wien, Leipzig, Budapest 1877; SOBĚHART, Radek, *K německé otázce 1848-1850. Cesta k Olomouckému ponížení Pruska*, rigorózní práce,

území habsburské monarchie, včetně Uher a severní Itálie. Podstatou plánu byly čtyři etapy, ve kterých by postupně probíhaly v jednotlivých státech celní reformy, došlo by k sjednocení systému měr a vah, mincovního systému, železniční a lodní dopravy a postupně by byla snižována a v některých případech zcela odbourána zatěžující cla. Státy by rovněž budovaly společné obchodní zastoupení. Završení tohoto procesu by představovalo vydání společného celního tarifu.

Bruck tyto své představy předložil pruské vládě ve třech memorandech a to z 26. října 1849, 30. prosince 1849 a z 30. května 1850.¹¹⁶ Berlín byl však jednoznačně proti, neboť to zcela odporovalo jejím vlastním představám o jednotném celním prostoru z vyloučením Rakouska. Když císařství neuspělo s vlastním plánem, snažilo se o přijetí do stávajícího celního spolku. Podobným snahám stálo v cestě Prusko, jak se ukázalo již na celní konferenci v Kasselu roku 1850, kde zabránilo schválení bavorského návrhu¹¹⁷ na přijetí Rakouska do celního spolku. Podobně dopadly na drážďanské celní konferenci¹¹⁸ návrhy Saska a Bavorska na vytvoření nového celního spolku navrhovaného Rakouskem. Ani dvě následující celní konference v lednu roku 1852 ve Vídni a v dubnu roku 1852 v Darmstadtu nepřinesly zásadní změnu. Na vídeňské jednání se pruský zástupce nedostavil a jednat bez tak významného člena by bylo nemyslitelné. Na darmstadtské schůzce se rakouští

Praha 2003, s. 59-79; SRBIK, Heinrich Ritter von, *Deutsche Einheit. Idee und Wirklichkeit vom Heiligen Reich bis Königgrätz*, Bd. II., München 1935, s. 92-102; VOJÁČEK, Ladislav, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*, in: František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek, Sborník z jubilejní konference, Praha 1999; VOMÁČKOVÁ, Věra, *Österreich und der deutsche Zollverein*, in: *Historica V.*, 1963, s. 109-146.

¹¹⁶ Text memorand in: CHARMATZ, Richard, *Minister Freiherr von Bruck. Der Vorkämpfer Mitteleuropas*, Leipzig 1916, s. 157-204.

¹¹⁷ Bavorsko zde hájilo rakouské zájmy, neboť to jako nečlen spolku se nemohlo celních konferencí účastnit.

¹¹⁸ Konala se od prosince 1850 do května 1851.

spojenci¹¹⁹ dohodli na společném postupu při jednání generální celní konference v Berlíně, kdy mělo být prodloužení stávajícího německého celního spolku vázáno na připojení habsburské monarchie. Postoj Pruska, které trvalo na opačném postupu, tedy nejdříve jednání o prodloužení spolku a teprve poté možná diskuse o spolupráci s Rakouskem, však tyto plány zhatil. I když střední státy většinou pruským požadavkům ustoupily s ohledem na výhodnost stávajícího spojení, chápali v Berlíně, že není možno stále odmítat užší hospodářskou spolupráci s Rakouskem, právě s ohledem na své jižní partnery. Tak byla roku 1853 uzavřena obchodní smlouva mezi císařstvím a Německým celním spolkem.¹²⁰ Rakousko i nadále pevně doufalo, že se mu v budoucnu podaří dovést jednání o přistoupení k úspěšnému konci. Z tohoto důvodu začalo na svém území postupně odstraňovat zásadní překážky bránící celnímu spojení. Hlavním rakouským problémem však bylo jeho vlastní hospodářství. Důvod byl v celku prostý. Základním principem fungování celního spolku byla politika volného obchodu, jež byla pro rakouské hospodářství v této době nereálná, neboť odstranění ochranných celních bariér by jej vážně poškodilo. Po vypršení platnosti obchodní smlouvy z roku 1853 byla v roce 1865 uzavřena nová smlouva, ve které Rakousko opět získalo jen pouhý příslib budoucích jednání o celním sjednocení.¹²¹ Výsledek této několikaleté snahy byl rakouským neúspěchem a zároveň prvním velkým pruským triumfem. Hospodářsky tedy bylo Německo již téměř sjednoceno, ale na sjednocení politické si muselo ještě několik let počkat.

¹¹⁹ V tomto případě Bavorsko, Sasko, Württembersko, Nasavsko, Kurhesensko a hesenské velkovévodství.

¹²⁰ Součástí smlouvy byl i časový plán, podle kterého měla být jednání o přistoupení k celní unii obnovena v roce 1860.

¹²¹ Obchodní smlouva mezi Německým celním spolkem a Rakouskem z 11. dubna 1865, in: *DAS STAATSARCHIV*, VIII., Nr. 1836, s. 330-337.

3. Snahy o spolkovou reformu v letech 1859-1863

3.1. Rakousko-italská válka roku 1859 a Německý spolek

Konec padesátých let a počátek šedesátých let 19. století je možné charakterizovat jako období boje o reformu Německého spolku. Její nezbytnost si mnozí plně uvědomovali, potíž však byla nalézt společnou řeč a realizovat konkrétní opatření, která by vedla ke zlepšení daného stavu. Činnost Spolku byla ochromena vzájemným soupeřením dvou mocností- Rakouska a Pruska, kterým se snažilo sekundovat tzv. třetí Německo, tedy uskupení zejména středních německých států. V roce 1859 vypukla válka mezi Rakouskem na jedné straně a Sardinským královstvím a Francií na straně druhé. Rakousko zůstalo ve válce osamoceno, i přes snahu postavit na svou stranu vojska Německého spolku. Základním problémem však bylo, že agresorem se v tomto případě stalo samo Rakousko, neboť vyhlásilo válku Sardinskému království. Tím nebyl naplněn podstatný předpoklad pro pomoc ze strany spolkového vojska a to, že byl některý z jeho členů napaden jiným státem. Dalším důvodem bylo pruské odmítnutí s odůvodněním, že pokud zde není nebezpečí, že francouzsko-sardinský útok ohrozí území náležející k Německému spolku, není zde důvod pro ozbrojený zásah z jeho strany. Pokud by však k útoku na toto území došlo, zasáhne spolek na straně Rakouska do války. Do té doby bude udržovat neutralitu a ve vhodném okamžiku přistoupí k ozbrojenému zprostředkování. Rakousko se snažilo po vypuknutí války otupit tuto argumentaci tím, že vstup Francie do války na straně Sardinie znamená ohrožení i pro Německý spolek. To Prusko odmítlo a i nadále setrvalo na původním postoji. Důvody byly vcelku prosté. Koncem padesátých let 19. století sílily pruské pokusy o zrovnoprávnění s Rakouskem a jeho potíže nyní jen pruské pozice posilovaly. Toto soupeření ochromovalo činnost Německého spolku a otázka reformy se tak stala nezbytností. Bylo však otázkou,

který z obou rivalů se postaví do čela reformního hnutí, neboť jejich představy se od sebe diametrálně odlišovaly.

3.2. Pozice Rakouska

Rakousko mohlo těžit s odkazu na Svatou říši římskou, v jejímž čele stáli habsburští panovníci několik století.¹²² Rovněž při vzniku Německého spolku bylo potvrzeno rakouské postavení v podobě předsednictví a jeho hegemonie v německém prostoru. Na konci padesátých a počátku šedesátých let 19. století se však Rakousko nenalézalo v situaci, kdy by mohlo rozhodně vystupovat v německé otázce a vyřešit ji podle svých představ. Prohraná válka se Sardiníí, znamenající ztrátu Lombardie, značně poškodila mezinárodní prestiž monarchie. Navíc se císařství potýkalo i s vážnými vnitřními problémy. Absolutistická pozice panovníka již byla neudržitelná. Hospodářské problémy představovaly závažnou hrozbu, před níž již nešlo nadále zavírat oči. Přestože daně v padesátých letech 19. století stouply zhruba o 150%, a tudíž přinesly státu zisk o 800 miliónů zlatých více než v dřívějším desetiletí, stoupl státní dluh za stejné období o 1 300 miliónů zlatých a po válce se Sardiníí dosáhl výše 2 265 miliónů zlatých. Státní rozpočet pro rok 1860 předpokládal 541 miliónů výdajů a 261 miliónů příjmů, tj. další deficit ve výši 280 miliónů zlatých.¹²³

Rostoucí kritika z řad liberálů a zejména hospodářské problémy přiměly císaře Františka Josefa I. svolat 5. března 1860 rozmnoženou říšskou radu, která se měla účastnit porad o sestavování státního rozpočtu, zkoumání účtů a předloh komise pro státní dluh¹²⁴ a při předlohách zemských sněmů. Iniciativa byla

¹²² Habsburkové stáli v čele Svaté říše římské nepřetržitě od roku 1440, kdy byl rakouský vévoda Fridrich V. (1415-1493) zvolen římským králem jako Fridrich III. Roku 1452 byl v Římě korunován papežem Mikulášem V. (vlastním jménem Tommaso Parentucelli, papežem v letech 1447-1455) na římského císaře. Výjimkou byla léta 1742-1745, kdy byl císařem jako Karel VII. zvolen příslušník wittelsbašského rodu, bavorský kurfiřt vévoda Karel Albrecht (1697-1745).

¹²³ URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982, s. 145.

¹²⁴ Komise pro státní dluh vznikla v prosinci 1859 s iniciativy ministra financí Brucka.

rozmnožené říšské radě odepřena, jen v dobrozdání o předlohách směla upozornit na případné mezery nebo nedostatky. Veřejnost byla z jednání vyloučena. Byl to jen poloviční krok, který nemohl uspokojit nikoho. Monarchie byla navíc zmítána aférou, která v jasném světle ukázala finanční machinace, k nimž docházelo během války se Sardinii. V březnu roku 1860 se ve své cele oběsil sv. pán Eynatten¹²⁵, který měl za války na starosti vybavení a zásobování bojující armády. Eynatten bral od armádních dodavatelů úplatky a získané peníze ukládal do cenných papírů, jež mu obstarával ředitel banky Creditanstalt Franz Richter¹²⁶, pověřenec ministra financí barona Brucka. Před svou sebevraždou sepsal Eynatten doznání, na jehož základě byl zatčen i Richter, a vyšetřování se dotklo rovněž samotného ministra. Ten sice neměl s aférou co do činění, Richter měl na jeho příkaz jen pomáhat Eynattenovi při nákupu potravin a oděvů pro armádu, ale konzervativní císař byl událostmi zděšen a Brucka odvolal. Ten následně spáchal 23. dubna 1860 sebevraždu. To byla již třetí sebevražda během několika týdnů, která v monarchii způsobila značný rozruch. Jako opravdová rozbuška v sudu s prachem ale zapůsobila v Uhrách zejména zpráva o sebevraždě hraběte

¹²⁵ August Fridrich sv. pán von Eynatten (1798-1860), vstoupil do rakouské armády, dosáhl hodnosti generála. Působil jako guvernér ve Veroně a od roku 1859 byl vedoucím pro ekonomické záležitosti v armádě. Po usvědčení z pronevře velké sumy peněz během tažení proti sardinsko-francouzským silám v roce 1859 spáchal ve vězení sebevraždu.

¹²⁶ Franz Richter (1810-1861). Syn řemeslníka z malého městečka Bochove nedaleko Karlových Varů. Odešel do Prahy, kde se v letech 1828-1835 vyučil v obchodním domě Josefa Bergmanna. Zde se zaměřil zejména na obchod s bavlnou. Později spolupracoval obchodní firmou Kastner a stal se ředitelem její bavlnářské továrny v Liboci. V roce 1845 postavil na Smíchově přádelnu. Byl zvolen do živnostenské a obchodní komory po jejím založení roku 1850. V roce 1851 byl delegován na celní kongres do Vídně. V roce 1856 se stal ředitelem vídeňské Creditanstalt. Po Eynattenově aféře byl zatčen a v následném procesu odsouzen na jeden měsíc vězení. K výkonu trestu již nenastoupil, neboť 3. ledna 1861 zemřel.

Széchényie¹²⁷. Ten představoval pro Maďary jednoho z největších hrdinů revolučních událostí let 1848-1849. V roce 1848 byl ministrem v revoluční uherské vládě. Koncem padesátých let 19. století však již žil několik let v ústraní v nervovém senatoriu ve Vídni-Döblinu, ale byl pod stálým dohledem rakouských úřadů. Po jedné nečekané domácí prohlídce v dubnu roku 1860 se zastřelil, což jen povzbudilo revoluční náladu v Uhrách.

Tyto události měly vliv na mezinárodní prestiž monarchie, což se nejlépe projevilo na finančních trzích. Rakouský kredit značně poklesl a spolu s ním i zájem o rakouské státní půjčky. Císařství se tak ocitlo ve značně obtížné situaci, ze které jí pomohl bankovní dům Rothschildů, jenž z iniciativy vídeňského Anselma Rothschilda¹²⁸ poskytl Rakousku půjčku ve výši 25 miliónů

¹²⁷ István (Stephan) hrabě Széchényi (1791-1860) pocházel ze staré uherské šlechtické rodiny. Vstoupil do armády a bojoval proti Napoleonovi, poté však z armády vystoupil. V revoluční uherské vládě roku 1848 zastával post ministra komunikací a veřejných prací. Poté se u něj projevila duševní choroba a byl dopraven do senatoria ve Vídni-Döblinu. Zde po jedné z policejních prohlídek spáchal sebevraždu.

¹²⁸ Anselm Salomon sv. pán von Rothschild (1803-1874), syn Salomona Mayera sv. pána von Rothschild (1774-1855), zakladatele vídeňské banky tohoto domu roku 1821. Salomon Mayer byl se svými bratry Amschelem Mayerem (1773-1855), Karlem Mayerem (1788-1855) a Jacobem (Jamesem) Mayerem (1792-1868) povýšen roku 1816 císařem Františkem I. do šlechtického stavu. Roku 1822 pak získali baronát a to včetně posledního z bratří Nathana Mayera (1777-1836), kterého se povýšení z roku 1816 netýkalo. K nobilitaci Rothschildů v Rakousku blíže: ŽUPANIČ, Jan, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006, s. 284-288. Anselm Rothschild a další finančníci založili s podporou ministra financí Brucka roku 1855 úvěrovou banku Österreichische Creditanstalt für Handel und Gewerbe ve Vídni ve snaze čelit tlaku francouzské Crédit Mobilier, založené roku 1852 v Paříži, v jejímž čele stáli bratři Péreirové. K historii rodiny Rothschildů existuje poměrně rozsáhlá literatura, z níž vybírám např: CORTI, Egon Caesar Conte, *Rothschildové*, Praha 1931; COWLES, Virginia, *The Rothschilds. A family of fortune*, London 1973; FERGUSON, Niall, *The House of Rothschild*, New York 1999; WILSON, Derek, *Rothschildové. Příběh bohatství a moci*, Praha 1993.

zlatých.¹²⁹ Samy peníze však nestačily a bylo nutné pro finanční ozdravení monarchie zavést účinnější kontrolu výdajů státní kasy, tedy učinit první krok od absolutismu k parlamentarismu.

Již v červenci roku 1860 tak panovník posílil pravomoci rozmnožené říšské rady tím, že rozhodl, že zavádění nových berní a dávek, zvyšování dosavadních půjček a uzavírání nových má záviset na jejím svolení. Výsledkem jednání rozmnožené říšské rady bylo vydání tzv. Říjnového diplomu, 20. října 1860, ve kterém se panovník zřekl neomezené vlády: „*Vydávat, měnit a rušit zákony budeme My i Naši nástupci pouze společně s řádně shromážděnými zemskými stavy a s říšskou radou, do které budou sněmovny posílat Námi stanovený počet členů.*“¹³⁰ Rovněž měly být i záležitosti společné pro všechny země, tj. peněžnictví, doprava, obchod, komunikace, vojsko, vyřizovány v součinnosti s říšskou radou, ostatní zákonodárství jako doposud leželo na zemských sněmech, které zůstaly základní složkou rakouského parlamentarismu. Zvláštní postavení měly mít země uherské koruny, kterým se výslovně obnovovalo „*předešlé jejich zřízení*“. Součástí diplomu bylo i několik vlastnoručních listů císaře, z nichž jeden, adresovaný ministerskému předsedovi hraběti Rechbergovy, rušil tři dosavadní ministerstva pro neuherské země: ministerstvo vnitra, spravedlnosti, kultu a vyučování.¹³¹ Ta byla nově nahrazena státním ministerstvem do jehož čela byl jmenován hrabě Gołuchowski¹³², jenž byl však již

¹²⁹ ANDICS, Helmut, *Das österreichische Jahrhundert. Die Donaumonarchie 1804-1900*, Wien-München-Zürich 1981, s. 164. Baron Anselm von Rothschild se roku 1861 dočkal odměny ve formě jmenování doživotním členem panské sněmovny, kterého dosáhl jako první žid v monarchii.

¹³⁰ Text císařského diplomu z 20. října 1860 viz: *Die österreichische Verfassungsgesetzte*, s. 223-227.

¹³¹ Texty jednotlivých dopisů viz: *Die österreichische Verfassungsgesetzte*, s. 228-238.

¹³² Agenor Romuald hrabě Gołuchowski (1812-1875) pocházel z starého polského šlechtického rodu (herb Leliwa). V letech 1849-1859 místodržící v Haliči. V letech 1859-1860 ministr vnitra. V letech 1866-67 a 1871-1875 opět místodržící v Haliči.

13. prosince 1860 nahrazen rytířem Schmerlingem¹³³. Jinak však diplom potvrzoval dosavadní právní stav aniž došlo k odvolání starších i novějších ustanovení. Následujícího roku, 26. února 1861, byla oktrojována nová ústava, znamenající vytvoření dvoukomorové říšské rady s panskou sněmovnou, jejíž členové byli jmenováni výhradně panovníkem a jejichž počet nebyl zákonem určen, a poslaneckou sněmovnou. Poslanecká sněmovna měla mít 343 členů¹³⁴ volených zemskými sněmy na základě kurilního volebního systému, což zvýhodňovalo velkostatkáře a velkou buržoazii. Pouze za výjimečných událostí mohli být poslanci voleni přímo, tím mělo být zajištěno její usnášení, pokud by ji zemské sněmy odmítly obeslat. Vedle společného parlamentu, tzv. širší říšské rady, zaváděla ústava i tzv. užší říšskou radu pro západní část monarchie. Do kompetencí širší říšské rady patřily vojenské, obchodní a komunikační a společné finanční záležitosti. Užší říšské radě bylo vyhrazeno to, co nespádalo do kompetencí širší říšské rady ani zemských sněmů. Únorová ústava se rovněž nezabývala odpovědností ministrů, kteří podle nejvyššího rozhodnutí z roku 1851 odpovídali pouze panovníkovi.¹³⁵ K přijetí říšských zákonů byl zapotřebí souhlas obou komor a císařská sankce. Zvláštním císařským patentem ze stejného dne, kdy byla vydána ústava, tj. 26. února 1861, byla zrušena stálá i rozmnožená říšská rada a zavedena instituce nová, státní rada. Jejím úkolem bylo zkoumat zákonné předlohy i důležitá správní nařízení a podávat o nich dobrozdání.

¹³³ Anton rytíř von Schmerling (1805-1893) v roce 1829 vstoupil do státní služby. Od roku 1846 apelačním radou Dolních Rakous. V roce 1848 rakouským zástupcem ve Frankfurtu nad Mohanem. V letech 1849-1851 ministr spravedlnosti. V letech 1861-1865 státním ministrem. V roce 1867 jmenován doživotním členem panské sněmovny.

¹³⁴ 223 poslanců ze západní části monarchie a 120 ze zemí uherské koruny.

¹³⁵ Teprve nejvyšší nařízení z 1. května 1862 uznávalo zásadu ministerské odpovědnosti a zmocnilo vládu, aby podala návrh zákona, který by upravil tuto otázku. K přijetí zákona o ministerské odpovědnosti došlo teprve v červenci roku 1867. HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J., *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků po současnost*, Praha 2005, s. 254.

Předseda státní rady byl postaven na úroveň ministra a účastnil se zasedání ministerské rady s poradením hlasem. Nová ústava však vyvolala odpor v některých zemích, který vedl k bojkotu říšské rady ze strany uherských (uherský sněm demonstrativně nezvolil žádné poslance pro společný parlament), italských (poslanci z jižních Tyrol, Istrie, Benátek) a většiny českých poslanců.

Přetrvávající finanční problémy a stagnace na počátku šedesátých let 19. století dosáhly svého vrcholu v roce 1864, čemuž výrazně napomohly i výdaje na válku s Dánskem. V tomto roce si vláda musela třikrát vypomoci půjčkami.¹³⁶ V následujícím roce zaznamenaly rakouské státní papíry nejhlubší pokles kurzu, a tak byla vláda nucena od dalších větších půjček ustoupit.¹³⁷ Získala však jak již v minulosti několikrát od Creditanstaltu a jí spřátelených bank krátkodobou finanční zálohu. Ve finančních záležitostech rovněž uplatňovala říšská rada své nově nabyté postavení, čímž se dostávala do ostrého střetu s vládou. Při projednávání rozpočtu na rok 1865 došlo k velkému boji mezi ní a parlamentem, který odmítal vysoké náklady na armádu. Přestože ta neprošla výraznější modernizací, byly náklady na ni každoročně velmi vysoké a představovaly jednu z největších položek ve státním rozpočtu (viz následující tabulky).

¹³⁶ MÄRZ, Eduard, *Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Joseph I.*, s. 106.

¹³⁷ V roce 1865 klesly rakouské státní papíry na 63 procent, Tamtéž, s. 107.

Tabulka č. 1: Výdaje na armádu¹³⁸

Rok	Výdaje v miliónech zlatých	Podíl na státních výdajích (v procentech)
1848	66,15	25,4
1849	151,20	48,3
1854	183,75	51,8
1859	139,65	40,4

K přijetí rozpočtu došlo až téměř po půl roce, kdy byly schváleny výdaje ve výši 522,88 milionů zlatých a příjmy 514,90 milionů zlatých, čímž deficit poklesl na 7,98 milionů. Nicméně zvýšená částka příjmů byla hrazena zvýšením přímých daní většinou formou různých přirážek. Tímto došlo k většímu vyvážení státního rozpočtu v poměru výdajů k příjmům a tím i k výrazně nižšímu deficitu než v minulých letech.

Tabulka č. 2: Státní rozpočty v letech 1862-1864¹³⁹

Rok	Příjmy miliónech zlatých	Výdaje v miliónech zlatých	Deficit
1862	294,65	388,77	94,12
1863	304,58	367,08	62,5
1864	521,67	614,26	92,93

¹³⁸ *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Die wirtschaftliche Entwicklung*, Bd. I., s. 91.

¹³⁹ Finanční rok 1862 se počítal od 1. listopadu 1861 do 31. října 1862. Rovněž tak i finanční rok 1863 od 1. listopadu 1862 do 31. října 1863. Od roku 1864 přešel stát na účetnictví v rámci kalendářního roku tj. od 1. listopadu 1863 do 31. prosince 1864, in: URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, s. 186.

Ani v politickém prostředí se situace nikterak neuklidnila. V poslanecké sněmovně postupně získávali převahu liberálové, kteří požadovali vyřešení otázky ministerské zodpovědnosti, útočili na vládu ohledně záležitostí tisku a rovněž se jim nelíbil postup vlády, kdy byl parlament obcházen v důležitých rozhodnutích. Příkladem může být interpelace vlády ohledně vyhlášení výjimečného stavu v Haliči v únoru roku 1864. Pasivní rezistence politických reprezentantů větší části monarchie a postupná ztráta podpory vládě nakonec vedla ke zhroucení Schmerlingova úsilí o silný centralistický stát a státní ministr podal 27. července 1865 demisi. Dne 20. září 1865 byla císařským manifestem pozastavena platnost zákona o říšském zastupitelstvu, v platnosti však zůstala ustanovení týkající se zemských zřízení a jednotlivých zemských sněmů.¹⁴⁰ Rakouské císařství se tedy před rozhodujícím střetnutím s Pruskem o vyřešení německé otázky nacházelo ve značných vnitřních problémech, nicméně stále disponovalo značnými silami a podporou velkého počtu ostatních německých států.

¹⁴⁰ Text císařského manifestu z 20. září 1865 viz: *Die österreichische Verfassungsgesetze*, s. 315-317.

3.3. Pozice Pruska

Rovněž druhý z rivalů Pruské království se potýkalo se závažnými vnitřními problémy, které však oproti Rakousku zůstaly v rovině čistě politické, neboť pruská ekonomika a hospodářství značně posílily svou pozici díky existenci Německého celního spolku. Problémem, který zaměstnával politiky v Berlíně a vedl i ke konfliktu s parlamentem, tak zůstávala vojenská reforma. V roce 1813 byla v Prusku zavedena všeobecná branná povinnost a zřízena zeměbrana. Od roku 1815 byli do armády povoláváni jednorocní záložníci a od roku 1817 prováděly každoroční odvody krajské rezervní komise. Vzhledem k nedostatku prostředků přidělovaných armádě však byla odváděna jen zhruba třetina možných rekrutů. Nutnost vojenské reformy si uvědomoval zejména princ regent Vilém (regentem od 7. října 1858 do 2. ledna 1861)¹⁴¹, který v prosinci roku 1859 jmenoval novým ministrem války Albrechta von Roon¹⁴². Ten na počátku roku 1860 předložil nový zákon o vojenské službě, který vedle rozšíření armády a zkvalitnění výcviku rekrutů počítal s obnovením povinné tříleté vojenské služby. Počet odvedených rekrutů se měl zvýšit ze 40 000 na 63 000, stav armády v době míru by tak vzrostl o třicet tři procenta. Tento návrh však narazil na odpor liberálů, kterým se nelíbilo snížení významu zeměbrany ve prospěch armády. Vláda však upřela sněmu právo veta s odůvodněním, že armádní reforma spadá do kompetence královské velitelské moci. Dalším bodem sporu byla taktéž i modernizace

¹⁴¹ Vilém I. (1797-1888), druhý syn krále Fridricha Viléma III. (1770-1840) a Luisy vévodkyně meklenbursko-střelické (1776-1810). V roce 1840 po smrti otce a nástupu bratra Fridricha Viléma IV. (1795-1861) na trůn se stal následníkem trůnu. Poté, co se zhoršil zdravotní stav jeho bratra, který nebyl schopen vykonávat vládu, stal se regentem, po jeho smrti pruským králem a roku 1871 německým císařem.

¹⁴² Albrecht Theodor hrabě Roon (1803-1879) v sedmnácti letech vstoupil do pruské armády, v roce 1844 se stal ordonančním důstojníkem prince Fridricha Karla, od roku 1859 ministrem války a od roku 1861 i ministrem námořnictva. V roce 1873 byl krátký čas ministerským předsedou (od ledna do listopadu).

armády prosazovaná Vilémem a její přizpůsobení počtu obyvatel. Po smrti svého bratra Fridricha Viléma IV., 2. ledna 1861, se dosavadní regent stal králem jako Vilém I. Již 19. ledna 1861 vydal kabinetní nařízení, ve kterém omezil v otázkách armády povinnost ministerského spolupodpisu královských opatření. Liberálové ve sněmovně¹⁴³ se pokusili podřídit kontrole výdaje vlády a ta reagovala v březnu 1862 jejím rozpuštěním. Nové předčasné volby v květnu 1862 však přinesly liberálům ještě drtivější vítězství v podobě téměř osmdesáti procent křesel. V září téhož roku se spor mezi sněmovnou a vládou přiostrčil poté, co poslanci odmítli valnou většinou všechny dodatečné výdaje na armádu ze státního rozpočtu. Král Vilém I., který dokonce uvažoval o rezignaci, povolal nakonec do úřadu ministerského předsedy Ottu von Bismarcka. Ten byl již 23. září 1862 jmenován prozatímním ministerským předsedou a 8. října téhož roku pak řádným ministerským předsedou a ministrem zahraničí. Poté, co poslanecká sněmovna opět odmítla schválit rozpočet na rok 1863, prohlásil Bismarck 30. října 1862, že v případě nouze lze vládnout bez rozpočtu. Využil k tomu mezeru v pruské ústavě, kdy odpovídající článek 99 neobsahoval žádné ustanovení pro případ, že se příslušné zákonodárné orgány nedohodnou. Bismarck prohlásil, že z tohoto důvodu musí opět začít platit neomezené královské právo a nadále se budou vybírat stávající daně. Díky loajalitě úředníků vůči panovníkovi pracoval státní aparát dál i přes rozhodný odpor poslanecké sněmovny. Konflikt mezi vládou a poslaneckou sněmovnou pokračoval i v

¹⁴³ Zde je míněna poslanecká sněmovna. Pruský parlament se skládal ze dvou komor od roku 1855 nazývaných panská sněmovna a poslanecká sněmovna. V panské sněmovně zasedali králem jmenované osoby, do poslanecké sněmovny probíhaly volby nepřímou formou, kdy poslance volili volitelé. Ti byli zvoleni na základě třístupňového systému, kdy bylo obyvatelstvo podle příjmů z daní rozděleno do tří skupin, z nichž každá mohla zvolit stejný počet volitelů i přes to, že procentuální zastoupení obyvatelstva v jednotlivých skupinách nebylo stejné. Do první skupiny patřilo zhruba šest procent voličů, do druhé sedmáct a do zbývajících sedmdesát pět až osmdesát procent oprávněných voličů, in: SCHOEPS, Hans-Joachim, *Dějiny Pruska*, s. 169.

následujících letech a vláda se ve vyhrocených situacích uchýlovala k jejímu rozpuštění. Nové volby však přinášely liberálům další úspěchy a získali většího počtu křesel. Tak tomu například bylo i v roce 1863, kdy poté, co byla poslanecká sněmovna rozpuštěna, získali liberálové v nových volbách přes dvě třetiny křesel. Ještě krátce před vypuknutím války s Rakouskem byl 9. května 1866 parlament opět rozpuštěn.¹⁴⁴

¹⁴⁴ NIPPERDEY, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800-1866. Bürgerwelt und starker Staat*, s. 763.

3.4. Tzv. třetí Německo

Jako tzv. třetí Německo bývá označován pokus o dorozumění mezi středními německými státy, které se snažily spojenou politikou čelit hegemonii obou mocností a vytvořit třetí mocenské centrum jež by dokázalo prosadit svoji představu o uspořádání budoucího Německa a nečekat jen, jak dopadne souboj mezi Rakouskem a Pruskem. Tato idea si získávala podporu koncem padesátých let 19. století. Hlavními zastánci této myšlenky byli saský ministerský předseda a ministr zahraničí baron Beust¹⁴⁵ a bavorský vyslanec u Spolkového sněmu baron von der Pfordten¹⁴⁶. Ti svolali na listopad roku 1859 do Würzburgu konferenci německých vládců, kteří se měli dohodnout na společném postupu ohledně reformy Německého spolku. Byly zde projednávány otázky revize spolkové válečné ústavy, zřízení vrchního spolkového soudu, sjednocení měr, vah a měny, společného zákonodárství a otázky spojené s opevněním severního pobřeží.¹⁴⁷ Hlavním cílem však bylo posílení vlivu tzv.

¹⁴⁵ Fridrich Ferdinand hrabě Beust (1809-1886), v roce 1831 vstoupil do saských státních služeb, v roce 1841 byl diplomatickým zástupcem Saska v Mnichově, od roku 1846 v Londýně a v roce 1848 byl jmenován vyslancem v Berlíně. Roku 1849 se stal ministrem zahraničí, v letech 1858-1866 stál v čele vlády. Po prusko-rakouské válce roku 1866 odešel do Rakouska a stal se téhož roku ministrem zahraničí. Od roku 1867 zastával rovněž úřad říšského kancléře. V těchto funkcích setrval až do roku 1871. Poté se stal opět vyslancem, nejdříve v Londýně a pak v letech 1878-1882 v Paříži. Roku 1868 byl povýšen na hraběte (doposud měl titul sv. pána).

¹⁴⁶ Ludwig Karl Heinrich sv. pán von der Pfordten (1811-1880), studoval práva roku 1836 se stal řádným profesorem římského práva ve Würzburgu a od roku 1843 profesorem v Lipsku. V roce 1848 se stal saským ministrem kultu. Roku 1849 se vrátil do Bavorska a byl jmenován ministrem zahraničí, v prosinci téhož roku se stal i ministerským předsedou. Roku 1859 byl propuštěn z funkce a do roku 1864 byl vyslancem Bavorska u Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem. V roce 1864 byl znovu jmenován ministerským předsedou. Po prusko-rakouské válce roku 1866 byl propuštěn.

¹⁴⁷ HÁLEK, Jan, *Diplomatická předehra prusko-rakouské války- léta 1862-1866*, s. 18.

třetího Německa vůči Rakousku i Prusku. Obě mocnosti se ale stavěly proti rozšíření spolkových pravomocí a na setkání s pruským králem konaném 26. července 1860 v Teplicích odmítl císař František Josef I. jak požadavek reformy spolkové válečné ústavy, tak i zrovnoprávnění Pruska ve spolkovém prezidiu.

Další plán saského ministra barona Beusta z roku 1861 počítal s přeměnou Spolkového shromáždění v ministerskou konferenci, která by se scházela dvakrát do roka; na jaře pod rakouským předsednictvím v Řezně a na podzim pod pruským v Hamburku. V době mezi zasedáním ministerské konference by o běžných záležitostech rozhodovalo direktorium. Posledním společným orgánem mělo být shromáždění složené z delegátů jednotlivých zemských sněmů, zasedající jen v případě nutnosti. Rakousko a Prusko by měly po 30 delegátech, ostatní dohromady 68 zástupců.¹⁴⁸ Rakousko mělo k tomuto plánu výhrady, přesto bylo ochotno jej přijmout, proti se však postavilo Prusko. To hodlalo znovu prosadit svoji ideu z roku 1849 na vytvoření menšího spolku v rámci většího volnějšiho uskupení a zároveň zvýšilo své úsilí zajistit si vedoucí postavení v oblasti Baltského a Severního moře. Toho mělo být dosaženo spojením spolkového námořnictva s pruským, čímž by Prusko získalo i vrchní velení. Rakousko a další státy se však postavily proti. V roce 1862 došlo k setkání zástupců Saska, Hannoverska, Bavorska, Württemberska, Nasavska a kurfiřtství a velkovévodství hesenského ve Vídni. Předmětem jednání opět byla spolková reforma, ale vzhledem k tomu, že se nedostavil pruský zástupce, opět nedošlo k přijetí zásadního rozhodnutí.

¹⁴⁸ Beustův plán viz: BEUST, Friedrich Ferdinand, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten*, Bd. I., s. 298-302.

3.5. Konference ve Frankfurtu nad Mohanem

Rakousko hodlalo využít pruské vnitropolitické problémy a jeho angažovanost v polské otázce k prosazení spolkové reformy dle svých vlastních představ.¹⁴⁹ Císař František Josef I. se rozhodl uspořádat setkání všech německých panovníků ve Frankfurtu nad Mohanem. Pruského krále Viléma I. pozval osobně při jejich setkání 3. srpna 1863 v lázních Gastein a současně mu předal memorandum, shrnující důvody nutnosti spolkové reformy.¹⁵⁰ Vilém však pozvání na konferenci odmítl v dopise ze 4. srpna 1866 se slovy „*zdá se mi nezbytné, aby tak významnému kroku, který by měl přinést žádaný úspěch, předcházely důkladné přípravy a konference našich ministrů*“ a současně přednesl návrh „*že otázky, o kterých by měly rozhodovat panovníci všech spolkových států, by měly být nejprve projednány na ministerské konferenci sedmnáctičlenné Užší rady Spolkového shromáždění*“.¹⁵¹ Konference ve Frankfurtu nad Mohanem tak byla zahájena 16. srpna 1863 bez účasti pruského krále. Setkání se nezúčastnili ještě další čtyři monarchové: dánský král Frederik VII., z titulu vévody holštýnsko-lauenburského, kníže z Lippe-Detmold¹⁵², landhrabě hesensko-homburský¹⁵³ a z důvodu nemoci anhaltsko-bernburský vévoda Alexandr Karel¹⁵⁴.

¹⁴⁹ V lednu roku 1863 vypuklo ve Varšavě povstání proti ruské nadvládě. Prusko zmobilizovalo část armády, uzavřelo hranice a nabídlo Petrohradu pomoc při obnovování ruských práv. Vzhledem k tomu, že se Polákům nepodařilo získat mezinárodní podporu, bylo povstání do konce roku 1863 zpacifikováno ruskými vojsky.

¹⁵⁰ Rakouské memorandum ve věci spolkové ústavy ze 3. srpna 1863, in: *APP*, Bd. III., Nr. 617, s. 688-693.

¹⁵¹ Dopis Viléma I. Františku Josefovi I. ze 4. srpna 1865, in: *APP*, Bd. III., Nr. 621, s. 696-697.

¹⁵² Kníže Paul Friedrich Emil Leopold III. (1821-1875).

¹⁵³ Landkrabě Ferdinand Heinrich Friedrich (1783-1866).

¹⁵⁴ Alexandr Karel vévoda anhaltsko-bernburský (1834-1863), zemřel 19. srpna 1863 bezdětný a území přešlo na vévodu Leopolda IV. Fridricha (1794-1871) z Anhaltu-Dessau a Anhaltu-Köthen. V roce 1863 tak došlo ke sjednocení všech

Rakousko vystoupilo s návrhem na vytvoření šestičlenného direktoria, jehož stálými členy by bylo Rakousko, Prusko a Bavorsko. O čtvrté místo by se v jednoletém cyklu střídaly Sasko, Hannoversko a Württembersko. Zbývá dvě místa by vždy po třech letech střídavě obsazovali zástupci ostatních států. Kromě direktoria mělo být zřízeno Shromáždění spolkových poslanců. Scházelo by se ve Frankfurtu nad Mohanem a tvořilo by jej 302 poslanců, z nichž by po 75 připadalo na Rakousko a Prusko. Nad tímto Shromážděním by stálo Shromáždění suverénů, které mělo potvrzovat nebo zamítat usnesení poslanců¹⁵⁵. Rakouský návrh byl sice přijat 24 hlasy ze 30, ale pouze s podmínkou, že jej přijmou i nepřítomní členové Německého spolku. Prusko se však postavilo proti. Poté, co „zapřičiněním Pruska ztroskotaly plány císaře Františka Josefa I., se rakouská německá politika ocitla ve slepé uličce, ze které se již do roku 1866 nedostala“.¹⁵⁶ Tím zůstala otázka reformy i nadále nevyřešena a otevřena a představovala vřící kotelní kotel, který mohl kdykoli vybuchnout.

anhaltských vévodství a proto vévoda Leopold Fridrich poté užíval pouze titul vévody z Anhaltu.

¹⁵⁵ Rakouské memorandum o nutnosti reformy německé spolkové ústavy z 31. července 1863 in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 102, s. 117-120.

¹⁵⁶ Cit. dle: ANGELOW, Jürgen, *Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815-1866)*, s. 223

4. Otázka Šlesvicko-Holštýnska

4.1. Historický vývoj vévodství

K první velké konfrontaci mezi oběma soupeři, Rakouskem a Pruskem, však nakonec nedošlo kvůli prosazení spolkové reformy, ale zcela v jiné souvislosti. V šedesátých letech 19. století do popředí zájmu evropských politiků opět vstoupila otázka osudu polabských vévodství Šlesvicka a Holštýnska. Vzhledem k tomu, že se tato otázka úzce dotýkala uspořádání Německého spolku, jehož bylo Holštýnsko členem, nemohly ani Rakousko, ani Prusko nečinně přihlížet, pokud nechtěly ztratit své pozice.

K pochopení příčin vzniku holštýnsko-šlesvické otázky je třeba se ohlédnout hluboko do minulosti. V roce 934 za vlády německého krále Jindřicha I. Ptáčníka¹⁵⁷ byla na severní saské hranici mezi řekami Eider a Schlei vytvořena Šlesvická marka jako součást Římsko-německé říše. Tento útvar trval jen do roku 1026, kdy území císař Konrád II.¹⁵⁸ přenechal dánskému králi Knutovi Velikému¹⁵⁹. Roku 1106 postoupil saský vévoda Lothar Holštýnské hrabství hraběti Adolfovi I. ze Schauenburgu, jehož potomci byli až do 13. století saskými leníky než získali říšskou svobodu. Hrabství však nezůstalo dlouho jednotné a postupně došlo k jeho rozdělení mezi jednotlivé větve rodu. Vznikly tak linie Plön¹⁶⁰, Pinneberg-Schauenburg¹⁶¹ (vymírá roku 1640, Pinneberg získalo Dánsko a Schauenburg, rovněž nazýván Schaumburg, byl rozdělen mezi

¹⁵⁷ Jindřich I. Ptáčník (asi 876-936), král Východofranské říše, zakladatel dynastie Liudolfovců, nazývanou taktéž saská dynastie nebo Otoni.

¹⁵⁸ Konrád II. (kolem roku 990-1039) roku 1024 se stal římskoněmeckým králem, zakladatel dynastie sálské.

¹⁵⁹ Knut I. Veliký (kolem 995 – 1035) roku 1016 se stal anglickým králem, roku 1018 dánským (jako Knut II.) a konečně roku 1028 také norským králem.

¹⁶⁰ Vymřela roku 1390 a území přešlo na linii Rendsburg.

¹⁶¹ Roku 1620 byl hrabě Ernst z Pinnebergu, povýšen na knížete. Tato linie pokračovala až do roku 1640, kdy zemřel poslední mužský příslušník hrabě Otto V.

Schaumburg-Lippe¹⁶², Hessensko-Kassel a Brunšvicko-Lünebursko) a konečně Rendsburg. Roku 1157 se šlesvický vévoda Valdemar stal jako Valdemar I. Veliký¹⁶³ dánským králem a tím došlo ke spojení Šlesvicka s Dánskem. Roku 1232 získal vévodství jeho vnuk Abel, zakladatel vedlejší linie královského valdemarského rodu, která vévodství vládla až do svého vymření roku 1375. Roku 1326 tzv. Valdemarskou konstitucí vydanou dánským králem bylo Šlesvicko, dánské korunní léno holštýnských hrabat uděleno Gerhardu III. Velikému z Rendsburgu, z vedlejší linie schauenburského rodu, který v letech 1326 až 1340 vládl v Dánsku jako poručník za nezletilého dánského krále Valdemara IV.¹⁶⁴ Tento krok znamenal oddělení Šlesvicka od Dánska a jeho spojení s Holštýnskem, jež bylo německým lénem. Gerhard III. nicméně již roku 1330 převedl vévodství zpět na Valdemara V. (v letech 1326-1330 dánský protikrál Valdemar III.) s podmínkou, že po vymření domácí šlesvické linie případně území zpět hrabatům z Rendsburgu. K tomu došlo roku 1375 po smrti vévody Jindřicha II. (vládl 1364-1375), jenž nezanechal následníka. Roku 1386 bylo Šlesvicko dánským

¹⁶² Lippe historické území mezi řekami Weserou a Emží, dnes součást spolkových zemí Dolní Sasko a Severní Porýní-Vestfálsko. Panství Lippe vzniklo ve 12. století. K prvnímu dělení došlo již roku 1344, kdy vznikly větvě Detmold a Lippstadt. Tato linie však záhy vymřela a území přešlo na linii Lippe-Detmold. Roku 1528 dochází k oddělení linie Sternberg, která ale velmi záhy roku 1583 vymírá. V roce 1613 tak dochází k novému dělení, kdy se od linie Lippe-Detmold odděluje linie Lippe-Brake (vymírá roku 1709) a linie Schaumburg-Lippe (tato linie se taktéž nazývala Bückeburg podle střediska kraje). Zakladatelem této linie byl nejmladší syn hraběte Šimona VI. z Lippe (1563-1613) Filip z Lippe. Ten získal území Lipperode a Alverdissen. Roku 1640 získal střední a západní část hrabství Schauenburg (Schaumburg), a to Stadthagen, Bückeburg, Arensburg a Hagenburg.

¹⁶³ Valdemar I. Veliký (1131-1182), původně šlesvický vévoda a od roku 1154 jutský kníže.

¹⁶⁴ Valdemar IV. zvaný Atterdag (asi 1320-1375) od roku 1340 dánský král, roku 1346 prodal Estonsko Řádu německý rytířů, roku 1361 dobyl na Švédsku Gotland a přijal titul král Gótů.

králem Olafem V.¹⁶⁵ smlouvou v Nyborgu uděleno holštýnskému hraběti Gerhardovi VI. z holštýnsko-rendsburské linie, vnukovi Gerharda III. Velikého. Tím došlo ke spojení Šlesvicka a podstatné části Holštýnska pod vládou schauenburského rodu a vzniku útvaru nazývaného Šlesvicko-Holštýnsko. Roku 1459 zemřel hrabě Adolf VIII. (vládl v letech 1427-1459) aniž by zanechal potomky. Na sněmu šlesvických a holštýnských zástupců byl šlesvickým vévodou zvolen Kristián hrabě z Oldenburgu¹⁶⁶, syn sestry posledního vévody

¹⁶⁵ Olav V. Haakonsson (1370-1387) od roku 1376 dánský a od roku 1380 norský král.

¹⁶⁶ Oldenbursko: území na severozápadě Německa. Ve starověku oblast osídlena Frísy a Sasy. Území bylo součástí Franské říše a od roku 870 Východofranské říše. Prvním známým doloženým příslušníkem oldenburské dynastie byl roku 1100 hrabě Egilmar I. (vládl 1091-1108). Jméno podle hradu Aldenburg (Oldenburg), který je poprvé zmíněn roku 1180 a od poloviny 12. století sloužil hrabatům jako rezidence. Ve 12. a 13. století bylo Oldenbursko rozděleno mezi jednotlivé příslušníky rodu. Území opět spojil až hrabě Dietrich (vládl 1423-1440). Mladší Kristiánův bratr Gerhard hrabě z Oldenburgu a Delmenhorstu založil hraběcí linii. Ta vymřela roku 1667 smrtí hraběte Antona Güntera (1603-1667). Jeho nemanželský syn Anton byl legitimován císařem Ferdinandem III. nejdříve jako říšský sv. pán, později získal titul říšského hraběte z Aldenburgu. Po smrti svého otce hraběte Antona roku 1667 získal panství Kniphausen, Varel a Doornwaard jako oldenburský fideikomis. Roku 1733 se dcera hraběte Antona II (1680-1738), Charlotta Sofie (1715-1800), provdala za říšského hraběte Viléma Benticka z Rhony a Penrechtu a panství přešlo na její potomky, kteří vytvořili hraběcí linii Aldenburg-Bentick. Oldenbursko se stalo součástí Dánska. Z královské oldenburské dynastie se roku 1544 vydělila linie Schleswig-Holstein-Gottorf (nazývána též Holstein-Gottorp). Jejím zakladatelem byl mladší bratr dánského krále Kristiána III. (1503-1559) Adolf (1526-1586). Od roku 1586 drželi příslušníci této linie sekularizované biskupství Lübeck. Roku 1751 dosedl potomek této větve Adolf Fridrich na švédský trůn a založil švédskou královskou dynastii, která zde vládla do roku 1809, kdy byla sesazena z trůnu a následně roku 1878 vymřela. Roku 1762 se hrabě Karel Petr Ulrich vévoda holštýnsko-gottorpský (1728-1762) stal jako Petr III. ruským carem. Jeho syn carevič Pavel uzavřel roku 1773 s Dánskem dohodu, na jejímž základě postoupil Dánsku Gottorp výměnou za Oldenbursko. To pak předal mladší větví rodu Holstein-Gottorp resp. Fridrichu Augustovi (vládl 1773-1785), biskupu

Hedviky a Dietricha hraběte oldenburského¹⁶⁷. Kristián I., od roku 1448 dánský král, potvrdil roku 1460 spojení Šlesvicka s Holštýnskem a platnost tzv. Valdemarské konstituce, zaručující neoddělitelnost obou zemí. Rokem 1460 se tak dánští králové, lenní páni Holštýnska, stali říšskými knížaty. Roku 1474 bylo Holštýnsko povýšeno císařem Fridrichem III. na vévodství a až do roku 1806 zůstalo říšským lénem. Vídeňský kongres roku 1815 potvrdil příslušnost Šlesvicka, Holštýnska a taktéž Lauenburska¹⁶⁸ k Dánsku. Holštýnsko a Lauenbursko se staly součástí nově vzniklého Německého spolku.

Od počátku třicátých let 19. století postupně sílilo v obou polabských vévodstvích mezi německým obyvatelstvem hnutí požadující oddělení od Dánska a vytvoření zvláštní konstituční monarchie. V Holštýnsku převažovalo německé, naproti tomu v severním a středním Šlesvicku dánské obyvatelstvo. Z toho vycházeli dánští liberálové a požadovali jednotné Dánsko od Sundu až po řeku Eider, která tvořila hranici mezi Šlesvickem a

lúbeckému. Roku 1774 bylo Oldenbursko povýšeno na vévodství, roku 1815 na velkovévodství.

¹⁶⁷ Dietrich z Oldenburgu (1390-1444), Hedvika (1400-1436) dcera hraběte Gerharda VI.

¹⁶⁸ Lauenbursko, nebo též Sasko-Lauenbursko, území v severním Německu mezi řekou Labe a městem Lübeck. V 10.-11. století území ovládnuto Sasy. Roku 1260 při dělení Saska získal toto území Jan I. (vládl 1260-1285), syn Albrechta I. Saského z rodu Askánců, který tak založil linii vévodů Sasko-Lauenburských. V roce 1305 došlo k rozdělení na dvě linie: Bergedorf a větev Retzeburg, které zůstal vévodský titul. Ke spojení opět došlo roku 1401 po vymření linie Bergedorf. V roce 1689 došlo k vymření linie Sasko-Lauenburské a území přešlo na vévodu Jindřicha Viléma Brunšvicko-Cellského, po jeho smrti roku 1705 vévodství získal hannoverský kurfiřt. S Hannoverskem bylo Lauenbursko spojeno až do roku 1815 (kromě let 1803-1813, kdy se v jeho držbě střídali Francouzi a Prusové, až bylo v letech 1810-1813 přímou součástí Francouzského císařství), kdy nejprve přešlo na Prusko, které je 4.6.1815 postoupilo Dánsku výměnou za Přední (švédské) Pomořany, které získalo Dánsko jako odškodnění za Norsko, jež bylo spojeno personální unií se Švédskem.

Holštýnskem. To by znamenalo začlenit Šlesvické vévodství přímo do Dánska, oddělit je od Holštýnska a tím porušit výše zmiňovanou Valdemarskou konstituci.¹⁶⁹ Tyto snahy navíc podporovalo ve čtyřicátých letech 19. století nově vzniklé hnutí skandinavismu, které propagovalo historickou, kulturní, ale také politickou jednotu skandinávských zemí.¹⁷⁰ To ovšem odporovalo snaze o národní sjednocení Němců a bylo jen otázkou času, kdy tyto dvě odlišné koncepce přerostou v konflikt, který svou národnostní povahou překročí hranice Dánska.

¹⁶⁹ Naposledy potvrzena roku 1460.

¹⁷⁰ HÁLEK, Jan, *Diplomatická předehra prusko-rakouské války- léta 1862-1866*, s. 40.

4.2. Války s Dánskem

V roce 1846 vyhlásil dánský král Kristián VIII. (vládl 1839-1848) společné dědictví trůnu pro Dánsko a Šlesvicko, čímž vyvolal odpor německého obyvatelstva, neboť tímto krokem porušil dosavadní personální unii vzhledem k otázce nástupnictví, které se otvírala. Důvodem byl fakt, že Kristiánův nástupce Frederik VII. (vládl 1848-1863) byl posledním mužským potomkem vládnoucího oldenburského rodu a výběr jeho následníka se neobešel bez problémů a byl i příčinou dvou válek vedoucích nakonec nejen ke ztrátě Šlesvicka a Holštýnska, ale i malého Lauenburska. V čem bylo jádro problému? Jak již bylo řečeno, Šlesvicko a Holštýnsko byly roku 1326 spojeny do jednoho útvaru a s Dánskem měly tvořit pouze personální unii. Roku 1665, kdy bylo v Dánsku upraveno následnictví tak, že korunu mohli dědit královi potomci jak v mužské, tak i v ženské linii, nedotklo se toto opatření vévodství, neboť zde i nadále platil tzv. sálský zákon.¹⁷¹

V roce 1848 nastoupil na dánský trůn Frederik VII. a přislíbil dát Dánsku i oběma vévodstvím novou společnou ústavu. To však neuspokojilo ani jednu ze stran. Dánové to vnímali jako potvrzení historické sounáležitosti obou vévodství, která byla proti požadavku na připojení celého Šlesvicka, a pro Němce by naopak znamenala posílení svazku s Dánskem, což neodpovídalo jejich separatistickým snahám. V roce 1848 vyhověl král požadavkům dánských liberálů a jmenoval novou vládu, která si vytkla za cíl připojit celé Šlesvicko k Dánsku. Tento krok vedl k povstání německého obyvatelstva v obou vévodstvích. V Kielu, hlavním městě Holštýnska, vznikla prozatímní vláda, která vyhlásila oddělení obou vévodství od Dánska. Do jejího čela se postavil vévoda Kristián August

¹⁷¹ Odvolával se na sálský zákoník, soupis zvykového práva sálských Franků, který byl sepsán asi v letech 508-511. Z celého soupisu si v 19. století v některých, zejména německých zemích, zachoval platnost pouze odstavec LIX., který zbavoval ženy práva na dědictví půdy, což bylo bráno za právní základ pro zdůvodnění, že ženy nemohou dědit trůn.

Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderbursko-Augustenburský pocházející z vedlejší linie oldenburského rodu, který právě na základě sálského zákona požadoval šlesvicko-holštýnský trůn.¹⁷² Na základě rozhodnutí frankfurtského parlamentu byla vyhlášena spolková exekuce proti Dánsku, kterou bylo pověřeno Prusko. Jeho jednotky vstoupily do vévodství a společně s povstalci Dány porazily. Dánsko se obrátilo o pomoc na Velkou Británii a Rusko. Po diplomatickém zásahu iniciovaném Velkou Británií uzavřelo Prusko s Dány 26. srpna 1848 příměří v Malmö, znamenající zastavení veškerého nepřátelství po dobu sedmi měsíců. Boje byly obnoveny již počátkem dubna následujícího roku a prusko-německé jednotky pod velením generála von Prittwitze záhy ovládly i Šlesvicko a pronikly do jižního Jutska. V této době již plně převzalo iniciativu vedení války na svou stranu Prusko, neboť frankfurtský parlament byl 30. května 1849 rozpuštěn. Opět však na nátlak velmocí, Velké Británie, Ruska a Francie, bylo Prusko nuceno uzavřít 10. července 1849 již druhé příměří s Dánskem.¹⁷³

Začátkem roku 1850 zesílil tlak cara Mikuláše I., který pruskému králi Fridrichu Vilémovi¹⁷⁴ vyčítal podporu, jíž poskytoval šlesvicko-holštýnským rebelům. Berlín v obavě, že se Rusko postaví na stranu Rakouska v hrozícím vzájemném konfliktu, uzavřel s Dánskem, svým jménem i jménem Německého spolku, 2.

¹⁷² Zakladatelem linie šlesvicko-holštýnsko-sondenburské byl vévoda Jan (1545-1622), mladší syn dánského krále Kristiána III. (1503-1559). Za jeho synů došlo k dalšímu dělení a byly vytvořeny linie Sondenburg, Norburg, Plön, Glücksburg. Linie šlesvicko-holštýnsko-sondenburská byla v následující generaci opět rozdělena syny vévody Alexandra (1573-1627) na linie Franzhagen, Augustenburg, Beck. Zakladatelem rodu šlesvicko-holštýnsko-sondenbursko-augustenburského byl vévoda Ernst Günter (1609-1689).

¹⁷³ Berlínské příměří z 10. července 1849 in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 193, s. 463-464.

¹⁷⁴ Fridrich Vilém IV. (1795-1861) byl švagrem Mikuláše I. (1796-1855), neboť ten měl za manželku dceru Fridricha Viléma III. (1770-1840), a tedy sestru Fridricha Viléma IV. Friederiku Luisu Charlottu (1798-1860), která poté, co přestoupila k pravoslaví užívala, jméno Alexandra Fjodorovna.

července 1850 mír v Berlíně.¹⁷⁵ Mírová smlouva nejen potvrzovala práva dánského krále na vládu nad oběma vévodstvími, ale navíc mu umožňovala požádat o spolkovou intervenci k jejímu zajištění.

O osudu obou vévodství rozhodli zástupci Velké Británie, Francie, Ruska na londýnské konferenci. Dne 4. července 1850 podepsali první londýnský protokol potvrzující nejen integritu dánského království, tedy i příslušnost obou vévodství k Dánsku, ale přiznali doposud bezdětnému králi Fridrichu VII. právo upravit otázku nástupnictví ve vlastní dynastii tak, aby nebyla tato integrita narušena.¹⁷⁶ Rakousko se připojilo k londýnskému protokolu již 23. srpna 1850 a Prusko jej po určité době následovalo. Poté, co se 2. září 1850 ustanovilo nové spolkové shromáždění zasedající pod rakouským vedením ve Frankfurtu nad Mohanem, požádal ve stejný den dánský král Frederik VII., z titulu vévody holštýnského, o provedení spolkové intervence proti prozatímní vládě v Holštýnsku. Když navíc došlo 3. října 1850 k ratifikaci berlínské mírové smlouvy, a tudíž potvrzení práv dánského krále, bylo vydání rozhodnutí o intervenci jen otázkou času. K tomu nakonec došlo 25. října 1850, kdy byly zahájeny kroky vedoucí k obnovení práv kodaňského monarchy ve vévodství. Proti možnosti ozbrojeného zásahu se postavilo Prusko a teprve olomoucká dohoda z 29. listopadu 1850 odstranila i tuto poslední překážku provedení intervence. Do Holštýnska byly vyslány rakouské intervenční jednotky a dva komisaři, spolek a Rakousko zastupoval hrabě Mensdorff-Pouilly¹⁷⁷, Prusko pak generál Thümen¹⁷⁸, aby zde převzali výkon vlády.

¹⁷⁵ Berlínský mír z 2. července 1850 in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 194, s. 465.

¹⁷⁶ První londýnský protokol ze 4. července 1850 in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 195, s. 465-466.

¹⁷⁷ Alexander Mensdorff-Pouilly 1813-1871, od roku 1869 kníže Dietrichstein-Nicolausburg, v letech 1850-1852 komisař Německého spolku v Holštýnsku, poté v letech 1852-1853 rakouský vyslanec v Rusku, bojoval v mnoha bitvách a byl vyznamenán řádem Marie Terezie, od roku 1862 působil jako místodržící v Haliči a v Bukovině, v roce 1864 jmenován ministrem zahraničí místo

Během roku 1851 probíhala jednání mezi spolkem a Dánskem o předání vlády ve vévodství. Spolek požadoval od dánského krále záruky, že Šlesvicko nebude připojeno k Dánsku, jak to požadovali zejména dánští liberálové. Frederik VII. vyšel těmto požadavkům vstříc a 28. ledna 1852 vydal manifest, omezující spojení obou polabských vévodství s dánským královstvím na formu personální unie. Manifest rovněž zaručoval ve Šlesvicku rovnoprávnost obou národností, tj. dánské a německé. Následně 18. února 1852 opustily rakouské intervenční jednotky vévodství, oba komisaři ukončili svou činnost a dánský král se ujal znovu vlády nad Holštýnskem.

Otázku dánského nástupnictví vyřešil druhý londýnský protokol z 8. května 1852, který podepsali zástupci Velké Británie, Rakouska, Pruska, Ruska, Francie, Švédska a Dánska.¹⁷⁹ Ten znovu nejenže potvrdil integritu dánského království, ale zejména akceptoval nástupnictví Kristiána Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderbursko-Glückburského¹⁸⁰ z mladší větve oldenburské dynastie v případě vymření vládnoucí linie. Toto ujednání vycházelo z dohody dánského krále Frederika VII. a ruského cara Mikuláše I.,

hraběte Rechberga. Dne 30. října 1866 zbaven ministerského úřadu. V letech 1870-1871 místodržící v Čechách.

¹⁷⁸ Wilhelm Hermann Heinrich von Thümen (1792-1856), od roku 1813 důstojník v pruské armádě, v roce 1846 se podílel na potlačení nepokojů v Poznaňsku, v roce 1848 velitel v Gostynu (město v dnešním Polsku ležící asi 70 km jižně od Poznaně) a poté v Berlíně. Od roku 1850 divizní velitel v Hlohově, od roku 1854 víceguvernér mohučské spolkové pevnosti.

¹⁷⁹ Druhý londýnský protokol z 8. května 1852 in: *DOKUMENTE*, Bd. I., Nr. 202, s. 472-473.

¹⁸⁰ Kristián Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderbursko-Glückburský (1818-1906) pocházel z původní linie vévodů Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderbursko-Beck, kterou založil vévoda August Filip (1612-1675), mladší syn Alexandra (1573-1627) vévody Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderburského. Roku 1825 získal Kristiánův otec Fridrich Vilém (1785-1831) vévoda Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderbursko-Beck titul vévody Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderbursko-Glückburského.

kteří v červnu roku 1851 podepsali tzv. varšavský protokol.¹⁸¹ Car se jím vzdal všech dědických nároků vycházejících z jeho postavení hlavy holštýnsko-gottorpské linie oldenburského rodu ve prospěch Kristiána Glückburského a jeho potomků. Král se na druhé straně zavázal ustanovit právě příslušníky této větve rodu svými nástupci v případě, že nebude mít mužské potomky. Na základě varšavského protokolu byl ale Kristián August Augustenburský zároveň požádán, aby postoupil své državy králi a opustil zemi. Dále se musel písemně zavázat za sebe i svou rodinu, že nebude vystupovat se svými nároky na dánský trůn. To také po jednání za odstupné ve výši 2,5 milionu tolarů dne 30. prosince roku 1852 učinil a příslušnou smlouvu podepsal.¹⁸² Je třeba zdůraznit, že podpisem smlouvy se vévoda nevzdal svých dědických práv, ale pouze se zavázal nevystupovat proti dědickým nárokům Kristiána Glückburského na dánský trůn. Spolusignatářem smlouvy byl i nejstarší syn Kristiána Augusta Fridrich.¹⁸³

K opětovnému vyhocení situace došlo 30. března roku 1863, kdy král Frederik VII. vydal dekret začleňující obě vévodství do Dánského království. Tento krok vyvolal pobouření jak na straně Rakouska, tak i Pruska. Jejich zástupci přiměli spolkový sněm k vydání prohlášení žádajícího zrušení daného dekretu. Současně začaly přípravy na okupaci Holštýnska spolkovým vojskem. K vyhocení konfliktu došlo 13. listopadu 1863 po vydání nové dánské ústavy, která začleňovala Šlesvicko do dánského státu. O dva dny později navíc zemřel král Frederik VII. a novým králem se

¹⁸¹ Varšavský protokol z 5. června 1851, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. VI., Nr. 1000, s. 27-29.

¹⁸² Zasedání Spolkového sněmu, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. VI., Nr. 1033, s. 87-99.

¹⁸³ Právě on později bránil svá práva, ale vzhledem k tomu, že byl ještě naživu jeho otec, kterému jako nejstaršímu příslušníkovi této linie patřila dědická práva, nemohl se svým protestem uspět. Ze stejné argumentace později vycházela pruská diplomacie a zejména Bismarck. Tedy pokud v době podpisu smlouvy náležela všechna dědická práva pouze Kristiánovi Augustovi, nemohl na ně jeho syn rezignovat.

dle ustanovení londýnského protokolu stal Kristián Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderbursko-Glücksburský jako Kristián IX. Ten vyjádřil s novou ústavou souhlas a doufal, že v případném konfliktu s Německým spolkem podpoří velmoci zásadu integrity dánského státu. Velmoci, zvláště Velká Británie a Rusko, se samozřejmě zajímaly o vývoj událostí, nicméně jejich postoj byl zdrženlivý a rozhodně nezastávaly vysloveně prodánské stanovisko. Důvodem byl zejména fakt, že nová dánská ústava je v otázce Šlesvicka zcela v rozporu s londýnským protokolem. Vyhrocenou situaci se snažil využít rovněž císař Napoleon III. k posílení své prestiže a navrhoval svolání kongresu panovníků do Paříže, kde by byly projednány evropské problémy včetně otázky budoucnosti polabských vévodství. Tento plán ztroskotal na odmítavém stanovisku Londýna a Vídně. Všechno tak neodvratně směřovalo k válce mezi Německým spolkem a Dánskem. V této chvíli došlo ke vzácné shodě mezi hlavními rivaly o získání převahy v Německu, Rakouskem a Pruskem. Důvod byl jednoduchý! Rakousko se muselo konfliktu zúčastnit, pokud si chtělo udržet svůj vliv a dokázat tak, že je schopno bránit zájmy a práva Spolku. Dalším důvodem byla rovněž iniciativa menších a středních států prosazujících augustenburskou kandidaturu. Ty proti odporu Rakouska i Pruska prosadily na Spolkovém sněmu pozastavení hlasovacího práva pro Holštýnsko do vyřešení nástupnické otázky.¹⁸⁴ Zástupci obou velmocí nicméně přiměli ostatní státy k vyhlášení spolkové exekuce. Dánové stáhli vojsko z Holštýnska, které obsadily oddíly saské a hannoverské armády tvořící exekuční vojsko.

Ve stejný den, kdy nastoupil na trůn dánský král Kristián IX., tedy 16. listopadu roku 1863, přenesl vévoda Kristián August Šlesvicko-Holštýnsko-Sonderbursko-Augustenburský svá dědická práva na nejstaršího syna Fridricha, který se prohlásil vládcem

¹⁸⁴ FLÖTER, Jonas, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850-1866. Sächsisch-mittelstaatliche Koalitionspolitik im Kontext der deutschen Frage*, s. 438.

Šlesvicka-Holštýnska jako Fridrich VIII. Hodlal využít okupace Holštýnska spolkovou armádou a 30. prosince roku 1863 přijel do hlavního města Kielu. Tyto okolnosti vyvolaly v Berlíně i ve Vídni obavy z dalšího vývoje, kdy se události mohly zcela vymknout kontrole. Zároveň vzhledem ke skutečnosti, že 1. ledna 1864 vstoupila v Dánsku v platnost nová ústava, změnilo Prusko zcela svůj postoj. Nyní již netrvalo na ustanoveních Londýnských protokolů, ale naopak usilovalo o přerušení spojení vévodství s Dánskem. Spolu s Vídni nyní Berlín požadoval okupaci Šlesvicka. Tomuto požadavku však Německý spolek nevyhověl, a tak obě velmoci podepsaly 16. ledna 1864 dohodu o společném postupu proti Dánsku.¹⁸⁵ Na zasedání 11. února 1864 přednesl von Pfordten posudek, v němž vystupoval proti Londýnskému protokolu z 8. května 1852 a jeho závaznosti pro Německý spolek.¹⁸⁶ K podpoře jeho návrhu svolala bavorská vláda konferenci středních států do Würzburgu.¹⁸⁷

Koncem ledna a počátkem února roku 1864 obsadily rakouské a pruské jednotky obě vévodství (do Šlesvicka vstoupily 1. února 1864) a 19. února 1864 překročily dánskou hranici. Dne 16. března 1864 uzavřely obě mocnosti druhou dohodu, v níž si stanovily za cíl obsazení celého Šlesvicka, udržení lokálního charakteru války a zamezení intervenci třetí mocnosti.¹⁸⁸ Dánská armáda nebyla schopna čelit spojeným rakousko-pruským jednotkám, a poté, co byl

¹⁸⁵ První prusko-rakouská dohoda o společném postupu proti Dánsku ze 16. ledna 1864, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 138, s. 165-167.

¹⁸⁶ *HUBER, Ernst Rudolf*, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III., s. 475

¹⁸⁷ Konference se uskutečnila od 18. do 19. února 1864 a účastnili se jí zástupci: Bavorska, Saska, Württemberska, Hessensko-Darmstadtka, Brunšvicka, Nasavska a Sasko-Meiningenska, Bádenska, Sasko-Koburg-Gotska a Sasko-Výmarska. *FLÖTER, Jonas*, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850-1866. Sächsisch-mittelstaatliche Koalitionspolitik im Kontext der deutschen Frage*, s. 444.

¹⁸⁸ Druhá prusko-rakouská dohoda o společném postupu proti Dánsku ze 6. března 1864, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 143, s. 170-171.

18. dubna 1864 dobyt Düppel, poslední pevnost na hranicích Šlesvicka, přijalo Dánsko britské zprostředkování.¹⁸⁹ Od 25. dubna do 25. června 1864 se v Londýně konala konference, která měla rozhodnout o budoucnosti vévodství. Německý spolek zde zastupoval saský ministerský předseda Beust, jenž se snažil prosadit uznání augustenburské kandidatury, ale vzhledem k vojenským úspěchům Rakouska a Pruska neměl příliš silnou pozici. Na konferenci se projevíly protichůdné názory zúčastněných stran, což vedlo k tomu, že byla ukončena aniž dospěla k řešení. Ještě před jejím ukončením uzavřelo 24. června 1864 Prusko s Rakouskem již třetí dohodu o společném postupu proti Dánsku, která stanovila za cíl okupaci celého Jutska a odloučení vévodství od Dánska.¹⁹⁰ a obě velmoci obnovily válečné operace, které vedly k obsazení celého Jutska. Dánové tak byli donuceni žádat o uzavření míru.

Mírová konference byla zahájena 25. července roku 1864 v Schönbrunnu ve Vídni. Hlavní náplní jednání byly mírové rozhovory a rovněž osud polabských vévodství.¹⁹¹ Plně se zde projevíly rozporné představy obou zainteresovaných států na budoucím řešení. Pouze v jedné věci se byli oba rivalové schopni nakonec shodnout, a to na tom, že se Německý spolek vzhledem k tomu, že se války s Dánskem neúčastnil, nemá podílet na mírové smlouvě. Toto stanovisko vycházelo především z pruské strany, naproti tomu Rakousko by bylo ochotno k případné spolupráci se zástupci Spolku. Z rakouské iniciativy vyšel návrh předložený 24. srpna 1864, podle něžž měly obě mocnosti řešit otázku polabských

¹⁸⁹ Britské pozvání na mezinárodní konferenci o šlesvicko-holštýnské otázce z 23. března 1864, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 144, s. 172.

¹⁹⁰ Třetí prusko-rakouská dohoda o společném postupu proti Dánsku z 23. března 1864, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 146, s. 174.

¹⁹¹ K schönbruské konferenci a k rakouskému návrhu z 24. srpna 1864 blíže: Srbik, Heinrich Ritter von, *Die Schönbrunner Konferenz vom August 1864*, in: *Historische Zeitschrift* 153, 1936, s. 43-88; HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III., s. 484-485; HÁLEK, Jan, *Diplomatická předehra prusko-rakouské války – léta 1862-1866*, s. 72-77.

vévodství společně.¹⁹² Rakousko by svá práva na Holštýnsko, Šlesvicko a Lauenbursko postoupilo Prusku výměnou za pomoc při znovuzískání Lombardie. Tento plán se však nesesetkal s pochopením a byl nakonec odmítnut panovníky obou zemí. Kromě této zásadní otázky Rakousko znovu neúspěšně iniciovalo jednání o svém vstupu do Německého celního spolku. Jednání na Schönbrunské konferenci nevedla k úspěchu a otázka osudu vévodství zůstala i nadále nevyřešena.

Dne 30. října 1864 došlo k podpisu finální mírové smlouvy mezi zástupci Rakouska, Pruska a Dánska (dle podmínek předběžného míru, který byl uzavřen již 1. srpna 1864), na jejímž základě odstoupilo Dánsko vítězům, tedy Rakousku a Prusku jak Šlesvicko a Holštýnsko, tak i malé Lauenbursko. Tím zde vzniklo společné rakousko-pruské kondominium, kdy se rakouský císař František Josef I. a pruský král Vilém I. stali suverénními vládci nad vévodstvími. Tato změna vlády se však nikterak nedotkla jejich právního statutu, Holštýnsko a Lauenbursko i nadále zůstaly členy Německého spolku. Obě strany, tedy Rakousko i Prusko si však zcela uvědomovaly, že tato situace je jen provizorní a dočasná.¹⁹³

¹⁹² Text návrhu viz: Srbik, Heinrich Ritter von, *Die Schönbrunner Konferenz vom August 1864*, Beilagen I., in: *Historische Zeitschrift* 153, 1936, s. 86-87.

¹⁹³ K problematice správy kondominia blíže: BREMICKER, Stefan, *Schleswig-Holstein als kondominium. Die österreichische Verwaltung in den Elbherzogtümern*, Frankfurt am Main, 1994.

5. Vyvrcholení soupeření 1865-1866

5.1. Gasteinská konvence

Poté co skončilo jednání ve Vídni aniž by obě strany došly k řešení a po ztroskotání rakouských snah o přijetí do Německého celního spolku, podlehl ministr zahraničí hrabě Rechberg kritice a ještě před podpisem závěrečné mírové smlouvy s Dánskem podal 27. října 1864 demisi. V úřadu jej nahradil dosavadní místopředseda v Haliči Alexandr hrabě Mensdorff-Pouilly, který byl zastáncem dorozumění s Berlínem. Obě mocnosti společně předložily 1. prosince 1864 Spolkovému sněmu návrh na ukončení spolkové exekuce v Holštýnsku, a stažení doposud se zde nalézajících saských a hannoverských jednotek. Tomuto návrhu sice nejednomyslně, ale přece jen Spolkové shromáždění nakonec vyhovělo a rozhodnutím z 5. prosince 1864 ukončilo spolkovou exekuci v Holštýnsku.¹⁹⁴ Ve vévodstvích tak zůstaly jen pruské a rakouské jednotky. Do čela společné vlády byli postaveni dva komisaři, Konstantin svobodný pán von Zedlitz-Neukirch¹⁹⁵, zastupující Prusko a rakouský zástupce Friedrich hrabě Revertera¹⁹⁶. Ten byl později nahrazen svobodným pánem von Halbhuberem¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Pro návrh devět hlasů (Rakousko, Prusko, Hannoversko, Bádensko, Kurhessensko, Maklenbursko, 15., 16. a 17. kurie), proti 6 hlasů (Bavorsko, Sasko, Württembersko, Hesensko-Darmstadt, 12. a 13. kurie), Lucembursko se hlasování zdrželo; in: *HUBER, Ernst Rudolf*, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. III., s. 492.

¹⁹⁵ Konstantin sv. pán von Zedlitz-Neukirch (1813-1889), pocházel ze slezské šlechtické rodiny, působil jako právník a roku 1834 vstoupil do pruských státních služeb. V letech 1855-56 vrchním vládním radou v Lehnici (něm. Liegnitz, město v jihozápadním Polsku, v Dolnoslezském vojvodství na řece Kaczawa, ležící zhruba 60 kilometrů od Vratislavy), v letech 1856-1862 policejní prezident v Berlíně a v letech 1864-1866 pruský civilní komisař ve Šlesvicku. Kromě toho byl činný i v politice a v letech 1850-1852 a 1879-1885 byl člen sněmovny.

¹⁹⁶ Friedrich hrabě Revertera von Salandra (1827-1904). Jeho rodina pocházela původně ze Španělska, za císaře Karla V. přesídlila do Neapolska. V roce 1613 obdržel Francesco Revertera od španělského krále Filipa III. titul vévody de

Pro Rakousko však vzhledem k jejich vzdálenosti představovala nově nabytá území jen další finanční přítěž. Není proto překvapující, že již 12. listopadu 1864 zaslalo do Berlína návrh na přenechání území princů Fridrichu Augustenburskému.¹⁹⁸ Berlín se však stavěl proti, neboť zde postupně převažoval názor, že by měla být vévodství připojena k Prusku.

Pruský protinávrh pocházející z 22. února 1865 byl ochoten uznat vytvoření spolkového státu Šlesvicko-Holštýnsko pod vládou Fridricha Augustenburského za podmínky, že ozbrojené síly nového státu přejdou pod pruské velení a v přístavech Kiel a Rendsburg bude umístěno pruské válečné loďstvo. Mezi podmínky rovněž patřilo jeho vstup do Německého celního spolku a určité územní kompenzace pro Prusko.

Berlín tak Vídni předložil návrh, který sice neznamenal přímou anexi, neměl k ní však daleko, neboť nový stát by byl podřízen Prusku. S tímto posílením pruských pozic na severu Německa však nemohli ve Vídni naprosto souhlasit. Své odmítnutí zdůvodnili odkazem na spolkové právo, které uznávalo jen suverénní vládcy, a v tomto případě zde existovaly vážné pochyby, že za navrhovaného stavu by byl Fridrich Augustenburský skutečně suverénním vládcem. Vídeň byla ochotna akceptovat jen přenechání spolkových pevností Kiel a Rendsburg Prusku a o možnosti

Salandra. Zakladatelem rakouské linie byl Jacob hrabě Revertera de Salandra. Friedrich vstoupil po ukončení studia práv roku 1848 do císařské armády, se kterou se účastnil tažení do Itálie a Uher. V roce 1850 nastoupil diplomatickou dráhu, kdy jako sekretář a později legační rada působil na vyslanectví v Mnichově, Stuttgartu, Stockholmu, Paříži a Petrohradě. Po krátkém působení na místě civilního komisaře byl jmenován vyslancem v Petrohradu, kde působil až do roku 1869. V letech 1888 – 1901 působil jako velvyslanec ve Vatikánu.

¹⁹⁷ Anton sv. pán von Halbhuber von Festwill (1809-1886), vystudoval práva. V letech 1853 – 1860 zemský prezident v rakouském Slezsku, v letech 1860 – 1862 místodržící v Dolním Rakousku, v prosinci roku 1864 nahradil hraběte Ravertera na postu rakouského civilního komisaře v Holštýnsku.

¹⁹⁸ Instrukce pro hraběte Károlyiho z 12. listopadu 1864, in: *QUELLEN*, Nr. 1842, Bd. IV., s. 380-382.

vrchního velení nad armádou vévodství a jejich finanční podřízenosti Prusku nehodlala jednat vůbec. Tento postoj tedy znamenal naprosté odmítnutí pruského návrhu, což rakouský ministr zahraničí hrabě Mensdorff-Pouilly sdělil Prusku v odpovědi z 5. března 1865.¹⁹⁹

Střední německé státy však nehodlaly jen tak přihlížet, jak Berlín a Vídeň sami rozhodují o záležitostech celého spolku a realizují své představy o osudu vévodství. Na zasedání Spolkového sněmu 27. března 1865 předložily Bavorsko, Sasko a hesenské velkovévodství vlastní návrh na uznání dědičných práv vévody augustenburského a svěřeni mu vlády nad holštýnským vévodstvím a s ním nerozlučně spojeným šlesvickým vévodstvím.²⁰⁰ Spolkový sněm na zasedání 6. dubna 1865 rozhodl o přijetí návrhu.²⁰¹ Při hlasování se projevil rozdílné postoje obou mocností, neboť Vídeň se k návrhu přiklonila, zatímco Prusko jej zcela odmítlo.²⁰² Na zasedání pruské korunní rady 29. května 1865 byla projednávána i otázka anexe vévodství a bylo rozhodnuto podržet se znovu požadavků z únorového prohlášení a teprve poté co budou odmítnuty, rozhodnout o dalších případných krocích.²⁰³ K prohloubení vzájemných sporů ohledně budoucnosti obou vévodství přispěly i veřejné akce ve prospěch Fridricha Augustenburského a to zejména otevřená protipruská agitace na

¹⁹⁹ Mesdorff Károlyimu z 5. března 1865, in: *QUELLEN*, Bd. IV., Nr. 1991, s. 577-580.

²⁰⁰ Protokol ze zasedání Spolkového sněmu z 27. března 1865, in: *DAS STAATSARCHIV*, VIII, Nr. 1838, s. 345-353.

²⁰¹ Zasedání spolkového sněmu ze 6. dubna 1865 in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 152, s. 181; rovněž in: *DAS STAATSARCHIV*, Nr. 1839, s.353-376.

²⁰² Pro přijetí usnesení bylo devět hlasů (Rakousko, Bavorsko, Sasko, Württembersko, Bádensko, Hesensko-Darmstadt, 12., 13. a 16. kurie), proti šesti hlasům (Prusko, Hannoversko, Hesensko-Kassel, obě Meklenburska, 15. a 17. kurie). Lucembursko se hlasování zdrželo; HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III., s. 497.

²⁰³ Protokol ze zasedání pruské korunní rady, 29. května 1865, in: *APP*, Nr.100, s. 174-179

sporných územích. Vláda v Berlíně reagovala nótou z 11. července 1865, ve které si stěžovala na to, že agitace způsobují vážné narušení veřejného pořádku. Král Vilém I. rovněž poukazoval na fakt, že Fridrich nemá dědická práva na Šlesvicko-Holštýnsko. V další nótě již mnohem důrazněji Berlín sděloval, že agitace je závažnou překážkou pro všechna jednání a dokud nebude ukončena, nedojde k jednání.

Dne 27. července 1865 odstoupil kabinet rytíře Schmerlinga, který byl protiprusky orientován, a 30. července se novým ministerským předsedou stal hrabě Richard Belcredi²⁰⁴, čímž se otevřela cesta pro dohodu s Pruskem. Nová jednání, která probíhala v období od 27. července do 14. srpna 1865 v lázních Gastein,²⁰⁵ vedl s Bismarckem za rakouskou stranu dosavadní vyslanec v Mnichově hrabě Gustav Blome²⁰⁶.

Nakonec byla 14. srpna 1865 uzavřena dohoda, která i nadále stvrzovala společnou držbu obou vévodství.²⁰⁷ V praxi však došlo k rozdělení správy, kdy Rakousku připadlo Holštýnsko a Prusku Šlesvicko, které mělo navíc zaručeno právo průchodu svých jednotek přes Holštýnsko. Obě země navíc vstoupily do Německého celního spolku. Smlouva rovněž vyřešila otázku malého

²⁰⁴ Richard hrabě Belcredi (1823-1902), v roce 1842 vstoupil do rakouské státní služby. V roce 1860 se stal zemským hejtmanem ve Slezsku, roku 1864 místodržící v Praze a roku 1865 byl jmenován ministerským předsedou. Odstoupil v roce 1867.

²⁰⁵ K jednání v lázních Gastein blíže viz: *HÁLEK, Jan*, Gasteinská konvence 1865, in: *Historický obzor* 15, 2004, s. 116- 125; *KESSEL, Eberhard*, *Gastein*, in: *Historische Zeitschrift* 176, 1953, s. 521-544.

²⁰⁶ Otto Paul Julius Gustav hrabě Blome (1829-1906), v letech 1852-1855 působil v rakouské diplomatické službě v Petrohradu, od roku 1859 působil jako legační rada na ministerstvu zahraničí, od roku 1860 jako vyslanec v Hamburku a od roku 1863 v Mnichově. V roce 1867 se stal doživotním členem panské sněmovny rakouské říšské rady.

²⁰⁷ Gasteinská smlouva ze 14. srpna 1865, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. IX., Nr. 2011, s.288-290; rovněž in: *APP*, Bd. VI., Nr. 244, s. 324-329.

Lauenburska, které za dva a půl miliónu dánských tolarů postoupilo Rakousko Prusku. Byl to první územní zisk Pruska od roku 1815, ale znamenal „*jen překrm pro pruský hlad po rozšíření územní*“.²⁰⁸ K ratifikaci smlouvy došlo 20. srpna 1865 při osobním setkání císaře Františka Josefa I. a krále Viléma I v Salcburku. Co se týče veřejného mínění jak v obou vévodství tak i v německých státech znamenala smlouva obrovské zklamání a políček německému vlastenectví. Gasteinská konvence představovala již od počátku jen jakési provizorium, které jen oddálilo nutné rozhodující střetnutí obou rivalů a tím odsunulo řešení celé otázky o krátký čas.

²⁰⁸ Cit. dle: WANDRUSZKA, Adam, *Schicksaljahr 1866*, s. 125.

5.2. Cesta k válce

Podpisem smlouvy došlo ke změně ve správě vévodství. Byli odvoláni oba civilní komisaři a na jejich místo ve Šlesvicku nastoupil generál Edwin von Manteuffel²⁰⁹ jako pruský guvernér a Ludwig svobodný pán von Gablenz²¹⁰ v Holštýnsku jako rakouský místodržící. Jak se brzy ukázalo bylo zlepšení vztahů, které smlouva vyvolala, jen krátkodobé a dočasné. Důvodem pruských stížností byly postoje obyvatelstva v obou vévodstvích, neboť i nadále, bez ohledu na dohodu obou mocností, s nezměněnou intenzitou pokračovala agitace ve prospěch dědičných práv vévody augustenburského. A tak zatímco pruský guvernér Manteuffel všechny tyto projevy potlačoval, rakouský místodržící Gablenz nechal událostem přece jen volnější průběh. Na různých shromážděních a dokonce i v tisku byla pranýřována Gasteinská smlouva jako porušení práva a vévodovi augustenburskému byly prokazovány pocty jako zemskému vládci. Na to v Berlíně pohlíželi se značnou nevolí a Bismarck upozornil rakouskou vládu, že tolerance vůči augustenburskému hnutí je v rozporu se smyslem smlouvy.²¹¹ Rakouská odpověď přišla již 3. ledna 1866 a

²⁰⁹ Edwin svobodný pán von Manteuffel (1809-1885), bratranec ministerského předsedy Otto svobodného pána von Manteuffel. Vstoupil do pruské armády a roku 1828 se stal důstojníkem. V letech 1848-1853 pobočníkem krále Fridricha Viléma IV. V letech 1857-1865 šéf vojenského kabinetu. V letech 1865-1866 velitel pruských jednotek ve Šlesvicku-Holštýnsku a guvernér ve Šlesvicku. V letech 1871-1873 velel pruské okupační armádě ve Francii. V letech 1879-1885 místodržící v Alsasku-Lotrinsku a velící generál XV. armádního sboru ve Štrasburku.

²¹⁰ Ludwig svobodný pán von Gablenz (1814-1874), syn saského generála. Jeho bratr Anton von Gablenz byl poslancem pruského sněmu. Vstoupil do rakouské armády a roku 1833 se stal důstojníkem. V letech 1865-1866 působil jako místodržící v Holštýnsku. Ve válce roku 1866 velel jednomu sboru. Roku 1867 se stal místodržícím v Chorvatsku a v letech 1869-1871 velícím generálem v Uhrách. Nedlouho po krachu vídeňské burzy v roce 1873 spáchal sebevraždu.

²¹¹ Zprávy legačního rady Chotka Mensdorffovi z 1. a 2. ledna 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V., Nr 2290, 2291, s.149-151, 152-153.

vyjadřovala značné údivy nad pruským postojem a nedůtklivostí. K další výměně nót došlo poté, co rakouské úřady dovolily i přes počáteční zákaz, konání velkého lidového shromáždění 23. ledna 1866 v Altoně. Zde kde kromě řady protipruských projevů zazněl i požadavek na svolání holštýnských stavů, které se stavěly za augustenburskou kandidaturu. Což jen znovu popudilo Berlín a Bismarck pověřil Werthera předáním nóty, obsahující sdělení, že Prusko považuje Fridrichovy nároky za ohrožení svých práv suveréna a vyzval Vídeň, aby zamezila agitaci v jeho prospěch a to i za cenu jeho případného vyhoštění.²¹² Berlín rovněž požadoval od Vídně zcela jasnou a nevyhýbavou odpověď na otázku, zda se staví za pokračování spolupráce s Pruskem, či plně podporuje Fridricha. Vídeň po pečlivém zvážení dané situace zaslala do Berlína 7. února 1866 odpověď, která se nesla ve stejně ostrém tónu jako předchozí pruská nóta.²¹³ Mensdorff v ní popřel, že by augustenburská agitace v Holštýnsku měla revoluční charakter. V doprovodné zprávě však připustil, že úřady měly raději trvat na zákazu akce.²¹⁴ Rakouská odpověď zůstala v Berlíně bez oficiální odezvy, nicméně přispěla k dalšímu ochlazení vztahů a znamenala přechod od politiky spolupráce k politice hájící výlučně pruské zájmy.

Toto zhoršení vzájemných vztahů opět obrátilo větší pozornost rakouského tisku k problematice zahraniční politiky. I když se názory na případnou válku různily, jedno měly společné. Hlavního viníka vzniklých problémů viděly v Prusku a zejména v Bismarckovi. Objevil se názor, že *„šlesvicko-holštýnská otázka a tím ovlivněné vzájemné vztahy německých mocností zdají se být v posledních dnech podobné době před Gasteinskou smlouvou“*.²¹⁵

²¹² Bismarck Wertherovi z 26. ledna 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 154, s. 184-186.

²¹³ Mensdorff Károlyimu, 7. února 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 155, s. 187-189.

²¹⁴ Mensdorff Károlyimu, 7. února 1866 in: *QUELLEN*, Bd. V./1, Nr. 2309, s. 181-182

²¹⁵ *Die Debatte und Wiener Lloyd*, 7. února 1866.

V soukromém dopise Mensdorffovi ze 17. února 1866 popsal Károlyi náladu panující v Berlíně vůči Rakousku slovy: „*Nedá se popřít, že v posledních dnech nastoupilo na místo dřívější horečnaté činnosti ve vztahu k Rakousku jisté zlověstné ticho*“.²¹⁶

V uherském Budíně se 21. února 1866 sešla za předsednictví Františka Josefa I. rakouská ministerská rada, která se rovněž zabývala horšícími se prusko-rakouskými vztahy v otázce Šlesvicka-Holštýnska. Na závěr císař vyslovil názor, že „*prozatím nebudou činěny válečné přípravy a i nadále bude hájena čest a vážnost země stejně tak její zájmy diplomatickou cestou*“, ale zároveň dodal, „*že by měly být na papíře připraveny opatření*“.²¹⁷ Rovněž v Berlíně na pruské korunní radě konané 28. února 1866 byla projednávána otázka postoje vůči Rakousku. Bismarck se stavěl za politiku konfrontace, když prohlásil, že „*Prusko se může vyhnout pokoření jen tím, že anektuje vévodství a že toto a německou otázku bude sledovat bez ohledu na nebezpečí roztržky a války s Rakouskem*“.²¹⁸ Král Vilém byl ve svém postoji zdrženlivější a tak bylo rozhodnuto, že „*pro případ, že ztroskotá velmi žádoucí pokus o dorozumění s Rakouskem, musí být učiněny všechny nutné přípravy a hledána vhodná spojení*“.²¹⁹ V důsledku toho byly zahájeny diplomatická jednání s Francií a Itálií o jejich postojích.²²⁰

Ve Vídni postupně rostly obavy, že dojde k otevřenému konfliktu s Pruskem a tak byla přijata první opatření. Vojenských porad konaných od 7. března 1866 se účastnil i Benedek,

²¹⁶ Soukromý dopis Károlyiho Mensdorffovi ze 17. února 1866 in: *QUELLEN*, Bd.V., TB 1, Nr. 2321, s.196-198.

²¹⁷ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867*, Abt. VI., Das Ministerium Belcredi, Bd. 1, s. 301-302.

²¹⁸ LUTZ, Heinrich, *Zwischen Habsburg und Preußen. Deutschland 1815-1866*, s. 453.

²¹⁹ Tamtéž s. 453-454.

²²⁰ HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III., s. 515

arcivévoda Albrecht a náčelník generálního štábu baron Henikstein²²¹. Po jednáních, která trvala až do 13. března rozhodnuto přijmout defenzivní Heniksteinův plán.²²² Ten byl postaven na předpokladu, že pruský útok povede přes Slezsko do Čech a následně směrem na Vídeň. Z tohoto důvodu byly posíleny posádky v ohrožených lokalitách.

Rakouská vláda předložila rovněž prostřednictvím svých vyslanců vládám v Mnichově, Drážďanech, Stuttgartu, Karlsruhe a Darmstadtu 16. března 1866 oběžník, ve kterém kromě jiného navrhovala přenechat otázku vévodství na rozhodnutí Spolku.²²³ Prusko reagovalo 24. března 1866 oběžníkem adresovaným členským státům Německého spolku.²²⁴ V něm si stěžovalo na postup vídeňské vlády a rovněž zde byla zdůrazněna nutnost spolkové reformy. Odpověď z Vídně přišla 31. března 1866 v podobě nóty, ve které Mensdorff prohlásil, že rakouským záměrem není útok na Prusko.²²⁵ Vzájemné obviňování pokračovalo a tentokrát bylo na tahu Prusko. Bismarck zaslal 6. dubna 1866 do Vídně depeši, v níž konstatoval, že neklid je vyvoláván Rakouskem, které soustřeďuje své síly a Prusko je nuceno na tuto situaci reagovat.²²⁶ Vskutku zajímavé tvrzení, pokud si uvědomíme, že

²²¹ Alfred Johann Baptist Karl Borromäus sv. pán von Henikstein (1810-1882). Od roku 1859 působil v Itálii, v letech 1863-1864 velitel 5. armádního sboru. V letech 1865-1866 šéf generální ubytovací služby. Za války roku 1866 působil v generálním štábu severní armády. Dne 2. července 1866 byl zbaven svého místa a po prohrané bitvě u Hradce Králové postaven před vojenský soud. Ten byl ale na příkaz panovníka zastaven a Henikstein jen postaven mimo službu.

²²² HÁLEK, Jan, *Diplomatická předehra prusko-rakouské války – léta 1862-1866*, s. 76-77.

²²³ Mensdorffův oběžník pro vyslance u něm. dvorů, 16. března 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V/1, Nr. 2389, s. 299-300. Rovněž in: *DAS STAATSARCHIV*, XII., Nr. 2445, s. 1-3.

²²⁴ Oběžník na pruská vyslanectví u německých vlád z 24. března 1866 in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 156, s. 189-190.

²²⁵ Károlyi Bismarckovi 31. března 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2249, s. 352-353.

²²⁶ Pruská depeše, in: *DAS STAATSARCHIV*, Nr. 2251, Bd. X., s. 356-35.

chyběly již jen dva dny do uzavření ofensivní spojenecké smlouvy s Itálií. V nové nótě ze 7. dubna 1866 Rakousko znovu vehementně prohlašovalo, „že v Rakousku nebyla přijata do dnešních dnů žádná opatření týkající se armády, která by zapříčinila vypuknutí velké války“.²²⁷ Nyní bylo na Prusku vrátit pomyslný úder, a tak zaslal Bismarck 15. dubna 1866 depeši Wetherovi, ve které prohlásil, že *Rakousko musí jako první zrušit všechna opatření a teprve poté to učiní i Prusko*.²²⁸ Mensdorff snažící se i nadále o smířlivou politiku zaslal do Berlína 18. dubna 1866 odpověď, že „*Rakousko je připraveno odvolat svá opatření, pokud se Prusko zaváže, že během 24 hodin demobilizuje*“.²²⁹ Vídeň se postupně ocitala ve stále složitějším postavení, zejména poté co došly zprávy o začínajícím italském zbrojení. Vláda se tak začínala obávat možnosti války na dvou frontách. Z tohoto důvodu byl vydán 21. dubna 1866 příkaz k mobilizaci jižní armády.²³⁰ Tento rakouský krok nezůstal v Berlíně bez odezvy, a tak byla Vídeň, nótou z 25. dubna 1866, upozorněna, že její zbrojení vůči Itálii povede k zvýšení obezřetnosti Pruska.²³¹ Rovněž Itálie podala Rakousku pádnou odpověď, když 26. dubna 1866 začala s vlastní mobilizací. Prusko ještě krátký čas vyčkávalo než vyhlásilo mobilizaci. I přes nálady panující v Německu, kdy již 11. dubna psal král ustaraně Bismarckovi: „*Lidová agitace proti válce nabírá nepříjemných rozměrů*“²³² a přes mnohá protestní shromáždění podepsal král Vilém I. 3. května 1866 první mobilizační příkazy.²³³

²²⁷ Mensdorff Károlyimu 7. dubna 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2253, s. 362-364.

²²⁸ Bismarck Wertherovi z 15. dubna 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2254, s. 364-365.

²²⁹ Mensdorff Károlyimu z 18. dubna 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2255, s. 366.

²³⁰ ANGELOW, Jürgen, *Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815-1866)*, s. 246.

²³¹ HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III., s. 523.

²³² Cit.dle: FESSER, Gerd, *Königrätz-Sadowa*, s. 35.

Již následující den o tom referoval Károlyi do Vídně.²³⁴ O tři dny později, tj., 7. května 1866, zaslal další telegram, ve kterém shrnul hlavní body tajné prusko-rakouské smlouvy.²³⁵ Ve Vídni pochopili hrozící nebezpečí války na dvou frontách a snažili se o dorozumění nejen s Francií, ale i s Itálií.

Posledním pokusem přivést obě zneprátelené strany zpět k jednacímu stolu a zabránit tak hrozící válce byla osobní iniciativa Antona svobodného pána von Gablenze²³⁶. Ten již v dubnu roku 1866 přednesl ve Vídni svůj návrh na novou rakousko-pruskou konvenci, která by podle jeho mínění odstranila všechny sporné otázky.²³⁷ Mensdorff sice nevyslovil s návrhem souhlas, přesto jej zcela neodmítl. Poté tento plán v mírně pozměněné formě předložil Gablenz i v Berlíně.²³⁸

Návrh rakousko-pruské konvence:

- Rakousko i Prusko se vzdají svých práv na Šlesvicko a Holštýnsko, které pak vytvoří samostatný stát pod vládou prince Fridricha Karla, či prince z pruského královského domu.

²³³ ANDICS, Helmut, *Das österreichische Jahrhundert. Die Donaumonarchie 1804-1900*, s. 182.

²³⁴ Telegramy Károlyiho ze 4. května 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V/2, Nr. 2636-2637, s. 585.

²³⁵ Zpráva Károlyiho ze 7. května 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V/2, Nr. 2660, s. 613-614.

²³⁶ Anton sv. pán von Gablenz (1810 – 1878) člen panské sněmovny pruského zemského sněmu, bratr rakouského komisaře v Holštýnsku Ludwiga sv. pána von Gablenz.

²³⁷ Návrh rakousko-pruské konvence z 20. dubna 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V/1, Nr. 2579, s. 521-523.

²³⁸ Návrh rakousko-pruské konvence ze začátku května 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V/2, Nr. 2611, s. 560.

- Vévodství měla zůstat samostatná a nedělitelná, dědičná na základě primogenitury pouze u mužských potomků.
- Základním zákonem měla být ústava z roku 1854.
- Rakousku měla být vyplacena válečná náhrada, Prusko se jí mělo vzdát.
- Měla být provedena reforma spolkové válečné ústavy, kdy by v čele spolkových vojsk v jižním Německu stálo Rakousko, a v severním Německu Prusko.
- Spolková pevnost Rendsburg měla být obsazena pruskými vojsky a Rastatt rakouskými. Prusku by bylo umožněno uzavřít vojenskou konvenci s nově vytvořeným státem.
- Prusku by byl přenechán přístav Kiel a přilehlý pobřežní pás k opevnění. Rakousko za souhlas mělo získat finanční odškodnění.
- Obě mocnosti se měly zavázat usilovat o provedení spolkové reformy.

Zpočátku se zdálo, že by návrh mohl přece jen odvrátit nebezpečí války, neboť obě strany jej neodmítly a Gablenz tak mohl zahájit jednání. Znění konvence prošlo drobnými úpravami, které však nijak zásadně původní plán neovlivnily.²³⁹ Nakonec to však byla vídeňská vláda, která svým odmítnutím z koncem května roku 1866 odsoudila tento pokus k nezdaru.

Dne 3. června 1866, v reakci na rakouské vysvětlení podaném na zasedání Spolkového sněmu dne 1. června ohledně zbrojení,²⁴⁰ sdělil Werther rakouské vládě, že v důsledku rakouského postupu považuje Prusko Gasteinskou smlouvu za zrušenou a tudíž

²³⁹ Druhý a třetí návrh rakousko-pruské konvence z 13.-20. května 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V/2, Nr. 2763-2764, s. 728- 733.

²⁴⁰ K zasedání Spolkového sněmu viz kapitola 5.3. s. 88.

mu znovu náleží veškerá svrchovaná práva získaná na základě Vídeňského míru.²⁴¹

Tak již nic nestálo v cestě tomu, aby vzájemné rozpory přivedly oba rivaly do válečného stavu. Dne 5. června obdržel guvernér Manteuffel příkaz na obsazení Holštýnska, k čemuž došlo 7. června 1866.²⁴² Rakouský místodržící Gablenz dle rozkazu Holštýnsko vyklidil a přesunul se s vojskem do Čech. Dne 12. června 1866 byl z Berlína odvolán vyslanec Károlyi²⁴³ a pruský vyslanec Werther byl požádán, aby opustil Vídeň.²⁴⁴ Dne 17. června 1866 vydal císař manifest o vypuknutí války s Pruskem.²⁴⁵

²⁴¹ Bismarck Wertherovi z 3. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 163, s. 197.

²⁴² HUBER, Ernst, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. III., s. 539.

²⁴³ Příkaz Károlyimu z 12. června 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V/2., Nr. 2891, s. 867.

²⁴⁴ Nóta Mensdorffa Wertherovi z 12. června 1866, in: *QUELLEN*, Bd. V/2., Nr. 2893, s. 868.

²⁴⁵ Manifest císaře o vypuknutí války s Pruskem ze 17. června 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. XI., Nr. 2227, s. 116-122.

5.3. Německý spolek

Po nevydařených pokusech německých středních států z počátku šedesátých let 19. století prosadit spolkovou reformu dle vlastních představ, kdy byl hlavním iniciátorem těchto pokusů saský ministerský předseda Beust, se iniciativy chopil bádenský ministr zahraničí von Edelsheim²⁴⁶. Ještě koncem roku 1865 došlo k jednáním mezi ním a Beustem. Oba se shodli, že je třeba reagovat na nebezpečí ze strany Pruska a jediným slibným prostředkem je „užší vzájemné spojení těch vlád, které toto nebezpečí rozpoznají a chtějí mu v zájmu Německa ... čelit“.²⁴⁷ Pokusili se na svou stranu získat rovněž Bavorsko, ale jeho ministr zahraničí von Pfordten dával přednost dorozumění s Pruskem. Jeho cílem bylo posílení vlivu a postavení Bavorska v jižním Německu, neboť území na sever od řeky Mohanu považoval za pruskou zájmovou sféru. Tento postoj byl vzájemný, neboť to byl von Pfordten, komu Bismarck předložil jako prvnímu svůj plán spolkové reformy spočívající ve svolání německého parlamentu na základě všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva. Von Pfordten sice odmítl podat tento návrh společně s Pruskem, slíbil však, že jej podpoří na Spolkovém sněmu. Důvod, který mu bránil v užší spolupráci s Pruskem byl fakt, že v Bavorsku převládalo silné protipruské cítění jak u krále, tak u většiny veřejnosti.

Prusko svou zatím jen diplomatickou válku s Rakouskem přeneslo na půdu Spolkového sněmu, když na jeho zasedání 9.

²⁴⁶ Ludwig svobodný pán von Edelsheim (1823-1872). V roce 1855 byl zvolen do kurhesenského parlamentu do roku 1860, kde vystupoval proti kurfiřtově politice. V roce 1861 vstoupil do bádenských služeb. V roce 1863 se stal vyslancem ve Vídni a od roku 1864 i v Drážďanech. V roce 1865 se stal ministrem zahraničí. Po válce v roce 1866 musel odstoupit.

²⁴⁷ FLÖTER, Jonas, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850-1866. Sächsisch-mittelstaatliche Koalitionspolitik im Kontext der deutschen Frage*, s. 468.

dubna 1866 předložilo návrh na spolkovou reformu.²⁴⁸ Jeho základem bylo svolání německého parlamentu vzešlého s přímých voleb při uplatnění všeobecného volebního práva pro celý německý národ, který by posoudil předlohy spolkové reformy.²⁴⁹

Na dalším zasedání 21. dubna 1866 Spolkový sněm rozhodl o pruském návrhu na spolkovou reformu. Bylo přijato usnesení, o vytvoření výboru složeného ze zástupců devíti členských států, jenž budou zvolen na příštím zasedání Spolkového sněmu.²⁵⁰ To se konalo 26. dubna 1866 a do výboru byli zvoleni vyslanci Rakouska, Pruska, Bavorska, Saska, Hannoverska, Württemberska, Bádenska, hesenského velkovévodství a velkovévodství a vévodství saských domů.²⁵¹

Rakousko ve snaze získat podporu německých států navrhlo přenechat řešení v otázce dědičných nároku v Holštýnsku na rozhodnutí Spolkového sněmu. Součástí návrhu bylo i obnovení holštýnského hlasu.²⁵² Tato iniciativa vyvolala v Berlíně odmítavou reakci. Podle pruského názoru totiž Gasteinská konvence zavázala oba signatáře postupovat v záležitostech vévodství ve vzájemné shodě a tudíž, řešit tuto otázku bez zásahu ze strany Německého spolku. Berlín zaslal do Vídně odpověď na rakouský návrh 1. května 1866. V nótě dal Bismarck jasně najevo, že se nehodlá podrobit rozhodnutí Spolkového sněmu když prohlásil, že *„Prusko každopádně trvá na svých smluvně získaných právech na vévodství, nezamýšlí být závislé na rozhodnutích jiných o svém vlastnictví, než na vlastních svobodných rozhodnutích“*.²⁵³

²⁴⁸ Pruský návrh reformy Německého spolku z 9. dubna 1866, in: *DOKUMENTE*. Bd. II., Nr. 158, s. 191-193.

²⁴⁹ Zasedání Spolkového sněmu z 9. dubna 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. XI., Nr. 2268, s. 1-5.

²⁵⁰ Zasedání Spolkového sněmu z 21. dubna 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2269, s. 6-13.

²⁵¹ HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. III., s. 518.

²⁵² Mensdorff Károlyimu 26. dubna 1866, *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2258, s. 369-372.

²⁵³ Cit. dle: HUBER, Ernst, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. III., s. 525.

V polovině května již situace hrozila vypuknutím válečného konfliktu mezi Rakouskem a Pruskem. Většina středních německých států, kromě Hannovera a Kurhesenska, odpověděla na pruské válečné přípravy vlastními mobilizacemi.²⁵⁴ I přes vojenské přípravy se tyto státy snažily i nadále vyvíjet iniciativu na zachování míru. Na zasedání spolkového sněmu 19. května 1866 předložilo osm států; Bavorsko, Württembersko, Bádensko, Hesensko-Darmstadt, Sasko-Výmarsko-Eisenach, Sasko-Meiningensko, Sasko-Koburg-Gotha a Nasavsko, návrh na všeobecné odzbrojení.²⁵⁵ Na příštím zasedání Spolkového sněmu bylo vydáno rozhodnutí, že všechny státy, které již započaly s vojenskými přípravami, mají na příštím zasedání oznámit zda a za jakých podmínek jsou připraveny tyto opatření odvolat.²⁵⁶

Na zasedání Spolkového sněmu 1. června 1866 tedy podaly obě vlády, tj. rakouská i pruská prostřednictvím svých vyslanců vysvětlení k vlastnímu zbrojení. Rakouský vyslanec Kübeck sdělil, že důvodem mobilizace byly protiprávní nároky Pruska na Šlesvicko-Holštýnsko, a že Vídeň je připravena demobilizovat, jakmile bude v obou vévodství obnoven právní stav.²⁵⁷ Pruský vyslanec von Savigny opět zopakoval stanovisko své vlády, že důvodem mobilizace bylo pokračující zbrojení Rakouska a středních německých států, a že je ochotna zrušit zbrojení za předpokladu, že pokud Spolek donutí Rakousko a Sasko k odzbrojení.²⁵⁸ Na dalším zasedání Spolkového sněmu 9. června 1866 Savigny prohlásil, že „otázka Šlesvicka-Holštýnska nespadá do kompetence Spolku, ale že

²⁵⁴ HELMERT, Heinz, *Preußische Kriege von 1864 bis 1871*, s. 92.

²⁵⁵ Zasedání Spolkového sněmu z 19. května 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2276, s. 29-31.

²⁵⁶ Zasedání Spolkového sněmu z 19. května 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2281, s. 42-45.

²⁵⁷ Rakouské vysvětlení z 1. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 162a, s. 195.

²⁵⁸ Pruské vysvětlení z 1. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 162b, s. 195-196.

jde o národní záležitost".²⁵⁹ Rakousko ve své odpovědi odmítlo zrušení Gasteinské smlouvy a otevřelo možnost „zahájit obranná opatření podle spolkových stanov proti násilnému aktu Pruska“.²⁶⁰

Ještě téměř v předvečer vypuknutí války se Prusko pokusilo odvést pozornost od otázky Šlesvicka-Holštýnska a znovu navrhlo reformu Německého spolku.²⁶¹ V pruském návrhu se znovu objevila myšlenka z konce čtyřicátých let 19. století na vytvoření užšího spolku z dosavadních členů s vyloučením rakouských a holandských oblastí. Rakousko by pak s ním bylo jen volně spojeno stejně tak Lucembursko a Limbursko. V čele by stál Spolkový sněm vzešlý z všeobecných, rovných a přímých voleb na základě říšského volebního zákona z roku 1849. Tento návrh však byl jen pokusem zastřít, že hlavním pruským zájmem je zisk Šlesvicka-Holštýnska a ani sám Bismarck nepočítal s tím, že by mohl být přijat. Jeho cílem bylo získat podporu liberální maloněmecky orientované části veřejnosti.²⁶²

V souvislosti se vstupem pruských jednotek do Holštýnska podala rakouská vláda 8. června 1866 formální protest a o tři dny později, tj. 11. června návrh na mobilizaci spolkového vojska proti Prusku.²⁶³ Prusko podalo proti tomu protest²⁶⁴, nicméně Spolkový

²⁵⁹ Pruské vysvětlení z 9. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 164, s. 198-199.

²⁶⁰ Rakouské vysvětlení z 9. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 165, s. 199-200.

²⁶¹ Bismarckův oběžník pruským vyslancům u německých vlád z 10. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 166a, s. 200.

²⁶² LUTZ, Heinrich, *Zwischen Habsburg und Preußen. Deutschland 1815-1866*, s. 457.

²⁶³ Návrh na mobilizaci spolkového vojska z 11. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 167, s. 203-205; rovněž in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. XI., Nr. 2311, s. 87-89.

²⁶⁴ Protest proti rakouskému návrhu ze 14. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 168, s. 205.

sněm rakouskému návrhu vyhověl²⁶⁵ a na zasedání konaném 14. června 1866 vydal rozhodnutí o mobilizaci spolkového vojska.²⁶⁶ Pruská reakce byla okamžitá a Savigny na zasedání oznámil odstoupení Pruska od Spolkové smlouvy.²⁶⁷

²⁶⁵ Devět hlasů bylo pro návrh (Rakousko, Bavorsko, Sasko, Württembersko, Hanoversko, Kurhesensko, Hesensko-Darmstadt, 13. a 16. kurie), proti 6 hlasů (Prusko, Lucembursko-Limbursko, 12., 14., 15., a 17. kurie), in: SRBIK, Heinrich Ritter von, *Deutsche Einheit*, s. 417.

²⁶⁶ Spolkové usnesení o mobilizaci vojska ze 14. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 169, s. 205.

²⁶⁷ Odstoupení od spolkové smlouvy ze 14. června 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 170, s. 206.

5.4. Postoje velmocí

Ze světových velmocí se o vzrůstající napětí mezi Vídní a Berlínem úzce zajímala jen Francie. Důvodem byla možnost zisku území na Rýně v případě zaneprázdnění obou mocností vzájemným konfliktem. Velká Británie a Rusko nejevily o situaci ve střední Evropě větší zájem. Pozornost Londýna byla zaměřena mimo Evropu a navíc po neúspěchu při prostředkování v roce 1864 ve válce německých mocností s Dánskem se Britové již příliš neangažovali v záležitostech střední Evropy. Petrohrad se potýkal s vlastními vnitropolitickými problémy a z toho důvodu se snažil omezit veškerou angažovanost v zahraničních záležitostech.

Již od konce války v roce 1859, kdy Napoleon III. svým zásahem na straně Sardinie připravil Rakousko o Lombardii, byly vzájemné vztahy mezi oběma císařstvími ovlivňovány otázkou Benátska. Francouzský císař, ve snaze přimět Rakousko vzdát se i této poslední italské državy, se zabýval myšlenkou výměny území za jiné a to zejména na úkor Osmanské říše. V roce 1863 byla jeho pozornost krátce zaměřena k otázce Polského království, které se z důvodu vypuknutí povstání opět dostalo do popředí zájmu evropských diplomatů. Jeho snahou bylo posílit vlastní prestiž, a tak přišel s plánem na vytvoření samostatného Polska na čele s některým z habsburských arcivévodů nebo ruským velkoknížetem a posunutí francouzských jednotek na Rýn. Tento plán však vyvolal nevoli Ruska a hrozby vzájemného konfliktu. Rozhodnutí měly ve svých rukou Prusko a Rakousko, které by případnou podporou Paříže přiměly Petrohrad k jednání o polské otázce a naopak pokud by se postavily za Rusko, případně zachovaly neutralitu, odsoudily by francouzské plány k nezdaru. V Rakousku nemohla Francie očekávat žádné sympatie, Ani Prusové nemohli souhlasit s francouzskými jednotkami na Rýně a ještě mnohem méně se jim zamlouvalo samostatné Polsko. Francouzská aktivita bez potřebné podpory vyzněla zcela naprázdno. Po tomto diplomatickém neúspěchu obrátil Napoleon svou pozornost zpět k otázce Benátska.

Vzhledem k zhoršujícím se vztahům mezi Rakouskem a Pruskem v otázce Šlesvicka-Holštýnska zesílily jak Vídeň, tak Berlín svoji diplomatickou aktivitu ve vztahu k Francii a Itálii. Tak se naskytla Napoleonovi možnost snažit se v rámci jednání prosadit vlastní požadavky. Bismarck již od září roku 1864 zjišťoval jeho postoje k možné válce mezi Pruskem a Rakouskem a v říjnu roku 1865 došlo k jejich osobnímu setkání v lázních Biarritz a v listopadu jednali v Saint Cloud. Je třeba odmítnout ideu, že šlo o „německé Plombières“.²⁶⁸ Tématem jednání totiž nebyla možnost spojení, ale jen otázka francouzské neutrality v případné válce mezi oběma rivaly. Napoleon viděl v konfliktu obou mocností možnost posílit vlastní pozice, neboť počítal s dlouhotrvající válkou, která mu mohla vynést zisky na Rýně. Od Bismarcka však získal jen neurčitou vyhlídku týkající se Lucemburska.²⁶⁹

Ve Vídni panovala vůči Francii stále jistá ostražitost a nedůvěra. Ke změně tohoto postoje nepřispěla ani změna na postu ministra zahraničí, když byl v říjnu roku 1864 hrabě Rechberg nahrazen hrabětem Mensdorffem. Ten svoji politiku vyjádřil slovy: „*jakýkoli návrh dohody by byl odsouzen k nezdaru, pokud by byl založen na předpokladu změny stavu Benátska*“.²⁷⁰ Rakousko tak i nadále neuvažovalo o bližší spolupráci s Paříží, ale omezovalo se pouze na požadavek neutrality. Úkolem knížete Metternicha²⁷¹, rakouského vyslance v Paříži, byla rovněž snaha přimět Napoleona,

²⁶⁸ Cit. dle: SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika 1648-1914*, s. 215.

²⁶⁹ LUTZ, Heinrich, *Zwischen Habsburg und Preußen. Deutschland 1815-1866*, s. 454.

²⁷⁰ Cit. dle: BARKER, Nancy Nichols, *Austria, France, and the Venetian Question, 1861-66*, s. 149.

²⁷¹ Richard Klemens kníže von Metternich-Winneburg (1829-1895). Vystudoval filozofii a právo a ve čtyřicátých letech nastoupil do rakouské diplomatické služby. V roce 1856 se stal vyslancem v Drážďanech a v letech 1859-1871 velvyslancem v Paříži.

aby svým tlakem na Itálii ji udržel neutrální v případě války mezi Rakouskem a Pruskem.²⁷²

Koncem května roku 1866 učinil Napoleon další z pokusů o posílení vlastní prestiže návrhem přimět obě znesvářené strany zasednout k jednacímu stolu na mezinárodní konferenci konané v Paříži, na níž by se projednávaly otázky ohrožující mír v Evropě.²⁷³ Francouzským záměrem bylo docílit podstatných teritoriálních změn na mapě Evropy. Itálie by získala Benátsko, Rakousko Slezsko a Prusko Šlesvicko a Holštýnsko. Za to by přenechalo své území na levém břehu Rýna Francii.²⁷⁴ Prusko bylo ochotno souhlasit s konferencí pouze za předpokladu, že to co ohrožuje mír v Evropě není otázka vévodství, neboť jak sdělilo ve své odpovědi, „cílem Pruska není řešit tuto otázku válkou a tím kdo vyvolává nepokoje je Rakousko a německé státy“.²⁷⁵ Rakousko požadovalo záruku, „že se konference budou účastnit všechny velmoci, včetně papeže, a že zde nebudou prosazovat vlastní zájmy, tedy zvětšení území a moci, na úkor obecného míru“.²⁷⁶ To tedy v podstatě znamenalo odmítnutí návrhu, nicméně Rakousko naznačilo, že po úspěšné válce a zisku Slezska je ochotno jednat o možnosti odstoupení Benátska. Napoleonova iniciativa tak nebyla úspěšná a on sám se musel vzdát myšlenky na uspořádání kongresu. Nicméně rakouská ochota vzdát Benátska naznačila možnost vzájemného dorozumění mezi Vídní a Paříží.

Dne 12. června 1866, několik dní před vypuknutím válečného stavu, tak byla uzavřena tajná rakousko- francouzská

²⁷² BARKER, Nancy Nichols, *Austria, France, and the Venetian Question, 1861-66*, s. 149.

²⁷³ Pozvánka na konferenci v Paříži z 24. května 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2282, s. 45-46.

²⁷⁴ HUBER, Ernst, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. III., s. 528.

²⁷⁵ Pruská odpověď na pozvání na konferenci z 29. května 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2283, s. 46-47.

²⁷⁶ Rakouská odpověď na pozvání na konferenci z 1. června 1866, in: *DAS STAATSARCHIV*, Bd. X., Nr. 2284, s. 47-49.

smlouva, ve které se Francie zavázala, že v případě vypuknutí války v Německu zachová neutralitu a vyvine veškeré úsilí, aby přiměla Itálii ke stejnému kroku. Rakousko se na druhé straně zavázalo, že v případě vítězné války v německém prostoru odstoupí Francii Benátsko.²⁷⁷ V případě vítězství v Itálii by nedošlo k žádným územním změnám bez dohody s Francií. Jak se později ukázalo, neměla tato smlouva výraznější dopad na budoucí události a stejně tak nenaplnila naděje obou signatářů do ní vkládané. Rakousko se nedočkal neutrality ze strany Itálie a bylo nuceno vést válku na dvou frontách a pro Francii znamenal její rychlý průběh ztrátu naděje na možný zásah a územní zisky.

Stejně jako ve vztahu k Francii, byl i rakouský postoj vůči Itálii ovlivňován otázkou Benátska. Italský dvůr, vědom si faktu, že zisk Lombardie v roce 1859 byl podmíněn vojenskou pomocí Francie, se rozhodl pokusit se získat Benátsko diplomatickou cestou. Již v únoru 1864 předložil hrabě Pasolini, dřívější ministr zahraničí, ve Vídni návrh na vytvoření čtyřkoalice Rakouska, Anglie, Francie a Itálie na základě výměny Benátska za podunajské knížectví²⁷⁸. V říjnu 1864 navštívil Vídeň italský vyslanec hrabě Malaguzzi-Valeri a přednesl zde návrh na odkoupení Benátska za sumu neuvěřitelných 400 miliónů zlatých a uzavření obchodní dohody.²⁷⁹ Součástí návrhu byl i sňatek dcery arcivévody Albrechta²⁸⁰ Matyldy²⁸¹ s korunním princem Umbertem²⁸². Mnozí si

²⁷⁷ Francouzsko-rakouská smlouva z 12. června 1866, in: *RHEINPOLITIK*, Bd. I., Nr. 147, Bd.I, s.265-267.

²⁷⁸ BARKER, Nancy Nichols, *Austria, France, and the Venetian Question, 1861-66*, s. 148.

²⁷⁹ URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové. Drama roku 1866*, s. 87.

²⁸⁰ Arcivévoda Albrecht Friedrich Rudolf (1817-1895) syn arcivévody Karla Ludwiga (1822-1771), třetího syna císaře Leopolda II., a Henrietty Nassavsko-Weilburské (1797-1829).

²⁸¹ Arcivévodkyně Matylda Marie (1849 – 1867), dcera arcivévody Albrechta a Hildegardy Bavorské (1825-1864). Zemřela v osmnácti letech poté, co se jí vznítily šaty od zapálené cigarety.

plně uvědomovali rakouské možnosti a limity a věděli, že držba Benátska je jen otázkou času, a tak se jim možnost vzdání se této provincie za určitý zisk jevila jako vítaná možnost. Zároveň si však uvědomovali, že nabízená cena je vysoce nad možnostmi italského království, a že tato cesta může vést ke ztrátě prestiže monarchie na evropských dvorech. Italský návrh byl nakonec odmítnut a to nejen z důvodu odporu císaře. Nezanedbatelným byl i fakt, že Rakousko doposud Italské království oficiálně neuznalo. Změnu v postoji Vídně přinesl až rok 1866, kdy byla naznačena možnost rezignace na Benátsko poté, co Rakousko získá území jinde.²⁸³ Byl to však jen pokus, který přišel příliš pozdě, než aby mohl ovlivnit budoucí vývoj.

Mnohem lépe ve vztahu k Itálii dopadly pruské „námluvy“. Prvním krokem k užšímu sblížení byl podpis obchodní smlouvy mezi Německým celním spolkem a Itálií 31. prosince 1865.²⁸⁴ Za Německý celní spolek ji podepsali pruský, bavorský a saský král a bádenský velkovévoda. Italskému králi byl při té příležitosti udělen řád Černé orlice²⁸⁵. V polovině ledna roku 1866 byl pruský vyslanec v Itálii svobodný pán von Usedom²⁸⁶ pověřen, aby informoval

²⁸² Korunní princ Umberto Rainerio Carlo Emanuele (1844-1900). Italským králem v letech 1878-1900.

²⁸³ BARKER, Nancy Nichols, *Austria, France, and the Venetian Question, 1861-66*, s. 151.

²⁸⁴ Obchodní smlouva mezi Německým celním spolkem a Itálií z 31. prosince 1865, in: *DAS STAATSARCHIV*, NR. 2046, Bd. X., s. 45-46.

²⁸⁵ Řád černé orlice - nejvyšší pruský řád, založený Fridrichem I., byl určen nejvyšším hodnostářům, s jeho udělením bylo spojeno dědičné šlechtictví, má pouze jednu třídu, rytíři Řádu se stali automaticky nositeli velkokříže Řádu Červené orlice, Řád existuje dodnes jako rodinný řád královské dynastie Hohenzollern. LOBKOWICZ, František, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995, s. 115

²⁸⁶ Karl svobodný pán von Usedom (1805-1884), vystudoval práva a roku 1837 vstoupil do pruských diplomatických služeb. V letech 1845-1848 a 1849-1854 působil jako vyslanec u Svatého stolce. V letech 1859-1863 vyslancem u Spolkového sněmu a v letech 1863-1869 pak vyslancem u italského dvora. V roce 1869 v důsledku rozporů s Bismarckem odešel ze státní služby.

ministerského předsedu La Marmora²⁸⁷, že „zánik *Gasteinské konvence poskytne opět volný prostor k normálním vztahům Pruska k Itálii*“.²⁸⁸ Nicméně ke skutečným rozhovorům o možné spojenecké smlouvě přistoupilo Prusko až v březnu 1866 a to zejména z důvodu rakouských pokusů dosáhnout italské neutrality v případě rakousko-pruského konfliktu. Berlínu hrál do karet nezanedbatelný fakt, že ve Vídni stále nebyli ochotni přistoupit na odstoupení Benátska. Bismarck ho tak nabídl Itálii jako cenu za vojenskou pomoc.²⁸⁹ Vzájemná jednání dospěla rychle k dohodě, a italský vyjednaváč generál Govone²⁹⁰ odcestoval do Berlína k podpisu dohody. Tak byla 8. dubna 1866 uzavřena tajná spojenecká smlouva mezi Pruskem a Itálií.²⁹¹ Ta se zavázala vyhlásit Rakousku válku pokud ztroskotají pruské pokusy o spolkovou reformu a Berlín bude nucen prosadit své návrhy za pomoci zbraní. Dokladem, že Prusko hodlalo nastoupit cestu konfrontace s císařstvím v brzké době byl fakt, že byla časově omezena. Tři měsíce od podpisu smlouvy měl Berlín na to, aby Vídni vyhlásil válku, jinak smlouva zanikala. V Berlíně se rovněž neznepokojovali nad tím, že uzavření smlouvy je zcela v rozporu se spolkovým právem. Spolková akta nabízela sice možnost uzavření spojenecké smlouvy, ale pouze v případě, že toto

²⁸⁷ Alfonso Ferrero Marchese di La Marmora (1804-1878), sloužil v sardinské armádě. Roku 1823 se stal důstojníkem a roku 1848 generálem. Od roku 1848 do roku 1860 s krátkým přerušením ministrem války. V roce 1861 se stal vyslancem v Berlíně a od září 1864 do června 1866 italským ministerským předsedou a ministrem zahraničí. Ve válkách roku 1859 a 1866 šéfem generálního štábu.

²⁸⁸ HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III., s. 520-521.

²⁸⁹ HUBER, Ernst Rudolf, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III., s. 521.

²⁹⁰ Guiseppe Govone (1825-1872), vstoupil do sardinské armády, od roku 1844 důstojníkem. Zúčastnil se válek proti Rakousku v letech 1848-1849, Krymské války, a roku 1859 a 1866 znovu stál proti císařství. Od roku 1863 měl hodnost generála. V letech 1869-1870 italským ministrem války.

²⁹¹ Text prusko-italské smlouvy z 8. dubna 1866, in: *DOKUMENTE*, Bd. II., Nr. 157, s. 190-191.

spojenectví nebylo namířeno proti Německému spolku, či některému z jeho členů.²⁹² Rozhodně však nepřipouštěla řešení vzájemných sporů válkou mezi sebou navzájem.²⁹³

²⁹² Článek 11, odstavec 3 Spolkových akt z roku 1815, in: *DOKUMENTE*, Bd. I. Nr. 29, s. 78.

²⁹³ Tamtéž.

5.5. Ohlasy tisku na situaci v podunajské monarchii

Dohoda z Gasteinu přinášející zmírnění napětí v zahraničních záležitostech umožnila Vídni věnovat více pozornosti vnitřním otázkám. Jak již bylo uvedeno v předcházejících kapitolách, potýkala se Vídeň se závažnými problémy, které nakonec vedly k pádu vlády rytíře Schmerlinga a vydání panovníkova manifestu z 20. září 1865. Ten pozastavil platnost dosavadní říšské ústavy, ponechal však v platnosti ty části týkající se zemských zřízení a zastupitelstev. Jednání zemských sněmů jednotlivých korunních zemí probíhaly na přelomu listopadu a prosince roku 1865 a daly se očekávat velmi ostré reakce na pozastavení platnosti ústavy. Sněmy byly zahájeny císařským sdělením, ve kterém byly zopakovány důvody vydání zářijového manifestu. Sněmy poté vypracovaly tzv. odpovědní adresy, ve kterých sdělovaly své vlastní stanoviska k císařskému poselství. Jak se dalo očekávat, většina se postavila proti manifestu a vyjádřily protest proti pozastavení ústavnosti.²⁹⁴ Vzhledem k blížícímu se konci roku byla jednání přerušena.

Monarchie tak vstoupila do nového roku s nevyřešenými domácími i zahraničními záležitostmi, což tisk neopomenul připomenout. Ovšem pozice rakouského tisku a novinářů nebyla jednoduchá. V době Schmerlingovy snahy o centralizaci monarchie byl pod dohledem státního ministerstva a procesy s novináři byly v té době běžnou záležitostí. To, že byl tisk podřízen jiné instituci než ministerstvu zahraniční, nebylo v tehdejší době v ostatních státech zvykem, neboť noviny představovaly možnost prezentace postojů vlády a ovlivňování čtenářů v zahraničních záležitostech. Fakt, že se monarchie sama zbavila této možnosti bylo proto zcela

²⁹⁴ Jiné sněmy, např. moravský sněm v Brně, nezaujaly stanovisko vůbec, neboť neměly dostatečnou většinu. Čtyři zemské sněmy, mezi nimi český a haličský vyjádřily panovníkovi uspokojení a poděkování, in: URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové. Drama roku 1866*, s. 58-59.

zarážející. Na tuto skutečnost poukázal již Bismarck, když prohlásil: „Skutečnost, že činnost úřadu pro záležitosti tisku byla odebrána ministerstvu zahraničí, je jistě nenormální stav“.²⁹⁵ V podobném duchu se i po odchodu Schmerlinga vyjádřil rakouský vyslanec v Mnichově hrabě Blome, když v soukromém dopise Mensdorffovi napsal, že doufá, že se tisk opět vrátí pod dohled ministerstva zahraničí: „Zahraniční úřad bez kontroly tisku je dnes jako invalida s jednou rukou v aréně, ve které jsou francouzští, prusští a italští protivníci vybaveni silnou pěstí“.²⁹⁶

I přes všechny těžkosti se počet vydavatelů tisku zvyšoval a v první polovině roku 1866 bylo možno napočítat přes dvě stě politických deníků a zhruba stejně deníků nepolitických.²⁹⁷ Pro vydávání deníků s politickým obsahem však byla nutná koncese a složení kauce.²⁹⁸ Některé deníky byly vládou podporovány a financovány, jako tomu bylo například u oficiálního deníku „Wiener Zeitung“. Ale i některé další, které se ztotožňovaly s vládní politikou, získaly od vlády podporu. Mezi ně patřily „Die Debatte“, „Fremdenblatt“²⁹⁹ či feudálně-federalistickou skupinu reprezentující list „Vaterland“. Naproti tomu stály, jak bychom dnes řekli, čistě komerční noviny z větší části prezentující liberální názory. Těch byla v monarchii většina. Významnější byly „Die Presse“ a především list „Neue Freie Presse“, založený v roce 1864, kdy větší část redaktorů odešla z deníku „Presse“ a založila deník nový. Velkým kritikem rakouské zahraniční politiky byl zakladatel a šéfredaktor „Ostdeutsche Post“, známý poslanec Ignaz Kuranda. K dalším významným vídeňským deníkům patřily „Morgenpost“ a federalistický „Wanderer“. V Českém království patřily k největším

²⁹⁵ Bismarck Wertherovi z 10. dubna 1865, in: *APP*, Bd. IV., Nr. 3, s. 42-43.

²⁹⁶ Soukromý dopis hraběte Bloma Mensdorffovi z 10. července 1865, in: *QUELLEN*, Bd. IV., Nr. 2130, s. 780-782.

²⁹⁷ Srbik, Heinrich Ritter von, *Deutsche Einheit*, Bd. III., s. 267.

²⁹⁸ Przi Bram, Ludwig, *Erinnerungen*, Bd. I., s. 105.

²⁹⁹ Není bez zajímavosti, že vydavatelem a vlastníkem těchto novin byl Gustav Heine, bratr slavného básníka Heinricha Heineho.

a nejčtenějším česky psaným novinám „Národní listy“, prezentující pod taktovkou Julia Grégra názory Mladočechů. V Pražském německém prostředí se prosadil deník „Bohemia“.

Na počátku roku 1866 panovalo v monarchii i přes vypjaté vztahy k Prusku přesvědčení, že válečné nebezpečí nehrozí a obyvatelstvo proto vychutnávalo nerušeně oslavy Nového roku. Ty byly v Praze navíc zpříjemnila nová atrakce. Jak se můžeme dočíst v prvním lednovém vydání Národních listů, byl o silvestrovské půlnoci spuštěn hodinový stroj Staroměstského orloje a divákům se také představily nové figurky apoštolů. V politické rovině úvodník hlásal, „*Matné a významu vedlejšího jsou události, které na samém sklonku roku toho zaznamenati možno v přehledu situace politické. Zdá se, jako by každý jednotlivý stát měl co hojiti na ranách z dob dřívějších, pročez touží po klidu.*“³⁰⁰ První čísla novin v monarchii pak nadšeně referovaly o přijetí rakouského vyslance v Paříži knížete Metternicha u Napoleona III., jenž císaři Francouzů předal pro korunního prince řád Sv. Štěpána se slovy: „*Jeho Veličenstvu rakouskému císaři záleží na tom, aby dědic francouzského trůnu zavčas poznal upřímnou náklonnost, kterou Jeho Veličenstvo k němu chová a vždy chovat bude.*“³⁰¹ Toto vřelé přijetí se odrazilo i v pozitivní hodnocení budoucího vývoje. Dne 5. ledna se tak čtenáři Národních listů dočetli: „*Letošní nový rok dobyl si totiž tu zásluhu o Rakousko, že i naše zahraniční politika učinila konečně jeden šťastný krok v pravou kolej, že poprvé můžeme si pooddechnout v onom stálém strachu, do něhož nás jiný nový rok – 1859tý – uvrhl, že zkrátka 1. leden roku 1866 nejpevněji drží v rukou onu olivovou ratolest míru, která se všem jeho předchůdcům tak nebezpečně v prstech třásla.*“³⁰² Jak nereálná tato předpověď byla, měly obyvatelé monarchie poznat již za pár měsíců.

³⁰⁰ *Národní listy*, 1. ledna 1866

³⁰¹ *Wiener Zeitung*, úterý 2. ledna 1866

³⁰² *Národní listy*, 5. ledna 1866

Počátkem ledna se téměř všechny noviny monarchie věnovaly hodnocení uplynulého roku a vyjadřovaly své názory na domácích a zahraniční situaci. V českém prostředí tak vnímají jako největší bolavé místo zahraniční politiky monarchie problém Benátska: „*Každý sice musí okamžitě vidět, že nás otázka benátská nepoměrně více tlačí než-li německá, že tedy mnohem těžší věc jest vyrovnati se trvale s Itálií, než-li udržeti mír s Pruskem zejména dokud ještě Šlesviku a Holštýna nebylo*“, a pokračuje „*místo jednoho bolavého Benátska dostali jsme dvě, jedno na Adrii druhé na moři baltském*“.³⁰³

Nato, aby se lidé obávali komplikací však bylo ještě příliš brzy a obyvatelstvo bylo povzbuzeno novoročním optimismem. V Praze byla 5. ledna 1866 na jevišti Královského zemského českého divadla uvedena nová opera od Bedřicha Smetany, která slavila obrovský úspěch. Oslavovaný kusem byli Braniboři v Čechách. Byla to jen náhoda, předtucha či ironie dějin?

K zvýšení optimismu v mírovou budoucnost přispěl i Bismarckův projev v pruském sněmu ze 16. ledna 1866, kdy se v otázce zahraniční politiky vyslovil, že „*poměry k ostatním státům jsou uspokojivé a přátelské*“³⁰⁴ a rovněž i projev francouzského císaře ve francouzském zákonodárném sboru z 22. ledna 1866, kde prohlásil: „*Zdá se býti mír všude zajištěn*“.³⁰⁵ Další pozitivní výhled do budoucnosti zazněl na půdě britského parlamentu, když královna Viktorie při zahajovací řeči prohlásila: „*Zahraniční vztahy jsou přátelské a uspokojivé*“.³⁰⁶

Jak se tedy z těchto prognóz mohlo zdát nehrozilo monarchii nebezpečí válečného konfliktu a tak se lid zajímal především o vnitřní záležitosti. V lednu roku 1866 byla obnovena jednání zemských sněmů. Největší pozornost poutal sněm uherský, kde byla

³⁰³ *Národní listy*, 5. ledna 1866.

³⁰⁴ Cit. dle: URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové. Drama roku 1866*, s. 54-55.

³⁰⁵ *Wiener Zeitung* 23. ledna 1866.

³⁰⁶ *Die Debatte und Wiener Lloyd*, 7. února 1866

projednávána otázka možného dualismu. Dalším bodem, který zaznamenal zvýšenou pozornost tisku byl problém nového rozpočtu pro rok 1866, který přinesl mírné snížení výdajů na armádu oproti předchozímu roku. Podle mínění Národních listů však vláda i nadále vydávala zbytečně velké částky: „*Neslibujeme brzké zhojení financí rakouských, když vláda v době tak bezpečného pokoje a tak naléhavé finanční opravy vydává bez zjevné a podstatné příčiny na potřeby válečné více než co obnášejí veškeré přímé daně v celé monarchii*“.³⁰⁷

Klid v zahraničních záležitostech ale byl jen zdánlivý a již v únoru roku 1866 se vztahy k Prusku opět vyhrotily.³⁰⁸ Na přetřes tak opět přišla možnost války mezi oběma rivaly. Mnohem více pozornosti však tisk i nadále věnoval ústavní otázce a to především uherským požadavkům. Ale zahraniční politika nezůstala na okraji zájmu, o čemž svědčí Národní listy, které se záští obviňují Prusko, že Rakousko provokuje v době, kdy má vlastní problémy v Uhrách. „*Ano, jakési tajné podzemní spojení zdá se býti mezi ústavní otázkou uherskou a mezi aliancí pruskou, podobné spojení, jakové prý jest podle geologie mezi sopkami na jihu a teplými zřídly na severu*“.³⁰⁹

Další komplikaci pro rakouskou vládu přinesly události z přelomu února a března roku 1866, kdy došlo na Berounsku, Hořovicku a Sušicku k nepokojům, jejichž příčinou byly velmi špatné životní podmínky dělníků. Výtržnosti byly sice nakonec potlačeny, ale 16. března 1866 bylo v Praze a okolí vyhlášeno stanné právo. To bylo následující den rozšířeno na celý pražský, písecký, táborský, plzeňský a žatecký kraj.

Za této situace nebylo překvapením, že obyvatelstvo monarchie upíralo svou pozornost převážně k vnitřním záležitostem, a to zejména k otázce uherského státního práva.

³⁰⁷ *Národní listy*, 9. února 1866.

³⁰⁸ Viz kapitola 5.2., s. 79-80.

³⁰⁹ *Národní listy*, 11. února 1866.

I v Českém království pravidelně zaplňovaly zprávy o jednání uherského sněmu stránky novin. Kromě toho se však pozornost upírala i k jednání českého zemského sněmu, kde se mimo jiné řešila i otázka jazykové rovnoprávnosti Čechů a Němců na pražské univerzitě a nové politické rozdělení okresů. Rovněž výše zmíněné sociální nepokoje nezůstaly stranou pozornosti a „*tak pokrok a proměny diplomatického souboje mezi Rakouskem a Pruskem jenom nepatrného povšimnutí docházely*“.³¹⁰

Až zhruba do poloviny března roku 1866 byla pozornost soustředěována převážně k aktuálním vnitřním problémům. Tisk přinášel jen ojedinělé komentáře o možné válce, přičemž většinou šlo jen o nad otázkou Šlesvicka-Holštýnska a s tím související vývoj vztahů Pruska a Rakouska. Dne 12. března tak mohli čtenáři „*Wiener Zeitungu*“ posoudit názor deníku „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“: „*Rakousko bylo naším spojencem. Ale toto spojení musí v důsledku obratu rakouské politiky od podzimu loňského roku skončit, Přesto jen je ještě jeden krok od dřívějších spojenců k nepřátelům, od zrušení spojení k válce*“.³¹¹

V téže době se objevují na stránkách vídeňských novin první vážnější úvahy o možnosti války. Dne 19. března 1866 psal list „*Wiener Zeitung*“: „*Válečné pověsti, které byly dříve shledávány za málo důvěryhodné, narůstají do velkých rozměrů a budou podle četných zpráv o vojenských opatřeních ze strany Pruska ochotně akceptovány veřejným míněním*“.³¹² Zprávy o vyostřených vztazích mezi Rakouskem a Pruskem se tak opět pomalu dostávají do popředí zájmu: „*Momentální politická situace se stala velmi povážlivou a vztahy mezi oběma německými mocnostmi se vyostřily*“.³¹³

O několik dní později se situace zdála být již tak vážná, že Národní listy 21. března 1866 zavedly rubriku s názvem „*Pověsti o*

³¹⁰ Cit. dle: HELLER, Servác, *Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky*, s. 52-53.

³¹¹ *Wiener Zeitung*, 12. března 1866.

³¹² *Wiener Zeitung*, 19. března 1866.

³¹³ *Die Debatte und Wiener Lloyd*, 20. června 1866.

válce“. Ta se 1. dubna se 1866 změnila v rubriku „*Přípravy k válce*“, neboť jak bylo konstatováno „*jest válka skoro nezbytná a nevyhnutelná*“.³¹⁴ Podobně reagovaly i další noviny a upravovaly své zpravodajství. Na svých stránkách deníky spekovaly o možnostech udržení míru či vypuknutí války. Jejich dedukce ale byly mnohdy založeny jen na dohadách a tak zprávy jeden den zveřejněné byly již následující den dementovány. Situaci asi nejlépe vystihuje následující komentář: „*Člověk se může uchýlit v nynější situaci k starému oblíbenému prostředku, počítání knoflíků nebo trhání okvětních lístků: Mám mě rád, nemá mě rád, – právě tak dnes zprávy říkají: Hrozí válka, zítra: Nebude válka, pozítří: Přece jen bude válka, popozítří: Mír zůstane zachován a tak dále*“.³¹⁵ Od konce března bylo možné sledovat na stránkách tisku ostré polemiky, které rozpoutaly novináři z obou stran (rakouské i pruské) v důsledku zhoršení vzájemných vztahů mezi vídeňským a berlínským kabinetem . Na pruské straně šlo zejména o provládní deník „*Kreuzzeitung*“, který obviňoval Rakousko z vyvolávání neklidu: „*Musíme konstatovat skutečnost, že Rakousko a Sasko zbrojí – my doposud ne. Zbrojením v tak kritické situaci nese celou tíhu odpovědnosti ten, který začal*“.³¹⁶ „*Wiener Zeitung*“ reagoval slovy: „*Rakouská armáda se nachází v mírovém stavu*“ a pokračuje „*již v charakteru šlesvicko-holštýnské politiky Rakouska se musí každá myšlenka na agresivní postup z jeho strany jevit takřka jako absurdní*“.³¹⁷

Vyostřující se mezinárodní situace přiměla 5. dubna 1866 zastupujícího českého místodržitele hraběte Antonína Lažanského vyžádat si od přednostů krajských úřadů zprávy o náladách tamního obyvatelstva. V pohraniční okresech s převahou německého obyvatelstva jako byly Cheb a Litoměřice byla nálada příznivě nakloněna případné válce. Méně povzbudivé výsledky však přišly

³¹⁴ *Národní listy*, 1. dubna 1866.

³¹⁵ *Bohemia*, 24. března 1866.

³¹⁶ *Wiener Zeitung*, 21. března 1866.

³¹⁷ *Wiener Zeitung*, 21. března 1866.

z krajů s převahou českého obyvatelstva, tedy chrudimského, žateckého, mladoboleslavského, píseckého, táborského a čáslavského, kde i přes nenávisť k Prusku vládla nechuť k válce a obavy že válka může přinést zhoršení hospodářských a sociálních problémů. Tím se zajímavě projeví rozdíly v postojích německého a českého obyvatelstva: „*Němci očekávali v případě války posílení rakouských pozic v Německu, Češi však nejevili zájem o Německo a v nejlepším případě u nich byla naděje na případné navrácení Slezska*“.³¹⁸ Z některých krajů však dokonce došly zprávy o nepříznivých reakcích obyvatel na případnou válku.³¹⁹

Značné pozdvižení způsobilo na začátku dubna roku 1866 verbování dobrovolníků pro mexickou armádu císaře Maxmiliána uskutečněné na řadě míst v monarchii.³²⁰ Lidé tak mohli sledovat zajímavou podívanou, které znamenala určité rozptýlení v jinak napjaté atmosféře: „*Za silného návalu dobrodružného lidu a zvědavců všeho druhu bylo verbování velikou atrakcí a předmětem humorné konverzace, neboť vedle mladších zachovalých vysloužilců se houfně hlásily dobrodruzi a veselí ptáci hrubšího kalibru*“.³²¹

I v dubnu pokračují na stránkách tisku polemiky ohledně situace. Berlín i přes neustálé ujišťování, že si přeje mír, zbrojil jako reakci na opatření ze strany Rakouska, které obviňoval z válečného štváctví. Tyto názory rozhodně odmítly „*Neue Freie Presse*“, které konstatovaly: „*Nikdo nás nemůže nařknout*

³¹⁸ Cit. dle: URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové. Drama roku 1866*, s. 126.

³¹⁹ Jednalo se o jičínský, plzeňský, královehradecký a pražský kraj, in: URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové. Drama roku 1866*, s. 126-127.

³²⁰ Dne 15. března 1866 byla mezi císařstvím Rakouským a Mexickým podepsána nová dohoda o nábore dobrovolníků, která umožnila naverbovat v habsburských zemích 2000 dobrovolníků ročně a to až do roku 1870, přičemž v roce 1866 se mělo naverbovat 4000 mužů, neboť v roce 1865 se nábor nekonal, in: Pernes, Jiří, *Maxmilián I. Mexický císař z rodu Habsburků*, Praha 1997, s. 188.

³²¹ Cit. dle: URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, s. 203.

z přehánění pokud prohlásíme, že není v Evropě národ, který má více důvodů přát si udržení míru než rakouský, a že žádný z evropských států nechce být nedobrovolně zatažen do války současnými okolnostmi, jako rakouský“. Dále naznačovaly, že: „Není to Rakousko, které má důvod přát si válku“.³²² Přestože převládal názor a naděje, že je možné válce diplomaticky předejít („Co můžeme udělat pro naději na mír, tuto otázku slyšíme odevšad. Všechny naděje totiž spočívají jen v depeši v přátelsky laděném tónu zasláné nedávno z Vídně do Berlína“)³²³, byl strach z možné války stále patrný: „Pokud někdo někoho potkal, bylo vždy první otázkou: Co si myslíte o válce? – nebo považujete za možné, že přijde útok? – a podobné otázky bývaly kladeny a pokud někdo odpověděl: Nevěřím, že bude válka – tak přes tvář tazajícího sklouzlo skutečně něco jako přátelský třpyt a v utrápeném oku vzplanula naproti tomu myšlenka: Kéž bys měl jen pravdu!“³²⁴

Dne 9. dubna předložilo Prusko na Spolkovém sněmu návrh na reformu Německého spolku. Tento krok berlínské vlády se samozřejmě neobešel bez pozornosti v tisku. Z větší části to byla reakce zcela negativní, neboť tento pokus byl vnímán jen jako prostředek získat na svou stranu nacionalisty. Jak naznačil „Neue Fremdblatt“: „Prusko chce návrhem na spolkovou reformu spor s Rakouskem z bitevního pole přenést na jinou oblast“.³²⁵ Naproti tomu se objevily i názory, že tímto návrhem chce Prusko docílit zničení Spolku. Jak poznamenal list „Vaterland“: „Návrh je válečným prostředkem k rozbití Spolku a díky zřejmě neupřímnosti skutečnou jízvou na politice panující v této době v Berlíně, ale bohužel i znamením, že Prusko si přeje válku za každou cenu“³²⁶. „Fremdenblatt“ vštecky spekoval o pruském záměru vytvořit nový spolek na severu Německa pod svou kontrolou: „Berlínský

³²² *Wiener Zeitung* 5. dubna 1866.

³²³ *Vorwärts*, 7. dubna 1866.

³²⁴ *Vorwärts*, 7. dubna 1866.

³²⁵ *Wiener Zeitung*, 10. dubna 1866.

³²⁶ *Wiener Zeitung*, 10. dubna 1866.

*návrh Spolku nesměruje k ničemu jinému, než k ustanovení severního Německa pod pruským vedením ... – jde o realizaci protestantské politiky, která má Německo rozdělit na dvě části“.*³²⁷

Stejný názor se objevuje i v „Die Debatte“: *„Jedná se o dualistickou přeměnu myšlenky trialistického uspořádání; německým malým a středním státům, které neleží v oblasti přímého pruského vlivu mělo být zaručeno samostatné postavení a byl by jim zaručen určitý prostor pro jejich společný politický rozvoj“.*³²⁸

Základní linie rakouského tisku se v této době zajímavě přibližovala současné situaci, kdy po obvinění ze strany Berlína následovalo popření ze strany Vídně. Protože vláda zatím nemohla a nechtěla své postoje vyjadřovat otevřeněji vzhledem ke snaze o smířlivou politiku, činil to za ní tisk. Ten v souladu s veřejným míněním v Německu vyjadřovaným liberálními deníky obviňoval Berlín z narušování pořádku a odmítal snahu vládního pruského tisku *„svalit vinu za vznášející se konflikt na rakouské provokace“.*³²⁹ Mezi tiskem obou zemí tak probíhala nevyhlášená válka, která se stále přiosťrovala a vzájemná obviňování a reakce se staly téměř každodenní součástí zpráv.

Přestože i přes napjaté ovzduší nadále panovala jistá naděje na udržení míru, přízrak obav se nedal zastřít. Nervozita se zvyšovala spolu s tím, jak vláda přijímala opatření směřujícím k zvýšení připravenosti země na případnou válku. Tak tomu bylo i po mobilizaci jižní armády dne 21. dubna 1866: *„Jedva že vichřice válečných pověstí se konečně tak utišovati počala, že bylo již lze očekávati, že nebezpečí války bude bez dalších nesnází odstraněno, stal se nenadálý obrat a zdá se, jakobychom válce byli nyní bližší nežli kdykoli dříve“.*³³⁰ Nový činitel neklidu byl tentokrát spatřován zejména v Itálii a jejích válečných přípravách: *„Barometr ukazující*

³²⁷ *Wiener Zeitung*, 11. dubna 1866.

³²⁸ *Die Debatte und Wiener Lloyd*, 12. dubna 1866.

³²⁹ *Wiener Zeitung*, 16. dubna 1866.

³³⁰ *Národní listy*, 24. dubna 1866.

ještě v sobotu na krásné počasí ukazuje náhle bouři – bouři z jihu.³³¹

V květnu roku 1866 již vláda přijala řadu opatření, která zcela jasně prozrazovala budoucí vývoj. Dne 5. května byl vyhlášen zákon, který bankovky v hodnotě od 1 zlatého do 5 zlatých prohlásil za státovky.³³² Vláda se tak chtěla vyhnout dalším zatěžujícím půjčkám³³³. Toto opatření však mělo za následek, že lidé své úspory z peněžních ústavů ve větší míře vybírali a rovněž se zvýšil počet nezákonných machinací. Stát reagoval omezením směnitelnosti papírových peněz za drahý kov, čímž rozhodně důvěru obyvatelstva v hospodářskou stabilitu neposílil. Další opatření byla podniknuta v hospodářské oblasti. Již 2. dubna 1866 stát zakázal vývoz koní³³⁴, 10. května pak následoval zákaz vývozu dobytka, obilí a mouky do Itálie a konečně 12. května zákaz vývozu obilí³³⁵ přes zemské hranice do celní jednoty a do Švýcarska.³³⁶ Rovněž byly upřesněny podmínky pro pobyt civilních osob v pevnostních městech Terezíně, Josefově, Hradci Králové a Olomouci. Zmíněná opatření svědčila o tom, že vypuknutí války je velmi pravděpodobné. Někteří ale stále ještě věřili v udržení míru, i když - jak trefně poznamenal deník „Vorwärts“: „Naděje na udržení míru je sice nepatrná, ale stále ještě žije a lidé se jí stále pevně drží, stejně tak jako se tonoucí chytá stébla“.³³⁷

³³¹ *Bohemia*, 24. dubna 1866.

³³² Zákon č. 51 z 5. května 1866, in: *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1866*, XVI. Stück, s. 131-132.

³³³ Rozhodnutí vydat zákon bylo přijato na ministerské konferenci konané 1. května 1866, in: *DIE PROTOKOLLE*, Bd. II., Nr. 70, s. 76-80.

³³⁴ Zákon č. 39 z 2. dubna 1866, in: *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1866*, XIII. Stück, s. 115.

³³⁵ Zákon č. 58 z 12. května 1866, in: *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1866*, XIX. Stück, s. 139.

³³⁶ Zákaz vývozu obilí kromě ovsa byl ještě téhož měsíce, tj. 23. května 1866 zrušen zákonem č. 61, in: *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1866*, XXI. Stück, s. 143.

³³⁷ *Vorwärts*, 19. května 1866.

Iniciativu francouzského císaře, ke které došlo právě v této době, na svolání mezinárodního kongresu, jenž by vyřešil sporné otázky, ale veřejnost vnímala rozporuplně.³³⁸ Jen velmi málo lidí doufalo, že kongres může ještě zachránit mír, většinou se ozývaly hlasy, které v něm viděly jen pokračující francouzskou snahu připravit Rakousko o jeho území: „*Pokud by se Rakousko chtělo vzdát Benátska nepotřebuje k tomu kongres. Pokud by kongres nenabídl Rakousku nic jiného než ztrátu provincie, pak může Rakousko plným právem odpovědět: „Pak dáváme přednost válce, přijďte a vezměte si provincii pokud se Vám to podaří!“*³³⁹. Zapůsobil zde nepochybně také fakt, že ve Vídni již znali obsah tajné prusko-italské smlouvy, která význam navrhovaného kongresu dále zpochybnila. Tuto skutečnost asi nejlépe vystihl komentář deníku „Die Debatte“: „*Má-li kongres jen zaplnit mezidobí, protože aktéři za kulisami ještě nedokončili své kosmetické přípravy, protože v Berlíně budou ještě obrábět patrony, ve Florencii jsou Garibaldiho rudé košile ještě u krejčího? – potom musí Rakousko tuto komedii rychle ukončit“*.³⁴⁰ V podobném duchu se rovněž vyjádřil i deník „Die Presse“: „*Návrh kongresu je experiment, který by měl naději na úspěch, pokud by neexistovalo spojenectví mezi berlínským a florentským dvorem“*.³⁴¹ Obecně se tedy tisk stavěl k této iniciativě negativně. Rozhodně největší odpor vyvolával fakt, že by se Rakousko mělo vzdát části svého území: „*To co je nám nabízeno, je obět bez zisku, požadavky bez protislužby“*.³⁴² Negativně působila také reminiscence na rok 1859 a obava z toho, aby se Francie příliš nechtěla vměšovat do vnitřních záležitostí monarchie a to jak v případě Benátska, tak i spolkové reformy. Objevovaly se však i opačné názory. Podle nich, i když kongres úspěch nepřinese „*bylo by největší nerozvážností Rakouska k tomuto*

³³⁸ Ke kongresu viz kapitola 5.4., s. 93.

³³⁹ *Bohemia*, 20. května 1866, č. 120.

³⁴⁰ *Wiener Zeitung*, 24. května 1866.

³⁴¹ *Wiener Zeitung*, 23. května 1866.

³⁴² Komentář deníku *Wanderer*, in: *Wiener Zeitung*, 25. května 1866.

smířlivému pokusu nenabídnout ruku, neboť konference může dopomoci k eventuálnímu spojení“³⁴³, přestože „to bude těžká oběť, kterou Rakousko přinese, tím že přistoupí na konferenci. Tím, že nicméně nabídne ruku k mírovému dílu, dodá nový vážný důkaz své upřímné a hluboké lásky k míru“.³⁴⁴ Ani v českém prostředí nebyly kongresu dány velké šance na úspěch a převládal názor, že válka je nevyhnutelnou: „Ačkoli diplomaté již ruce sobě mnou, že lamželezům dílo jejich překazí a že v Paříži moudrostí svojí blažený mír vyosnují musíme my přihlížejíce k skutečným událostem zaznamenati známky nasvědčující, že zápletky evropské přece bude se spíše rozhodovati statečností paží než perem a ingoustem“.³⁴⁵ Celý problém tak lze jednoznačně charakterizovat následující větou: „Konzervativní Rakousko přece nemůže složit zalabská vévodství a Benátsko k Napoleonovým nohám a žádat aby jima on obdařil Prusko a Itálii a tím je upokojil. Pokud by to chtělo Rakousko udělat nepotřebuje prostředníka.“³⁴⁶ I když tedy obě území představovaly Achilovu patu zahraniční politiky monarchie, bylo pro Rakousko stavící se do role jedné z evropských mocností zcela nepřijatelné poníženě nabídnout své území a to navíc ještě přes prostředníka a doufat v neurčitý mír.

Poté, co však rakouská vláda odmítla začátkem června roku 1866 pozvání na kongres, bylo zcela zřejmé, že válka je na spadnutí: „Jsme k válce blíže než kdy dříve. Naděje vkládané do konference – pokud takové vůbec existují – mizí jako Fata Morgana“.³⁴⁷ Za viníky války jsou pak jednoznačně považováni Prusko a Itálie: „Tento spor, který hrozí uvrhnout Evropu do strašné války vyplývá z toho, že Prusko a Itálii touží získat cizí území“.³⁴⁸ Ostrou reakci vyvolal vstup pruských jednotek do

³⁴³ Komentář Neue Freie Presse, in: *Wiener Zeitung*, 25. května 1866.

³⁴⁴ Komentář Die Presse, in: *Wiener Zeitung*, 26. května 1866.

³⁴⁵ *Národní listy*, 2. června 1866.

³⁴⁶ *Národní listy*, 8. června 1866.

³⁴⁷ *Bohemia*, 6. června 1866, č. 133.

³⁴⁸ *Bohemia*, 6. června 1866, č. 133.

Holštýnska: „*vstup armády do země, která je pod cizí vládou je vyhlášením války*“.³⁴⁹ Tento krok byl jasným signálem toho, že jednání skončila a válka je jen otázkou několika dní. Rozhodnutí Spolkového sněmu o vyhlášení mobilizace spolkového vojska proti Prusku bylo vnímáno jako první – byť spíše diplomatické - vítězství Rakouska proti Prusku. Panovaly sice jisté obavy z budoucnosti, nicméně jak vyjádřil 16. června 1866 nově vycházející „Pražský deník“ „*pohlížíme s důvěrou boji tomuto vstříc, neboť musí se skončiti vítězně pro zbraň naši, pak-li vůbec právo a pravda na světě vítězí*“ a dodává „*již v krátké době bude nám možno sdíleti, že tato důvěra národů rakouských nebyla sklamána*“.³⁵⁰ O den později, tj. 17. června 1866 přinesly noviny v monarchii text císařského manifestu „*Mým národům*“ o vypuknutí války s Pruskem.

³⁴⁹ Komentář *Neue Fremdblatt*, in: *Wiener Zeitung*, 8. června 1866.

³⁵⁰ *Pražský deník*, 16. června 1866.

Závěr

Následná krátká válka, které historie přiřkla jméno prusko-rakouská, znamenala pro Vídeň katastrofu. I přesto, že na své straně měla všechny větší německé státy: Bavorsko, Württembersko, Bádensko, Sasko, Hannoversko, Kurhesensko, Hesensko-Darmstadt, vyvrcholila zdrcující porážkou rakouské armády u Hradce Králové 3. července 1866. Příměří uzavřené 26. července 1866 v Mikulově bylo stvrzeno konečnou mírovou smlouvou podepsanou 23. srpna 1866 v Praze. Rakousko přes vojenské úspěchy v severní Itálii ztratilo nejen své postavení v Německu, ale i poslední zbytky panství na apeninském poloostrově. Pro Itálii znamenal zisk Benátska dovršení sjednocovacího procesu a naopak pro Prusko znamenalo vytlačení Rakouska z Německa první a ten nejdůležitější krok k jednotě: „*Německá císařská koruna byla vyhrána na bitevním poli u Hradce Králové a nikoli před Paříží*“.³⁵¹ Jeho vrcholem bylo vyhlášení Německého císařství ve Versailles 18. ledna 1871.

Rakouská vláda se po prohrané válce zaměřila na uspořádání rozháraných vnitropolitických záležitostí. Rezignovala na federalistické koncepce hraběte Belcrediho a vsadila na rychlé jednání s uherskými elitami. Nemalý podíl na úspěšném výsledku rozhovorů měl i nový ministr zahraničí baron Beust. Dne 12. června 1867 vydán zákonný článek XII. – uherský zákon o rakousko–uherském vyrovnání.³⁵² To byla definitivní tečka za dalšími pokusy o centralizaci celé monarchie

Ve své práci jsem se zaměřila na vrcholící soupeření mezi Rakouskem a Pruskem v první polovině roku 1866 a na vývoj veřejného mínění, prezentovaného na stránkách dobového tisku a ve vzpomínkách pamětníků. Hlavním cílem této analýzy bylo

³⁵¹ SRBIK, Heinrich Ritter von, *Deutsche Einheit*, Bd. IV., s. 464.

³⁵² Článek XII. z roku 1867, in: *Die österreichische Verfassungsgesetze*, s. 329-350.

zhodnotit, zda se vzrůstající napětí mezi vídeňským a berlínským dvorem stupňované válečnými přípravami stejnou měrou projevilo i na stránkách denního tisku, nebo zda byly vnitropolitické záležitosti natolik závažné, že zcela přehlušily mezinárodní problémy.

Pokud se podíváme postupně na jednotlivé měsíce, tj. leden až polovina června roku 1866 zjistíme, že vcelku logicky, že četnost zpráv a komentářů postupně stupňuje, tak jak se vyhrocuje konflikt mezi oběma vládami v rovině politické.

Začátek ledna je tak ve znamení hodnocení uplynulého roku a vkládání nadějí do roku nového. V politickém životě zcela dominovaly vnitřní záležitosti. Po přestávce totiž znovu zasedly jednotlivé zemské sněmy. Zde se projeví již první teritoriální rozdíly. Pro vídeňské deníky byl prioritou jednoznačně sněm uherský, kde se za přítomnosti císaře řešila možnost případného dualismu, a jednání ostatních sněmů jsou spíše na okraji zájmu. Pokud se ale podíváme na pražské deníky, tak zde v centru pozornosti stojí český zemský sněm a na něm projednávané otázky - volební reforma a jazykové zrovnoprávnění na univerzitě. Zřetelně je zde diferencován postoj Čechů a českých Němců. Zprávy týkající se otázky Šlesvicka-Holštýnska či obecně vztahu z Pruskem jsou velmi ojedinělé. Ke změně došlo až v polovině února, kdy se postupně začala vyhrocovat politická situace. Nicméně ještě zhruba do poloviny následujícího měsíce (března) jsou hlavními body zpráv vnitropolitické záležitosti a teprve poté se vztahy mezi Rakouskem a Pruskem dostávají do popředí zájmu tisku. Přispívala k tomu i vzájemná polemika s pruskými deníky, které začaly ostřeji útočit na vídeňskou vládu a obviňovat ji z rušení míru a provokování Pruska.

Tato situace trvala i v měsíci dubnu, kdy navíc vzájemný spor dostal nový impuls. Tím byl návrh spolkové reformy předložený Pruskem 9. dubna 1866 na zasedání Spolkového sněmu, který vídeňské noviny hodnotily jako útok na rakouské pozice v Německu. V této době se také plně projevíly rostoucí rozpory mezi jednotlivými národy monarchie. Zatímco u Němců (jak v rakouských zemích tak i v zemích Koruny české) převažoval pocit

přináležetosti k německému prostoru, spjatost s jeho dějinami a zainteresovanost na budoucím vývoji, Rakousko považovali za německou velmoc a sebe samé jako součást velké německé říše, u české veřejnosti naproti tomu bylo angažmá v záležitostech Německého spolku hodnoceno negativně a objevoval se názor, že by Rakousko mělo rezignovat na německou politiku, která podle jejich názoru zatěžovala již tak nevyrovnaný rozpočet. Tak se vyslovily Národní listy, když napsaly: „*Nás národy neněmecké stojí tyto zájmy německé miliardy peněz*“.³⁵³ Oba tábory se nicméně shodovaly v názoru na Prusko, které považovaly za největšího nepřítel monarchie a Bismarcka za hlavního strůjce vyvolaného neklidu.

Od poloviny května se hlavní pozornost upírala k francouzské iniciativě uspořádat kongres k vyřešení všech sporných otázek. Přes určité počáteční neshody v posuzování této záležitosti, způsobené zejména nedostatkem informací, se však nakonec většina deníků shodla na tom, že podmínky za jakých by se měl kongres konat jsou pro Rakousko zcela nepřijatelné. Obyvatelstvo se tak postupně začalo připravovat na válku, jejíž vypuknutí se očekávalo každý den.

Jaký byl očekávaný výsledek? Němci chtěli udržet a posílit hegemonii Rakouska v německém prostoru. Čechy Německo příliš nezajímalo, ale obavy z války zde byly větší, neboť se předpokládalo, že budoucím bojištěm budou právě české země. Pozitivně byla hodnocena pouze možnost navrácení Slezska k Zemím koruny české. Nelze přehlédnout rovněž další aspekt, že Češi považovali válku s Pruskem za válku s jiným státem, kdežto Němci v ní spatřovali tíživou občanskou či bratrovraždou válku.

Ať již byly názory jakékoli, vypuknutí války bylo počátkem června považováno neodvratitelné. „*Současníci i pozdější pamětníci označovali shodně náladu za „stísněnou“, ale také shodně*

³⁵³ *Národní listy*, 12. června 1866.

*připomínali, že strach a obavy před nastávajícím ničením všeobecně překonávala nepochybná důvěra ve vítězství“.*³⁵⁴

Závěrem lze tedy konstatovat, že konfliktu mezi Rakouskem a Pruskem věnovali žurnalisté sledovaných deníků v habsburské monarchii dostatečnou pozornost, která se úměrně zvyšovala s tím, jak se zvyšovalo i napětí mezi oběma dvory.

³⁵⁴ Cit.dle: URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, s. 203-204.

Vydané prameny:

Die Auswärtige Politik Preussens 1858-1871, Hrsg. von der Historischen

Reichskommission und der Reichsinstitut für Geschichte des neueren Deutschland, Bd. III.-VI., Berlin 1933-1939

Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, Hrsg. von Brettner-Messner, H., VI. Abt., Die Ministerium Belcredi, Wien 1973

Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Hrsg. von Huber, Ernst Rudolf, Bd.I.-II., , Stuttgart 1961-1964

Gesetz- und Verordnungs - Blatt für das Königreich Böhmen. Jahrgang 1866, Stücke I.-XXIII., Prag 1867.

Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1866, Wien 1866, zdroj <http://anno.onb.ac.at>

Die Rheinpolitik Kaiser Napoleons III. von 1863 bis 1870 und der Ursprung des Krieges von 1870/71, Hrsg. von Oncken, Hermann, Bd. I. Berlin-Leipzig 1926

Quellen zur deutschen Politik Österreichs 1859 – 1866, Hrsg. Heinrich von Srbik, Bd. IV-V., Berlin 1934 – 38

Das Staatsarchiv. Sammlung der officiellen Actenstücke zur Geschichte der Gegenwart, Hrsg. Ludwig Karl Aegidi, Alfred Klauhold, Bd. VI.-XI., Hamburg 1864-1866

Tisk:

Bohemia, zdroj <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/>

Die Debatte, zdroj <http://anno.onb.ac.at>

Národní Listy

Pražský deník

Vorwärts

Wiener Zeitung, zdroj <http://anno.onb.ac.at>

Vydané paměti, korespondence:

Benedeks nachgelassene Papiere – Hrsg. und zu einer Biographie
verarbeitet von Heinrich Friedjung, Leipzig 1901

BEUST, F.F.G. von, *Aus drei Vierteljahrhunderten. Erinnerungen
an Aufzeichnungen*, I.-II., Stuttgart 1887

ERNST, Otto, *Franz Joseph I. In seinen Briefen*, Wien-Leipzig-
München 1921, s. 161-164

HELLER, Servác, *Válka z roku 1866 v Čechách. Její vznik, děje a
následky*, Praha 1895

PRZIBRAM, Ludwig Ritter von, *Erinnerungen eines alten
Österreichers*, I. Bd., Stuttgart-Leipzig, 1910

Odborná literatura:

ANDICS, Helmut, *Das österreichische Jahrhundert. Die Donaumonarchie 1804-1900*, Wien-München-Zürich 1981

ANGELOW, Jürgen, *Von Wien nach Königrätz. Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815-1866)*, München 1996

AUSTENSEN, Roy A., *Austria ant the „Struggle for Supremacy in Germany,“ 1848-1864*, in: *The Journal of Modern History* LII., 1980, s.195-225.

BARKER, Nancy N., *Austria, France and the Venetian Question 1861-1866*, in: *The Journal of Modern History* XXXVI., 1964, s.145-154

BEER, Adolf, *Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert*, Wien 1891

BREMICKER, Stefan, *Schleswig-Holstein als kondominium. Die österreichische Verwaltung in den Elbherzogtümern*, Frankfurt am Main, 1994

BRUCKMÜLLER, Ernst, *Parlamentarismus in Österreich*, Wien 2001

BÜRCKHARDT, H., *Deutschland, England, Frankreich, 1864-1866. Die politischen Beziehungen Deutschlands zu den beiden westeuropäischen Großmacht*, München 1970

CORTI, Egon Caesar Conte, *Mensch und Herrscher. Wege und Schicksale Kaiser Franz Josephs I. Und seiner Geschwister*, Graz-Salzburg-Wien 1955

CORTI, Egon Caesar Conte, *Rothschildové*, Praha 1931

CRAIG, G.A., *Königrätz 1866 – eine Schlacht macht Geschichte*, Wien 1997

EISNER, David, *Prusko, Rakousko a rozpuštění Německého spolku 1866*, Praha 2003, diplomová práce

ELROD, Richard B., *Austria and Venetian Question 1860-1866*, in: *Central European History* IV., 1971, s. 149-170

- EVROPA v proměnách staletí**, kolektiv autorů, Praha 2001
- FESSER, Gerd**, *1866, Königrätz-Sadowa*, Berlin 1994
- FLÖTER, Jonas**, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850-1866*, Köln, Wien 2001,
- Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Die Wirtschaftliche Entwicklung*, Bd. I., Wien 1973
- Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*, Bd. VI./1,2, Wien 1989-1993
- HAHN, Hans-Werner**, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, Göttingen 1984
- HÁLEK, Jan**, *Diplomatická předehra prusko-rakouské války- léta 1862-1866*, Praha 2001, rigorózní práce
- HÁLEK, Jan**, *Gasteinská konvence 1865*, in: *Historický obzor* 15, 2004, s. 116- 125
- HELMERT, Heinz**, *Preussisch-deutsche Kriege von 1864 bis 1871: Militärische Verlauf*, Berlin 1984
- HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J.**, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků po současnost*. Praha 2005
- HUBER, Ernst Rudolf**, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. I.-III. Stuttgart 1975-1978
- CHARMATZ, Richard**, *Minister Freiherr von Bruck. Der Vorkämpfer Mitteleuropas*, Leipzig 1916
- CHOCOVÁ, Pavlína**, *Závěrečná fáze rakousko-pruského dualismu: K zahraničněpolitickým a vnitropolitickým aspektům vztahů Rakouska a Pruska v šedesátých letech 19. století*, Praha 2002, rigorózní práce
- KENNEDY, Paul**, *Vzestup a pád velmocí Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000*, Praha 1996
- KESSEL, Eberhard**, *Gastein*, in: *Historische Zeitschrift* 176, 1953, s. 521-544
- LANG, Wilhelm**, *Die preussisch-italienische Allianz von 1866*, in: *HZ* 94, 1905, s.251-286

- LOBKOWICZ, František**, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995
- LUTZ, Heinrich**, *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815-1866*, Berlin 1985
- MÄRZ, Eduard**, *Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Joseph I.*, Wien-Frankfurt-Zürich 1968
- MATIS, Herbert**, *Österreichs Wirtschaft 1848-1913. Konjunkturelle Dynamik und gesellschaftlicher Wandel im Zeit alter Franz Josefs I.*, Berlin 1972
- NIPPERDEY, Thomas**, *Deutsche Geschichte 1800-1866. Bürgerwelt und starker Staat*, München 1987
- POLIŠENSKÝ, Josef**, *Rakousko, Prusko a Německo 1850-1866*, in: ČČH XV., 1967, s. 249-262
- REDLICH, J.**, *Kaiser Franz Joseph von Österreich*, Berlin 1928
- REGELE, Oskar**, *Feldzeugmeister Benedeck. Der Weg nach Königrätz*, Wien-München 1960
- RUMPLER, Helmut**, *Österreichische Geschichte 1804-1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Dürfeliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien 1997
- STEEFEL, Lawrence, D.**, *The Rothschilds and the Austrian loan of 1865*, in: *The Journal of Modern History*, 1936, s. 27-39.
- SCHOEPS, Hans-Joachim**, *Dějiny Pruska*, Praha 2004
- SCHÜSSLER, Wilhelm**, *Königrätz 1866 – Bismarcks tragische Trennung von Österreich*, München 1985
- SKED, Alan**, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995
- SKŘIVAN, Aleš**, *Evropská politika 1648-1914*, Praha 1999
- SKŘIVAN, Aleš, JANOVSÝ, Julius**, *Vídeňský kongres 1814-1815*, in: *Společenské vědy ve škole 1979-1980*, s.102-106
- SOBĚHART, Radek**, *K německé otázce 1848-1850. Cesta k Olomouckému ponížení Pruska*, Praha 2003, rigorózní práce
- SRBIK, Heinrich Ritter von**, *Deutsche Einheit. Idee und Wirklichkeit vom Heligen Reich bis Königgrätz*, Bd.I-IV., München 1935 - 1942

- SRBIK, Heinrich Ritter von**, *Die Schönbrunner Konferenzen vom August 1864*, in: *Historische Zeitschrift* 153, 1936, s. 43-88
- TAYLOR, A.J.P.**, *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*, Brno 1998
- WOLLSTEIN, Günter**, *Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1986
- URBAN, Otto**, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982
- URBAN, Otto**, *František Josef I.*, Praha 1991
- URBAN, Otto**, *Rakousko a italská otázka v 19. století*, in: *Společenské vědy ve škole* 1984-1985, s. 162-166.
- URBAN, Otto**, *Rakousko-pruský dualismus a německá otázka*, in: *Společenské vědy ve škole* 1982-1983, s. 290-294
- URBAN, Otto**, *Vzpomínka na Hradec Králové: Drama roku 1866*, Praha 1986
- VOJÁČEK, Ladislav**, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*, in: *František Palacký 1798/1998 dějiny a dnešek. Sborník z jubilejní konference*, Praha 1999, s. 437-448
- VOJÁČEK, Ladislav**, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, Brno 1995
- VOJÁČEK, Ladislav**, *Německý celní spolek a první sjednocení Německa (1834-1870)*, in: *Historický obzor* 9, 1998, s. 111-119
- WALTER, Friedrich**, *Österreichische Verfassungs – und Verwaltungsgeschichte von 1500-1955*, Wien-Köln-Grätz 1972
- WANDRUSZKA, Adam**, *Schicksalsjahr 1866*, Graz-Wien-Köln 1966
- WAWRO, G.**, *The Austro-Prussian War. Austria's War with Prussia and Italy 1866*, Cambridge 1996
- WILSON, Derek**, *Rothschildové. Příběh bohatství a moci*, Praha 1993
- ŽUPANIČ, Jan**, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006

SUMMARY

The Austro-Prussian contentions in the German Confederation on the eve of war in 1866 and his acceptance in Austria's press.

Austria's influence in Germany was constant for some centuries during the existence of the Holy Roman Empire and its leadership which it had maintained in the new founded German Confederation in 1815. Transformation had come about in the 1860s when would Prussia through an aggressive policy increase the hegemonig proportions by abolishing the Austrian-led Confederation and Berlin would come to realize their ambitions for expansion and annexing all of the German states. The Austro-Prussian crisis of 1866 arosed from the disputed fate of the Elbe Duchies of Schleswig and Holstein.

The first chapter consists of the German Confederation evolution founded in 1815 upon the ruins of the old Holy Roman Empire. In the second consequential chapter main attention was paid to economic development in Germany and its Unification in the Customs Union. The third chapter describes the clashes between Prussia and Austria in the beginning of the 1860s. The fourth chapter comprised a short history the Elbe Duchies of Sleswig and Holstein and a war in the year 1864. The most important chapter is the last which comprised the period of 1865-1866 and reaction of public opinion to ~~these~~ events.

The basis of this work is a trend of the Austro-Prussian contentions in the German Confederation on the eve of war in 1866 and his acceptance in Austria's press and in the memoirs. The main aim of this analysis was the attempt to find out if the increasing tension between Vienna and Berlin come to light in the newspapers or not. And how this information was interpreted in the press.
